

σελίδα
16*

04 Editorial

05 Εν συντομία

12 Παρίσι Κατσαρού

Μια ξεχασμένη Κοινωνική Επανάσταση

16* Κωνσταντίνου Γκλαβένου

Στενήμαχος Ανατολικής Ρωμυλίας

28 Μανώλη Βαλαμίδη

Το ποτάμι μας η Αράπιτσα

32 Νικολάου Κύρου

Αράπιτσα: Ο θησαυρός της Νάουσας

36 Αλέξανδρου Οικονόμου

Ιδέες και Προτάσεις για ένα Ολοκληρωμένο Σχέδιο Ανάδειξης και Αξιοποίησης του ποταμού «Αράπιτσα»

42 Αντωνίας Χαρίσι

Ένα βιβλίο «ταξιδεύει» στο χρόνο

48 Αλέξανδρου Οικονόμου (επιμ.)

«160 ...χρόνια μνήμες που μένουν ζωντανές»

52 Παρουσίαση βιβλίου του Φιλώτα Αδαμίδη

«Πορεία Αγώνων, η ζωή και η δράση του μαχητή των τεσσάρων πολέμων»

Ο Μάιος σημαδεύτηκε από την αλλαγή φρουράς στο Δήμο Νάουσας και είναι χρέος μας να το πούμε. Μετά 12 συναπτά έτη απέρχεται η «Δημοτική Ανανέωση» και ο Δήμαρχος κ. Αναστάσιος Καραμπιαζός και αναλαμβάνει από τον Σεπτέμβριο ο «Κοινός τόπος» με επικεφαλής τον νεαρό σε ηλικία κ. Νίκο Κουτσογιάννη. Η διαδοχή ήταν κυρίως η ανάγκη να δοκιμαστούν νέοι άνθρωποι και εν πολλοίς πετυχημένοι στις ατομικές τους επιλογές. Μένει να αποδειχθεί βέβαια και το ευχόμαστε για το καλό της περιοχής, αν η προσωπική επιτυχία και ανέλιξη μπορεί να σηματοδοτήσει κάτι καινούργιο και βιώσιμο στο λαβυρινθώδες και ανελαστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οφείλουν να κινούνται οι Δήμοι σε όλη την Επικράτεια τα τελευταία χρόνια.

Σε ό,τι στενά μας αφορά, θα λέγαμε πως αυτή η προεκλογική περίοδος των αυτοδιοικητικών εκλογών είχε μια αξιοσημείωτη ιδιαιτερότητα. Ανάδειξε κυρίως και όσο ποτέ άλλοτε πως η σημασία της ενεργούς επικοινωνίας μέσω πολιτιστικών δραστηριοτήτων μπορεί να υπερβεί την επικοινωνία που αφορά στα προβλήματα καθημερινής επιβίωσης. Και ανεξάρτητα από την κοινωνιολογική ή και ψυχολογική τοποθέτηση απέναντι σ' αυτή τη

διαπίστωση, είναι αλήθεια, όπως μπορεί κανείς να δει στο παρόν τεύχος, πως το καλαντάρι των πολιτιστικών και εν πολλοίς αξιόλογων εκδηλώσεων για τους μήνες Μάρτιο, Απρίλιο, Μάιο, αλλά και Ιούνιο ήταν εκπληκτικά γεμάτο.

Εκπληκτικά γεμάτη είναι και η τριβή του περιοδικού μας σε ζητήματα του παρελθόντος, ίσως επειδή το παρόν δεν προοιωνίζει προς το παρόν κάτι αισιόδοξο. Ή ίσως επειδή έχουμε ανάγκη τώρα περισσότερο από ποτέ να επιστρέψουμε στις ρίζες μας, στο χώμα που μας έθρεψε για να πάρουμε τη δύναμη που θα μας εκτινάξει στο μέλλον, ποιος ξέρει.

Έτσι κι αλλιώς με το σύνδρομο του Ανταίου στο κύτταρό μας θα διαβάσουμε στο παρόν τεύχος για την ξεχασμένη κοινωνική επανάσταση του Σείχη Μπεντρεντίν γραμμένη από τον Παρίση Κατσαρό, ο οποίος έφυγε από κοντά μας το Μάιο με δόξα και τιμή, συνεπής ως το τέλος αγωνιστής και σπάνιος άνθρωπος των γραμμάτων και των ιδεών. Θα αναζητήσουμε επ' αφορμή το βιβλίο του Φιλώτα Αδαμίδη, από τους τελευταίους εν ζωή αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης και «της γενιάς των δράκων», επειδή είχαμε την τιμή να το εκδώσουμε και μάλιστα στο σωστό χρόνο

με τη βοήθεια ανώνυμου δωρητή τον οποίο και ευχαριστούμε από καρδιάς. Θα αναπολήσουμε τα μαθητικά μας χρόνια στα Γαλάκεια και μαζί την 160 χρόνων ιστορία τους. Θα ανατρέξουμε την ιστορία του Στενήμαχου και την πορεία των κατοίκων του «*από την ορφική γη στην ερατεινή Ημαθία*», και συνάμα το ίζημα της ιστορίας των βαλκανικών πολέμων και της ανταλλαγής πληθυσμών σε ένα εξαιρετικό άρθρο του Κων/νου Γκλαβένου. Θα πάμε 173 χρόνια πίσω με τη γραφή της Αντωνίας Χαρίση στην ιστορία ενός παλαίτυπου, δώρο και αντίδωρο μαζί του Ιού Λυκείου στη Βιβλιοθήκη της Ευξείνου. Θα ενδώσουμε και πάλι στον παραμυθητικό λόγο του Μανώλη Βαλοαμίδη για την πόλη μας της αφθονίας και την Αράπιτσα. Ε και θα ριζούμε και μια ματιά στο μέλλον μέσα από τα καθαρά νερά του ποταμού που μας κόβει σαν μαχαιριά και φλέβα ζωής και και που, ως τώρα τουλάχιστον, δεν του δώσαμε τη σημασία και την αξία που έπρεπε. Με πολλές ευχές για καλή ανάγνωση, με πολλές ευχές πάντα να θυμόμαστε πως:

*«...εδώ σαν το χώμα,
σαν τον ήλιο, σαν το πέλαγο
φτούριος είναι ο άνθρωπος.
Εδώ σαν τον άνθρωπο γόνιμος είναι ο ήλιος, το πέλαγο, το χώμα»*

Το τεύχος αυτό της «Νιάουσας» εκδίδεται με την αποκλειστική χορηγία της κας ΤΑΣΟΥΛΑΣ ΔΟΥΔΟΥ, την οποία ευχαριστούμε θερμότητα για την μεγάλη της προσφορά

Πολιτιστικά και άλλα, του τριμήνου...

Παρουσιάσεις των νέων βιβλίων που κυκλοφόρησαν πρόσφατα στην πόλη μας, σχολικές παραστάσεις στο τελείωμα της σχολικής χρονιάς, εξαιρετικές μουσικές εκδηλώσεις, μαζί με εικαστικές και άλλες εκθέσεις κυριάρχησαν στα πολιτιστικά μας πράγματα το τρίμηνο που πέρασε και σφράγισε την χειμερινή περίοδο πολιτιστικών δράσεων. Κοντά τους η παράδοση προς χρήση στους Ναουσαίους ενός νέου, σημαντικότερου χώρου πολιτισμού σε τμήμα του παλιού εργοστασίου «ΒΕΤΛΑΝΣ», ως παράδειγμα επανάχρησης των παλιών εργοστασιακών εγκαταστάσεων που σχολάζουν, αλλά και η πραγματοποίηση μιας σημαντικής επιστημονικής διημερίδας για τη Νάουσα του 20ού αιώνα, η οποία όμως πλημμελώς διοργανώθηκε, με αποτέλεσμα να περάσει ουσιαστικά απαρατήρητη!

ΘΕΑΤΡΟ

ΜΕ ΔΥΟ ΣΧΟΛΙΚΕΣ παραστάσεις «εκπροσωπήθηκε» το θέατρο το δεύτερο τρίμηνο της χρονιάς: Η θεατρική ομάδα του 3ου Γυμνασίου ανέβασε το έργο του Αλέκου Σακελάρη «Το Εύλο βγήκε από τον παράδεισο», σε σκηνοθεσία Σαλώμης Μπουνόβα και Ολυμπίας Τσίτση, σκηνογραφία Νίκου Κύρου και χορογραφία Ολυμπίας Τσίτση - Τάνιας Στόιου. Το έργο συμμετείχε και στον θεατρικό διαγωνισμό Γυμνασίων - Λυκείων Ημαθίας, που οργάνωσε το ΔΗΠΕΘΕ Βέροιας, όπου ο μαθητής Μιχάλης Φωτιάδης απέσπασε έπαινο β' ανδρικού ρόλου. Στον ίδιο διαγωνισμό η μαθήτριά του Γυμνασίου Κοπανού Νικολέτα Κωστελίδου βραβεύτηκε με τον έπαινο β' γυναικείου ρόλου για την σχολική παράσταση «Κωμодύσεια» της Μαρίας Κίτρα.

ΤΗΝ «ΕΙΡΗΝΗ» του Αριστοφάνη παρουσίασε το 1ο Γυμνάσιο. Πρόκειται για μια διασκευή της γνωστής κωμωδίας

του Αριστοφάνη για παιδιά και εφήβους με πολλά τραγούδια και χορό, που επιμελήθηκε η Κατερίνα Μπόσκου, η οποία επεσήμανε ότι στους καιρούς που ζούμε το θέμα του πολέμου και της Ειρήνης φαντάζει πιο επίκαιρο από ποτέ και ο Αριστοφάνης αποδεικνύεται για άλλη μια φορά κλασικός κωμωδιογράφος μιας και τίποτε δε φαίνεται ν' άλλαξε από τους δικούς του χρόνους μέχρι σήμερα. Τη μουσική επιμέλεια είχε η Σοφία Μπαλτζή, την ενορχήστρωση ο Μιχάλης Ντέμσις, ενώ το ηλεκτρονικό υλικό επιμελήθηκε η Φωτούλα Αλεξίου.

ΜΟΥΣΙΚΗ

ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΠΛΟΥΣΙΟΣ ο τομέας της μουσικής την ίδια περίοδο, περιείχε συναυλίες και άλλες μουσικές εκδηλώσεις υψηλής ποιότητας.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ του Αποστόλου Καλδάρη στο ελληνικό τραγούδι αναδείχθηκε σε συναυλία στο Δημοτικό Θέατρο που περιλάμβανε όλες τις μεγάλες επιτυχίες του συνθέτη, με την ευκαιρία των 24 χρόνων από τον θάνατό του. Συμμετείχε σ' αυτή μια πλειάδα ντόπιων καλλιτεχνών, που αφιλοκερδώς πρόσφεραν το ταλέντο τους, σε επιμέλεια του γιου του Κώστα Καλδάρη, ο οποίος ανακοίνωσε την ίδρυση της Εταιρίας Τέχνης και Πολιτισμού «Απόστολος Καλδάρης» με έδρα τη Νάουσα και στόχο την προώθηση του έργου του και νέων καλλιτεχνών, με συναυλίες και αφιερώματα. Τραγούδησαν οι Μαίρη Δούτση, Νίκος Ζιαμπάκας,

Ευθυμία Καραγιαννοπούλου, Γιώργος Λαπαβίτσας, Αθηνά Πέιου, Μαριάννα Παλαιά, Ολυμπία Τσίτση, Χρήστος Τσίτσης και Άννα Χατζηκυριάκου. Έπαιξαν οι μουσικοί: Απόστολος Ζαφειρίου (μπουζούκι – επιμέλεια ορχήστρας), Τάσος Σαράτσος (μπουζούκι), Βιργινία Καραφούσια (πιάνο), Παν. Παπαδόπουλος (ακορντεόν), Μ. Γκοργκάτζε (βιολί), Βαγγέλης Ψαθάς (κλαρίνο), Σάκης Βαρβέρης (κιθάρα), Βαγγέλης Δερβόκης (μπάσο) και Κώστας Διαμαντής (κρουστά).

Η ΦΕΤΙΝΗ ΕΤΗΣΙΑ συναυλία των τμημάτων της Εστίας Μουσών, με το τέλος του σχολικού έτους, ήταν ένα **εξαιρετικό αφιέρωμα στον Μάνο Χατζιδάκι**, με αφορμή τη συμπλήρωση 20 χρόνων από το θάνατό του και με τη συμμετοχή των καθηγητών και μαθητών του Ωδείου. Όλα τα τμήματα «παρήλασαν» από τη σκηνή ερμηνεύοντας κομμάτια του μεγάλου μας συνθέτη, η παιδική χορωδία, το μπαλέτο, η ορχήστρα των Μαθητών και των Καθηγητών, παλιοί μαθητές του Ωδείου και τα τμήματα μουσικής προπαιδείας και χορωδίας. Υπεύθυνος της οργάνωσης ήταν ο Ορέστης Τάνης, καθηγητής Ανωτέρων Θεωρητικών της Εστίας Μουσών, ενώ την αφήγηση έκανε η μαθήτρια Αναστασία Κουτσιλιέρη.

ΜΙΑ ΞΕΧΩΡΙΣΤΗ μουσική εκδήλωση, ένα ταξίδι στη μουσική όλου του κόσμου, με τίτλο **«Μελωδίας διάλογοι ...στον κόσμο το ταξίδεμα»**, παρουσίασε ο Πολιτιστικός Σύλλογος Φίλων του Ωδείου «Αριστοτέλης». Συμμετείχαν η δωδεκαμελής ορχήστρα και οι χορωδίες (παιδική και ενηλίκων) του συλλόγου, υπό τη διεύθυνση του κ. Πέτρου Ρίστα, ενώ απαιτητικά τραγούδια ερμήνευσαν οι Αθηνά Πέιου, Δημήτρης Ερατεινός και Βασιλική Μπαξεβανίδου. Εμπνευστής του όλου εγχειρήματος ήταν ο Παναγιώτης Παπαδόπουλος, που έκανε την επιλογή και την ενορχήστρωση των τραγουδιών από όλο

τον κόσμο, από γνωστά μιούζικαλ όπως Cats, Evita, μέχρι τάνγκο, λαϊκές (ποπ) μπαλάντες και παραδοσιακά τραγούδια. Πληροφορικά στοιχεία για κάθε τραγούδι παρουσίαζε ο Πέτρος Στοϊδης, ο οποίος είχε και την επιμέλεια του ηλεκτρονικού υλικού. Το ορχηστρικό σύνολο αποτελούσαν οι: Σοφία Στάμκου (πιάνο), Παντελής Βογιατζής (κλαρινέτο), Μαρίνα Γκοργκάτσε (βιολί), Κώστας Διαμαντής (κρουστά), Λεβόν Γρηγοριάν (μπάσο), Νίκος Πέιος, Δημήτρης Μπιλιούρης (μπουζούκι), Θεοδόσης Λιλιάμπτης (μαντολίνο), Φαίδρα Παρσοπούλου (φλάουτο), Κατερίνα Μάιου (τσέλο), Πέτρος Στοϊδης (φυσσαρμόνικα), Παν. Παπαδόπουλος (ακορντεόν).

ΣΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων των επετειακών Κ' ΠΑΥΛΕΙΩΝ, του ιστορικού πλέον θεσμού που διοργανώνει κάθε Ιούνιο η Ιερά Μητρόπολη Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, με τίτλο **«Παύλειες μουσικές και ποιητικές ψηφίδες»**, συμμετείχε η Χορωδία του Ωδείου Ναούσης με σολίστ τη Μαίρη Δούτση και τον Κώστα Πατσιά υπό την διεύθυνση του Δημήτρη Παρόλα. Αφηγητής ο Γρηγόρης Βαλτινός. Οι «Μουσικές και Ποιητικές Ψηφίδες» αποτελούσαν αποσπάσματα έργων του ποιητή Δημήτρη Ι. Μπρούχου, που ο ίδιος εμπνεύστηκε, συνέγραψε και πρωτοπαρουσίασε στα ΠΑΥΛΕΙΑ, σε μουσικές Μίμη Πλέσσα, Δημήτρη Παπαδημητρίου και του ίδιου του ποιητή.

ΜΙΑ ΜΑΓΕΥΤΙΚΗ ΒΡΑΔΙΑ οργάνωσε στο χώρο της Σχολής του Αριστοτέλη το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Νάουσας, με σκοπό την υποδοχή της πρώτης Πανσελήνου του καλοκαιριού. Όσοι παραβρέθηκαν στον ιστορικό αυτό χώρο (και ήταν αρκετοί), είχαν την ευκαιρία να απολαύσουν το ολόγιομο φεγγάρι του Ιουνίου με τη συνοδεία παραμυθιών και μουσικής, σε μια βραδιά που θύμιζε αρχαίες

τελετές μύησης και επαφής με τα πρωτόγνωρα πνεύματα της φύσης. Η Κατερίνα Κλεάρχου καθήλωσε το κοινό με την παρουσίαση παραμυθιών της λαϊκής παράδοσης για καλότυχες νεράιδες και το μύθο της Περσεφόνης, ενώ η Δήμητρα Μητρέντση και ο Γιάννης Μαρμαράς παρουσίασαν το μουσικό παραμύθι της Δήμητρας Μητρέντση το «Κορίτσι και η Λίμνη» και τραγούδια του ελληνικού ρεπερτορίου, ταξιδεύοντας το κοινό στον μαγικό κόσμο της μουσικής. Τη βραδιά έκλεισαν οι μικρές χορεύτριες της Εστίας Μουσών (Άρτεμις Κάλλη, Νταβόρα Δήμητρα, Ρωμνιοπούλου Δέσποινα, Παρίση Κατερίνα, Μάν Χριστίνα), που μαζί με τη δασκάλα τους Καλογήρου-Ράλλη Κέλλυ, ως άλλες νεράιδες, μάγεψαν με τις κινήσεις τους το κοινό.

.....
ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ-ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΕΝΑΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΣ περίπατος στο Δημοτικό Πάρκο της Νάουσας και μερικά από τα είδη των λουλουδιών και των καλλωπιστικών θάμνων που υπάρχουν στους χώρους του, ήταν το θέμα της εντυπωσιακής **έκθεσης φωτογραφιών του Νίκου Μπάμπου** στην αίθουσα τέχνης «Νοιάς» από 22 έως 30 Απριλίου. Μια προσπάθεια ανάδειξης της απaráμιλλης ομορφιάς που εμφανίζεται σε διαφορετικές εποχές και το αποτέλεσμα της συστηματικής δουλειάς που γίνεται από την αρμόδια υπηρεσία του Δήμου. Οι έξοχες φωτογραφίες δείχνουν τις πανέμορφες "γωνιές" που έχει το Πάρκο μας και οι οποίες δεν είναι ορατές με το "πρώτο μάτι" από έναν απλό περίπατο στους διαδρόμους του. «*Θέλω να δείξω την πραγματική εικόνα του Πάρκου μας πέρα από μίζερες γκρίνιες που κατά καιρούς εμφανίζονται από συμπολίτες μας*», είπε ο κ. Μπάμπος, ο οποίος έκανε πράγματι μια εντυπωσιακή δουλειά που εκτός από μεράκι απαιτεί και ιώβειο υπομονή.

Η ΕΚΘΕΣΗ "Λόγος και Εικόνα" στον Πολυχώρο "Βέτλανς" ήταν το αποτέλεσμα του **εικαστικού εκπαιδευτικού προγράμματος** που σχεδιάστηκε από τα Εικαστικά Εργαστήρια με συντονιστές την παιδαγωγό Μαρία Παπαδοπούλου και τον καλλιτεχνικό διευθυντή Νικόλα Μπλιάτκα και βρήκε ανταπόκριση στα 1ο, 4ο, 6ο, 10ο Δημοτικά Σχολεία Νάουσας και το Δημοτικό Σχολείο Μαρίας-Πολλών Νερών-Γιαννακοχωρίου. Συμμετείχαν 135 μαθητές με τις δασκάλες

Ειρήνη Μολφέτα, Κατερίνα Ψιρίδου, Μαρία Ζγουρίδου, Μαρία Τσιαμούλου, Ουρανία Καραϊσκού, Τζένη Κόια, Χριστίνα Δρόσου. Επίσης συμμετείχε και το παιδικό τμήμα των Εργαστηρίων με την εικαστικό Σοφία Παπαδοπούλου. Το πρόγραμμα είχε στόχο την εικαστική έκφραση με ερέθισμα τα λογοτεχνικά κείμενα ποιητών, ώστε να προωθηθεί η φιλαναγωνσία και η δημιουργικότητα των παιδιών, καθώς και το άνοιγμα των Εικαστικών εργαστηρίων στα Δημοτικά Σχολεία της πόλης μας. Οι επισκέπτες είχαν την ευκαιρία να περιηγηθούν στα Εικαστικά Εργαστήρια του Πολυχώρου "Βέτλανς" και να ενημερωθούν για τα προγράμματα φοίτησης της νέας σχολικής χρονιάς.

.....
ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΤΗΚΕ το νέο βιβλίο του Νίκου Σπάρτση «**Παραδοσιακή Γεωργία: Οπωροκηπευτικά-Ζωοτεχνία-Δάσχη-Αλιεία και η εξέλιξη τους στη Νάουσα**» από τον γεωπόνο του Ινστιτούτου Φυλλοβόλων δέντρων Νάουσας κ. Θωμά Σωτηρόπουλο. Το νέο βιβλίο του Νίκου Σπάρτση περιγράφει αναλυτικά την πορεία των καλλιεργειών, της δενδροκομίας, της αμπελουργίας και της διαχείρισης του φυτικού και ζωικού κεφαλαίου στη Νάουσα, από τα μετεπαναστατικά χρόνια μέχρι και σήμερα. Ο ίδιος ο συγγραφέας μίλησε για την καλλιέργεια τα παλαιότερα χρόνια στη Νάουσα και πως αυτή εξελίχθηκε στον τομέα των οπωροκηπευτικών, στις ροδακίνοκαλλιέργειες και στις μπλοκαλλιέργειες.

Ο Νίκος Σπάρτσης έχει γράψει επίσης τα επιστημονικά βιβλία: Γεωργική Βιολογία (1978), Δενδροκομία III (Μηλοειδή) (1981), Δενδροκομία II (Πυρηνόκαρπα) (1983), Λαχανοκομία τόμος Α' (1985), Λαχανοκομία τόμος Β' (1986), Ανθοκηπευ-

τικές καλλιέργειες (1987), Μπάμια (2001), Πατάτα (2004). Επίσης σημειώσεις εικονογραφημένες: Γενικής Δενδροκομίας (1980), Γενικής και Ειδικής Ανθοκομίας (1981), Ελαιοκομίας (1982). Τα λαογραφικά βιβλία: Αντέτχια στη Νάουσα (2004), Σιακάδες Νιαουστινοί (2005), Ισνάφκια και επαγγέλματα στην Νιάουστα (2006), Παροιμίες Γνωμικά (2007), Παραδοσιακή Μουσική και Τραγούδια (2010), Παραδοσιακά Φαγητά (2012), Παραδοσιακά Παιχνίδια (2013), Παραδοσιακή Γεωργία οπωροκηπευτικά δάση και αλιεία (2014).

Η ΕΥΞΕΙΝΟΣ ΛΕΣΧΗ διοργάνωσε την παρουσίαση του βιβλίου της δημοσιογράφου Σοφίας Προκοπίδου «**Μια βαλίτσα μύρο χαβιάρι**», στην αίθουσα εκδηλώσεων του συλλόγου. Το βιβλίο παρουσίασε η πρόεδρος της ΠΟΠΣ κ. Χριστίνα Σακινίδου και η περιφερειακή σύμβουλος κα Δώρα Μπαλτατζίδου, ενώ μίλησε και η ίδια η συγγραφέας. Αποσπάσματα από τα διηγήματα διάβασε η Χριστίνα Σακινίδου με τη συνοδεία του λυράρη Κυριάκου Φαντίδη.

ΜΙΚΡΗ ΑΠΟΔΕΙΧΤΗΚΕ η αίθουσα εκδηλώσεων του Πολυχώρου Πολιτισμού «ΒΕΤΛΑΝΣ» για την παρουσίαση του βιβλίου «**Γυναίκες και φορεσιές της Νάουσας, το τέλος μιας εποχής**» της κας Ευγενίας Ζάλιου-Μπασιακούλη. Την παρουσίαση του βιβλίου, ανέλαβε η κα Νέλλη Μελίδου-Κεφαλά, επίτιμη διευθύντρια του Λαογραφικού και Εθνομολογικού Μουσείου Μακεδονίας-Θράκης, η οποία μεταξύ άλλων τόνισε πόσο δύσκολο εγχείρημα αναλαμβάνει κάποιος όταν αποφασίσει να γράψει για την ντόπια φορεσιά, καθώς το πόνημα αυτό είναι προσπάθεια πολλών ετών και περιλαμβάνει τόσες πολλές ασπρόμαυρες και έγχρωμες φωτογραφίες από τις γυναικείες, αλλά και τις ανδρικές φορεσιές της Νάουσας,

τις φορεσιές των Βλάχων και πολλά στοιχεία από την ζωή των Ναουσαίων στους προηγούμενους αιώνες.

Στον λόγο της η κα Ευγενία Ζάλιου-Μπασιακούλη μίλησε για μια τεράστια προσπάθεια που ξεκίνησε το 1991 με συζητήσεις και συνεντεύξεις πόρτα – πόρτα και ευχαρίστησε θερμά τους 72 πληροφοριοδότες της, που τη βοήθησαν να ολοκληρώσει αυτό το έργο ζωής. Όλα τα έσοδα από τις πωλήσεις του βιβλίου, θα τα δωρίσει στο «παιδί» της, το Δημιουργικό Εργαστήρι Ατόμων με αναπηρία «ΥΦΑΔΙ».

Ο Νικόλας Μπλιάτσας, που επιμελήθηκε καλλιτεχνικά την έκδοση, μίλησε για την προσωπική σχέση με την κα Ευγενία, αλλά και στην προσπάθειά του να αναδείξει τα σχέδια και το εξώφυλλο του βιβλίου, ενώ ο κ. Πέτρος Στοϊδης ανέλαβε την παρουσίαση video με τις φωτογραφίες του βιβλίου.

Στην είσοδο της αίθουσας τελετών, νεαρές κοπέλες ντυμένες με παραδοσιακές φορεσιές από το Λύκειο των Ελληνίδων Νάουσας, ομόρφυναν με την παρουσία και το χαμόγελο τους.

ΟΙ ΔΥΟ ΝΕΟΙ τόμοι της σειράς «**Ψηφίδες**» (4ος και 5ος) του κ. Μανώλη Βαλαμίδα παρουσιάστηκαν στο δημοτικό θέατρο, από τον φιλόλογο κ. Πέτρο Στοϊδη, τον πρωτοπρεσβύτερο π. Αθανάσιο Νίκου και τον αρχιτέκτονα κ. Αλεξ. Οικονόμου, οι οποίοι είχαν παρουσιάσει και τους πρώτους τόμους. Οι τόμοι αυτοί περιλαμβάνουν μικρά ή μεγαλύτερα σημειώματα, που δημοσιεύτηκαν στον τοπικό έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο, από το 2009 έως σήμερα. Στα σημειώματα αναπτύσσεται μια ποικίλη θεματολογία, αρχαιολογικά, κοινωνικά, ιστορικά, λαογραφικά και άλλα τρέχοντα θέματα της επικαιρότητας, με τα οποία κατά καιρούς ασχολήθηκε ο συγγραφέας.

Το έργο είναι χωρισμένο σε δώδεκα ενότητες, με την τελευταία να αποτελείται από μεγαλύτερα κείμενα - ολοκληρωμένες πραγματείες, διαλέξεις, δοκίμια. Ο συγγραφέας χαρακτήρισε το έργο αυτό ως μια συγγραφική προσπάθεια που διαβάζεται εύκολα και από όλες τις ηλικίες και σημείωσε ότι οι προηγούμενοι τόμοι έχουν χρησιμοποιηθεί από αρκετούς ερευνητές, ενώ αναφέρθηκε και στη νέα του συγγραφική δουλειά, η οποία είναι συνέχεια του βιβλίου του «**Νάουσα 1892-1906**» και περιλαμβάνει την περίοδο από το 1906 έως το 1930, μέσα από στοιχεία που συνέλεξε από τους Κώδικες της Ιεράς Μητρόπολης Βεροίας και Ναούσης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΛΛΟΓΩΝ

ΣΤΟ ΚΑΤΑΜΕΣΤΟ από κόσμο πολυχώρο του Διεθνούς Ιδρύματος «Μέγας Αλέξανδρος», στο Δίον της Πιερίας, παρουσιάστηκαν από την Πολιτιστική Εταιρεία «Αριστοτέλης», τα «Ιστορικά Κειμήλια» της Νάουσας. Η εκδήλωση ξεκίνησε με χαιρετισμούς του προέδρου του Ιδρύματος και του προέδρου του «Αριστοτέλη» κ. Γιάννη Ευθυριάδη, ενώ ακολούθησε η παρουσίαση του «οικιστικού και αρχιτεκτονικού μετασχηματισμού της Νάουσας τον 19ο αιώνα» από τον αρχιτέκτονα Αλέξανδρο Οικονόμου και συνεχίστηκε με την χορωδία και το χορευτικό συγκρότημα του πολιτιστικού συλλόγου Πολυπλατάνου «Άγιος Χριστόφορος» και του Ομίλου «Γενίσαροι και Μπούλες». Η όλη εκδήλωση μεταδόθηκε δορυφορικά στις ομογενειακές κοινότητες της Ευρώπης, Αμερικής και Αυστραλίας.

ΜΙΑ ΑΚΟΜΗ ΕΝΤΥΠΩΣΙΑΚΗ παράσταση με τίτλο «Μέσα στις γιορτές του χρόνου χορεύουμε και τραγουδάμε» παρουσίασε το Λύκειο Ελληνίδων Νάουσας, στο κατάμεστο χειμερινό δημοτικό θέατρο. Η κεντρική ιδέα της παράστασης, που στηρίζεται στο βιβλίο του Γιώργου Μέγα «Ελληνικές γιορτές και έθιμα της ελληνικής λατρείας», με αναφορές στις διάφορες εορταστικές λατρείες του λαού μας καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. «...είναι μια νοσταλγική διαδρομή πίσω στο χρόνο με παραδόσεις και έθιμα της χώρας μας, που με ευλάβεια και σεβασμό, εμείς στο Λύκειο Ελληνίδων Νάουσας, προσπαθούμε να μην αφήσουμε να ξεχαστούν...» τόνισε η Πρόεδρος του ΛΕΝ κα Μπαίτση στην εισαγωγή της. Την όλη εκδήλωση επιμελήθηκαν ο χοροδιδάσκαλος του

ΛΕΝ Άκης Τσιάρκας και ο εκπαιδευτικός και υπεύθυνος της χορωδίας Χρήστος Τσίτσης, την επιμέλεια των κειμένων είχε η Βάσω Μπαίτση και την αφήγηση έκανε η Αλέκα Μπούσδη, ενώ συμμετείχαν όλα τα τμήματα του Λ.Ε.Ν., από τα μικρά και μεγάλα μέχρι τους ενήλικες.

ΣΤΟ ΘΕΡΙΝΟ ΘΕΑΤΡΟ, ο Όμιλος Περιβάλλοντος και Πολιτισμού «η Αράπιτσα» παρουσίασε μια όμορφη παράσταση με τους μικρούς και μεγάλους χορευτές του να «διηγούνται» μουσικοχορευτικά παραμύθια χορού και ελληνικής παράδοσης με γενικό τίτλο «Του χορού τα παραμύθια». Μύθοι, θρύλοι και παραμύθια που διηγούνταν ο κ. Γιώργος Μάλιος (σε μαγνητοσκόπηση) έδεναν με τη μουσική και το χορό και οι μικροί και μεγάλοι χορευτές και χορεύτριες του Ομίλου γίνονταν οι πρωταγωνιστές τους σ' ένα μαγικό ταξίδι!

Στην μεγάλη ορχήστρα που συνόδευε τους χορευτές συμμετείχαν η οικογένεια των Παζαρέντσων, η Μαρίνα Γκοργκάτζε και ο Απόστολος Ζαφειρίου, ενώ τραγούδησαν η Μαίρη Δούτση, ο Αντώνης Καραφούσιος και ο Απόστολος Ζαφειρίου. Την γενική επιμέλεια της εκδήλωσης είχε ο χοροδιδάσκαλος του Ομίλου Γιώργος Πίπιλας. Αν και με... αντίπαλο το ματς της εθνικής Ελλάδας με την Κόστα Ρίκα, η παράσταση συγκέντρωσε πάρα πολύ κόσμο, που χειροκρότησε με θέρμη το ποιοτικό πρόγραμμα.

ΠΟΙΗΣΗ

Η μαθήτριά της Β' Λυκείου **Θεοδώρα Ιωαννίδου** βραβεύτηκε στον Πανελλήνιο Λογοτεχνικό Διαγωνισμό Ποίησης – Διηγήματος για Παιδιά και Εφήβους από την Ένωση Ελλήνων Λογοτεχνών και το Υπουργείο Παιδείας για το έτος 2013. Η

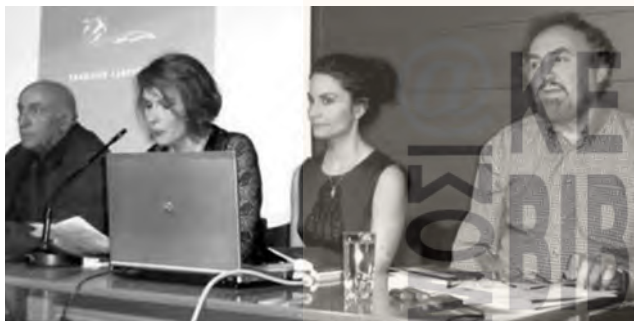
βράβευση έγινε στην Αθήνα όπου τιμήθηκε και η υπεύθυνη καθηγήτρια κυρία Ηρωδιάδα Κατσιάνη, φιλόλογος. Παραθέτουμε το ποίημα της μαθήτριας για το οποίο βραβεύτηκε.

Θεατρίνοι

Κίβδηλοι στιγμής ονείρου ζήλοι
έρμαια του ίδιου τους του κόσμου
μιας φαντασίας σερνόμενης οι θρύλοι
νεκρή πομπή στήνουν εμπρός μου

Αμφίδρομη ροή παλιάς κλεψύδρας
απόρθητες μορφές στενών αράδων
κέρνιοι απόγονοι Λερναίας Ύδρας
αξία ανθρακική σε κλίμακα μονάδων

Εξάρτησης του ψεύδους ισοβίτες
Εξέφτισαν αλήθειας Εάρτια
κι απόμακροι γνωστοί μετεωρίτες
βραχεία παραπλάνησαν τα μάτια

ΣΤΗΝ ΕΣΤΙΑ ΜΟΥΣΩΝ παρουσιάστηκε η συλλογή πενήντα ποιημάτων της **Κυριακής Χατζιωαννίδου** με τίτλο **«Στον Άλφα του Κενταύρου»**. Την παρουσίαση έκαναν ο αστροφυσικός Χαρίτωνας Τομπουλίδης, η φιλόλογος Δόξα Χουλιάρη και ο ποιητής Ηλίας Τσέχος. Η Κυριακή Χατζιωαννίδου είναι κόρη του γιατρού Χρήστου Χατζιωαννίδη και εργάζεται σήμερα ως γυναικολόγος-μαιευτήρας στη Γενεύη. Πρωτοβραβεύτηκε σε ηλικία 17 ετών με το ποίημά της «Μια δωδεκάδα όνειρα», στο οποίο περιλαμβάνονται οι στίχοι: «...θα πλέξω στα μαλλιά σου / τις χρυσές κορδέλες της νιότης / και θα ακουμπήσω στο μαξιλάρι σου / το πιο μεγάλο «Ω» / από τον άλφα του Κενταύρου...».

Ο κ. Τομπουλίδης αναφέρθηκε στο ποιητικό τάλαντο της Κυριακής Χατζιωαννίδου, από τότε που ήταν μαθήτριά του, ενώ ο κ. Τσέχος διάβασε επιλεγμένα ποιήματα της συλλογής. Η ίδια η Κυριακή Χατζιωαννίδου ανέφερε πως «τα ποιήματα είναι ένα εσωτερικό ταξίδι, που μας εξωτερικεύει».

Ο φόβος γράφει

Πέρα τις Δευτέρες
να μου θυμίζεις
ποιο ταξίδι πέρασε απ' το βλέμμα μου

Από την έξοδο κινδύνου μπες
Όλο εκεί πηγαίνω
μήπως σκοντάψω σε φιλή ή σε απορία
Κοίτα τις Δευτέρες
δεν μου 'χει μείνει στόλος
Μόνο άγκυρες γήρατος
κι ένας διάδρομος απογείωσης
Γι' αυτό σου λέω
άπλωσέ με ολόκληρο στη θάλασσα
άστεγος να περιφέρομαι
σε αναμονή αργίας
Έτσι λαθραία
χάρισέ μου την καλύτερη άμυνα

ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΠΟΛΥΧΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ «ΒΕΤΛΑΝΣ»

ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΜΟΖΟΥΣΑ επισιμότητα, πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια του Πολυχώρου Πολιτισμού «ΒΕΤΛΑΝΣ» αμέσως μετά τις εκδηλώσεις για το Ολοκαύτωμα. Στην ομιλία του ο Δήμαρχος κ. Καραμπατζός μεταξύ άλλων τόνισε ότι το έργο επανάχρησης στο πρώην εργοστάσιο «Βέτλανς», το οποίο υλοποιήθηκε από τον Δήμο, είναι το μεγαλύτερο έργο πολιτισμού που έγινε στη Νάουσα, μαζί με το **Κέντρο Τεκμηρίωσης Βιομηχανικής Κληρονομιάς «ΕΡΙΑ»** ο συνολικός προϋπολογισμός των οποίων ανήλθε στα 8 εκ. ευρώ και χρηματοδοτήθηκε 100% από το ΕΣΠΑ.

«...Νιώθω πραγματικά μεγάλη συγκίνηση, γιατί η Ηρωική πόλη μας αποκτά ένα νέο και σύγχρονο χώρο για τον πολιτισμό. Εδώ, σε αυτό το χώρο της ιστορικής βιομηχανίας «ΒΕΤΛΑΝΣ»- «ΕΡΙΑ», πριν από δύο χρόνια, το κτίριο ήταν βουβό, άδειο και εγκαταλελειμμένο. Το μόνο που ένιωθες ήταν οι μνήμες και οι εικόνες από το παρελθόν. Μνήμες απ' όλα όσα έζησαν οι μεγαλύτεροι την εποχή της μεγάλης βιομηχανικής ακμής και ιστορίες που διηγούνταν στα παιδιά και τα εγγόνια τους. Γενιές Ναουσαίων εργάστηκαν σε αυτό το χώρο από τις αρχές του 20ού αιώνα, αλλά δυστυχώς μετά το 1990 ήρθε η κρίση που έπληξε την κλωστοϋφαντουργία κι η αλλαγή στο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον, που οδήγησε στην αποβιομηχάνιση και το οριστικό κλείσιμο της βιομηχανίας «Vetlans». Η επανάχρηση λοιπόν της ιστορικής βιομηχανίας ήταν στόχος προτεραιότητας...», τόνισε ο δήμαρχος, ο

οποίος ευχαρίστησε τα στελέχη της Τεχνικής υπηρεσίας του Δήμου και την ομάδα των μελετητών του έργου: Τους αρχιτέκτονες Αλέξανδρο Οικονόμου, Άρτεμη Καλογήρου, Χρήστο Μωραλίδη, με συνεργάτες τους Δημήτρη Περισσοράτη, Κική Τουμανίδου και την μουσειολόγο Βάλια Αμοιρίδου, τους Πολιτικούς μηχανικούς Μιχάλη Ελευθεριάδη και Κατερίνα Πechλιβάνου και τους Ηλεκτρολόγους-μηχανολόγους μηχανικούς Γεώργιο Αλδάκο, Σταύρο Μερτζάνη και Αθανάσιο Καρυδά, όπως επίσης και την Τεχνική Εταιρεία «ΕΡΓΟΔΟΜΗ», που ανέλαβε την κατασκευή του έργου.

Ο ΠΟΛΥΧΩΡΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ «ΒΕΤΛΑΝΣ» περιλαμβάνει: Τη Δημοτική Βιβλιοθήκη • Τα Εικαστικά Εργαστήρια • Αίθουσα διαλέξεων & προβολών δυναμικότητας 130 θέσεων • Το νέο Κέντρο Εξυπηρέτησης Πολιτών (ΚΕΠ) • Γραφείο Τουριστικών πληροφοριών • Αναψυκτήριο - κυλικείο • Αίθουσες πολιτιστικών δραστηριοτήτων • Χώρους υγιεινής, αποθήκες • Υπαίθριο χώρο στάθμευσης οχημάτων • Χώρους Η/Μ εγκαταστάσεων. Όλοι οι χώροι είναι άνετοι, σύγχρονοι, λειτουργικοί και πλήρως εξοπλισμένοι (έπιπλα, ηλεκτρονικοί υπολογιστές, συστήματα ήχου, εικόνας κλπ.).

«ΜΙΛΑΜΕ ΓΙΑ ΤΗ ΝΑΟΥΣΑ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ»

ΜΙΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΣΑ διημερίδα με θέμα «Μιλάμε για τη Νάουσα του 20ού αιώνα», διοργάνωσε το διήμερο 3 (Σάββατο) και 4 (Κυριακή) Μαΐου, στην αίθουσα εκδηλώσεων του Πολυχώρου «Βέτλανς» η **Εταιρεία Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας (Ε.Μ.Ι.Π.Η.)**.

Στη διημερίδα παρουσιάστηκαν σημαντικά θέματα σχετικά με την νεότερη ιστορία και τον πολιτισμό της Νάουσας, τα οποία αναδεικνύουν γεγονότα και καταστάσεις που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Με τον τρόπο αυτό, όπως τονίστηκε από τους οργανωτές, επιδιώκεται η περαιτέρω έρευνα και η ανάδειξη σημαντικών πτυχών της τοπικής ιστορίας και του πολιτισμού της Νάουσας στο ευρύ κοινό. Ωστόσο ελάχιστοι συμπολίτες μας παρακολούθησαν τις ομιλίες!

Η πρώτη ομιλία είχε θέμα «*Εδωρήσατο τῆ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἡμετέρας πόλεως*». Γραφές και σφραγίδες, ίχνη και αποτυπώματα. Η περίπτωση της «*Βιβλιοθήκης της Νάουσας και η Ζωή των βιβλίων της*», με ομιλήτρια την **κ. Ελεονόρα**

Σκουτέρη – Διδασκάλου, αναπληρώτρια καθηγήτρια του Α.Π.Θ.), η οποία τόνισε ότι «η ανάγκη για τη δημιουργία μιας συλλογής βιβλίων έχει πολλαπλά εκδηλωθεί στην πόλη της Νάουσας, όπου, κατά περίπτωση, για συγκεκριμένο κάθε φορά λόγο και με συγκεκριμένο στόχο ή στόχους, συγκεκριμένοι άνθρωποι ή ομάδες ενδιαφερομένων ή φορείς, αποφάσισαν και προχώρησαν σε περιουσιολογική σκόρπιση ή «ευρισκομένων βιβλίων»...».

Ο **κ. Ιωάννης Σαράτσης** μίλησε με θέμα «*Πληθυσμιακά & κοινωνικό-οικονομικά μοτίβα και τάσεις της Νάουσας και του ευρύτερου γεωγραφικού χώρου κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα*», τονίζοντας ότι την περίοδο των δεκαετιών 1950-1960 η Νάουσα αποτελούσε πόλο έλξης μεταναστών λόγω της βιομηχανίας της, σε αντίθεση με άλλες περιοχές της χώρας, που ο πληθυσμός τους μειωνόταν λόγω της μετανάστευσης. Ο **κ. Δημήτριος Μπαίτσης** μίλησε για τους δημάρχους της Νάουσας από την εποχή ακόμη της Τουρκοκρατίας μέχρι τη Δικτατορία, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο πρόσωπο του Φιλώτα Κόκκινου. Ο **κ. Νικόλαος Χατζηϊωάννου** μίλησε με θέμα «*Το Χουριέτ, οι Νεότουρκοι και η Νάουσα*» και ο **κ. Θωμάς Μπαλωματής** με θέμα «*Νεότερα στοιχεία για το μακεδονομάχο Θανάση Χατζόπουλο – Μακρή και τη δράση του στη Νάουσα*», ενώ διαβάστηκε σημείωμα με την εισήγηση του π. Αθανάσιου Γ. Βουδούρη, που δεν μπόρεσε να παραστεί, με θέμα «*Το μεταλλείο χρωμίου Νάουσας και οι προσπάθειες της Μ. Βρετανίας για εκμετάλλευσή του, κατά την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1917 – 1919)*».

Ο Πρόεδρος της Ε.Μ.Ι.Π.Η. ο **κ. Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας** μίλησε για τις «*Όψεις της πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής της Νάουσας στα τέλη της τρίτης δεκαετίας του 20ού αιώνα (1928-1929) με βάση σωζόμενα φύλλα του τοπικού τύπου*» και ο **κ. Γιώργος Μάλλιος** για τη δωρεά των αδελφών Λάππα και την πρώτη δεκαετία λειτουργίας του Λαππείου Γυμνασίου.

Ακολούθησε ομιλία της **Θεοδώρας Μαυρίδου** και του **Κωνσταντίνου Χατζηστυλλή** για το πρώτο αθλητικό σωματείο της Νάουσας, τους «Ακρίτες», με πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία για την εγκατάσταση του ποντιακού στοιχείου στη Νάουσα και τις πολυσχιδείς δραστηριότητες του σωματείου «Ακρίτας» (αθλητισμός, θέατρο κ.ά.). Η **κα Αντωνία Χαρίσι** μίλησε για τη δημιουργία του Αστικού Προσφυγικού Συνοικισμού Νάουσας, τα προβλήματα και τις αντιπαροχές μέσα από τον τύπο της εποχής (1925-1932). Ο **κ. Αλέκος Χατζηκώστας** αναφέρθηκε στις αιματηρές κινητοποιήσεις των εργατών της Νάουσας τον Γενάρη του 1933, μέσα από τις σελίδες του ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ και της εφημερίδας ΦΩΣ της Θεσσαλονίκης. Η διημερίδα έκλεισε με ομιλία του **κ. Χρήστου Σκούπρα** με θέμα «*Η απελευθέρωση της Νάουσας από τους Γερμανούς*». Οι ομιλίες θα δημοσιευτούν σε ειδικό τόμο της Ε.Μ.Ι.Π.Η. που θα κυκλοφορήσει προς τα τέλη της χρονιάς.

ΜΙΑ ΞΕΧΑΣΜΕΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Γράφει ο Παρίσης Κατοστός

Μετά τα συνταρακτικά γεγονότα της κατάρρευσης του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού», παρουσιάζονται ποικίλες αντιδράσεις, απόψεις και κάθε λογής «αναλύσεις». Αποκτούν καινούρια δύναμη και εμφανίζονται προκλητικά «ιδεολογίες» που καπνλεύονται το ιερό νόημα της ελευθερίας και της δικαιοσύνης. Ο απλός πολίτης, ο απλός αγωνιστής της κοινωνικής δικαιοσύνης, δέχεται ανυπεράσπιστος τα βάνασα χτυπήματα των ποικιλόνημων αναλυτών που ηδονίζονται μπροστά στην «κατάρρευση» του προαιώνιου εχθρού, μπροστά στην «ήττα» κατά τη γνώμη τους της ιδεολογίας που διακηρύσσει την ισότητα και τη δικαιοσύνη.

Καθήκον των ειδικών ερευνητών είναι να δώσουν τις κατάλληλες απαντήσεις στα ζητήματα της αγοράς, της παραγωγικότητας, των κρατικοποιήσεων ή ιδιωτικοποιήσεων, της συσσώρευσης μυθικού πλούτου στα χέρια μικρών ομάδων που ρυθμίζουν τις τύχες του κόσμου. Όμως η κοινή πεποίθηση για την αναγκαιότητα της κοινωνικής δικαιοσύνης μένει ανέπαφη σ' όλες τις εποχές και σ' όλες τις ηπείρους. Η πίστη, πως το προαιώνιο σύστημα της κατανομής των υλικών αγαθών είναι άδικο και πως η διάκριση των ανθρώπων σε φτωχούς και πλούσιους

Ο τάφος του Σεΐτη Μπεντρεντίν στο μανωλείο του σουλτάνου Μαχμοδί στην Κων/πολη

είναι ανήθικη, εξακολουθεί να είναι παντοδύναμη. Γι' αυτό πάντα προκαλούν το ενδιαφέρον και γοητεύουν οι προσπάθειες για την επιβολή μιας ανθρώπινης συμβίωσης που στηρίζεται στη δικαιοσύνη. Οι επαναστάσεις και εξεγέρσεις σ' όλη τη γνωστή ιστορική περίοδο είναι πολλές και ποικίλες.

Στο κείμενό μας θα προσπαθήσουμε, με λίγα στοιχεία που διαθέτουμε, να ξαναφέρουμε στη μνήμη όλων μας μια άγνωστη σχετικά στο ευρύτερο ελληνικό κοινό κοινωνική κατάσταση, που επικράτησε στις αρχές του 15ου αι. στις τουρκοκρατούμενες περιοχές της Ν. Ανατολικής Ευρώπης, της Δυτικής και Βορειοδυτικής Μικράς Ασίας.

Το 1420 κρεμιέται στις Σέρρες ως πρόδότης, κατά διαταγή του Μωάμεθ Α', ο κορυφαίος θεολόγος και μεγάλος επαναστάτης Σεϊχης Μπεντρεντίν. Είναι αυτός που ύψωσε το ανάστημά του στον πανίσχυρο Σουλτάνο και κατόρθωσε επί πέντε περίπου χρόνια να εγκαθιδρύσει ένα κράτος που αμφισβήτησε την επίσημη ισλαμική θρησκεία και, το κυριότερο, την «ιερότητα» της ατομικής ιδιοκτησίας. Ας δούμε όμως ποια κατάσταση επικρατούσε στις αρχές του 15ου αι. στις περιοχές που προαναφέραμε.

Στο θρόνο της Κωνσταντινούπολης βρισκόταν ο Μανουήλ Β' Παλαιολόγος, που προσπαθούσε με διάφορους διπλωματικούς ελιγμούς να διατηρήσει στην Κωνσταντινούπολη και στις άλλες σκόρπιες «νησίδες» ό,τι είχε απομείνει από την παλιά βυζαντινή αυτοκρατορία. Το σύνολο σχεδόν της Μικράς Ασίας, της Θράκης, της σημερινής Βουλγαρίας έχει υποκύψει στην πλημμυρίδα των Οθωμανών. Έχει εξισλαμισθεί ένα μέρος από τους Χριστιανούς που κατοικούσαν σ' αυτά τα μέρη. Όμως συμπαγείς χριστιανικοί πληθυσμοί αντιστέκονται με πείσμα κάτω από την Οθωμανική εξουσία και αρνιούνται επίμονα να ασπασθούν την πίστη του Ισλάμ, που είναι το πρώτο

βήμα για την απώλεια της εθνικής τους ταυτότητας και της εθνικής τους γλώσσας. Στα Βαλκάνια ιδιαίτερα οι Τούρκοι αποτελούσαν μικρή μειοψηφία.

Στη μάχη της Άγκυρας (1402) ο μεγάλος Μογγόλος κατακτητής Ταμερλάνος (1336-1405) είχε βάλει τέρμα στη φιλόδοξη προσπάθεια του Βαγιαζίτ Α' (1360-1403) για την ενοποίηση των μουσουλμανικών κρατιδίων της Μικράς Ασίας. Ο Οθωμανός ηγέτης νικήθηκε, αιχμαλωτίστηκε και τελικά το 1403 αυτοκτόνησε. Τα στίφη του Ταμερλάνου ερήμωσαν μεγάλες περιοχές της παλιάς βυζαντινής αυτοκρατορίας και επέβαλαν την κυριαρχία του Μογγόλου ηγεμόνα στους Οθωμανούς ηγεμονίσκους.

Μετά την αποχώρηση του Ταμερλάνου από την περιοχή της Μικράς Ασίας (η εισβολή του κράτησε τρία χρόνια) και κυρίως μετά το θάνατό του (1405) αρχίζει η νέα προσπάθεια των απογόνων του Βαγιαζίτ να επιβάλουν ξανά την κλονισμένη κυριαρχία τους στην περιοχή, που, όπως είπαμε πιο πάνω, διοικούνταν από υποτελείς στον Ταμερλάνο εμίρηδες.

Ο Βαγιαζίτ πεθαίνοντας άφησε έξι γιους. Ο Σουλεϊμάν, αφού πρώτα μετά επίμονες προσπάθειες έγινε ο ρυθμιστής της κατάστασης στις ευρωπαϊκές περιοχές, πέρασε στη Μικρά Ασία. Όμως ο Μωάμεθ, που είχε ισχυροποι-

**«...Κοίτα,
Εδώ σαν το χώμα, σαν
τον ήλιο, σαν το πέλαγο
φτούριος είναι ο άνθρωπος.
Εδώ σαν τον άνθρωπο
γόνιμος είναι ο ήλιος, το
πέλαγο, το χώμα»**

Ναζίμ Χικμέτ: Το έπος του Σεϊχης Μπεντρεντίν, γιου του καδή της Σιμαβνέ (Μετάφραση από την τουρκική: Στ. Μαγιοπούλου)

θεί στη Β.Α. περιοχή της Μικράς Ασίας, βλέποντας την απειλή του δυναμικού αδερφού του, στέλνει για αντιπερισπασμό τον Μουσά στην Ευρώπη (1409). Αυτός, στην προσπάθειά του να ανατρέψει την εξουσία του αδελφού του Σουλεϊμάν, αρχίζει επαφές με διάφορους τοπικούς αξιωματούχους και διορίζει καζασκέρη (KAZIASKER), δηλαδή ανώτατο ιεροδικαστή του στρατού, τον Σεϊχην Μπεντρεντίν.

Είναι η πρώτη φορά που ο διάσημος θεολόγος και μελλοντικός κοινωνικός μεταρρυθμιστής και επαναστάτης εμφανίζεται στο προσκήνιο της ιστορίας ως ανώτατος αξιωματούχος.

Το 1410 Ο Μουσά νικά τον Σουλεϊμάν στις ευρωπαϊκές επαρχίες, όμως την ίδια χρονιά ο Σουλεϊμάν ανταποδίδει το χτύπημα με δυο μάχες και επιβάλλεται πάλι. Τελικά η αδερφομαχία καταλήγει με ήττα του Σουλεϊμάν, που κατά την υποχώρησή του σκοτώνεται από χωρικούς. Απομένει λοιπόν κυρίαρχος στην Ευρώπη ο Μουσά, που αρχίζει να δουλεύει για τον εαυτό του, αρνούμενος την υποτέλεια στον άλλο αδελφό, τον Μωάμεθ, από τον οποίο είχε σταλεί, για να επιβάλλει την τάξη. Όμως τελικά πλήρωσε με τη ζωή του την ανεξαρτησία του. Το 1413 αιχμαλωτίστηκε από τον Μωάμεθ σε μια μάχη κοντά στη Σόφια και εκτελέστηκε. Μετά το θάνατο και του Μουσά, ο Μωάμεθ Α', μόνος κυρίαρχος πια, εγκαθίσταται στην Αδριανούπολη.

Ο Σεϊχης Μπεντρεντίν, ο καζασκέρης του Μουσά, εξορίζεται στη Νίκαια. Αυτή είναι η άποψη του ST. SHAW. Ενώ ο καθηγητής θεολογίας Μεχεμέτ Σεφαρεττίν, που αποκαλεί τους οπαδούς του Σεϊχην «άπιστους» και «ακάθαρτους», σε διατριβή του του 1925, λέγει ότι διορίστηκε υπάλληλος. Επίσης ο Ν. Μοσχόπουλος, άγνωστο από πού αντλεί την πληροφορία, λέγει ότι διορίστηκε δικαστής στη Νίκαια. Για εξορία επιπλέον μιλάει ο Α. Σαββίδης

(Εγκυκλοπαίδεια «Υδρία») και ο ιστορικός που έγραψε το σχετικό κείμενο στην «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους». Η παραμονή του στην πόλη αυτή είναι σημαντική, γιατί εδώ γνωρίστηκε με τον Μουσταφά Μπέρκλουτζε, που έγινε ακάριστος φίλος του και συμπολεμιστής στους κοινωνικούς αγώνες.

Ας δούμε όμως την εξέλιξη του Σεΐχη Μπεντρεντίν (BEDDREDIN-ISIMAVNI). Γεννήθηκε κατά τον ST. SHAW το 1368 (κατά τον Μ. Σεφαρεπτίν το 1350). Έζησε μια πλούσια σε δράση ζωή, για τα διάφορα στάδια της οποίας οι πληροφορίες μας είναι λίγες και συχνά αντιφατικές, όπως είδαμε για το ζήτημα της χρονολογίας της γέννησής του και του διορισμού του ή της εξορίας του στη Νίκαια. Λέγεται πως ο πατέρας του, που ονομάζονταν Ισραήλ, ήταν «γόνος της σουλτανικής οικογένειας των σελτζουκιδών». Ότι ήταν καδής (δικαστής) στη Θράκη. Η μητέρα του ήταν Ελληνίδα.

Είχε άραγε επίδραση η μητρική καταγωγή στην κατοπινή εξέλιξη του Σεΐχη, που έδειξε τόση ανοχή στους Χριστιανούς και τους δέχτηκε ως συμπολεμιστές του στον μεγάλο κοινωνικό αγώνα, σε αντίθεση με τους «γαζήδες», υπέρμαχους του «ιερού πολέμου» και τους κάθε λογής ισλαμιστές, που είχαν ως κύριο στόχο τους χριστιανικούς πληθυσμούς και συνδύαζαν την επικράτηση της θρησκείας τους με το νόμο της λείας και της αρπαγής;

Σε μικρή ηλικία, διψασμένος για μόρφωση, περιηγήθηκε τις πόλεις που είχαν θρησκευτικές σχολές. Μια πληροφορία αναφέρει πως σπούδασε στη Μέκκα και στην Αίγυπτο. Άλλη πως επισκέφτηκε τα μεγάλα ισλαμικά κέντρα και έδειξε ιδιαίτερο ζήλο στη μελέτη των κειμένων του Ισλάμ. Ανέπτυξε δικές του θρησκευτικές ιδέες, που προκάλεσαν την αγανάκτηση των συντηρητικών ισλαμικών κύκλων. Είχε ιδρύσει δικιά του «μυστική τάξη» με αφοσιωμένους οπαδούς σε πολλές

Προσωπογραφία του Σεΐχη Μπεντρεντίν. Ελαιογραφία περασμένου αιώνα.

περιοχές. Ερχόταν σε αντίθεση με θεμελιώδεις μουσουλμανικές πεποιθήσεις για την «Ημέρα της Κρίσεως» και το «Υπερέραν». Έδειχνε τάσεις προς κάποιου είδους πανθεϊσμό.

Ο STANFORD SHAW τον θεωρεί μεγάλο θρησκευτικό συγγραφέα. Έργα του: Το «TESHIL» που ο STANFORD SHAW το μεταφράζει «FACILITATION», ο Στ. Μαγιόπουλος «Ευκολήματα» και ο Α. Σαββίδης «Διευκολύνσεις». Άλλο έργο του «Οι πρόσοδοι».

Όμως εκείνο που προκαλούσε τον τρόμο τόσο στο επίσημο ιερατείο, όσο και στους κάθε λογής στρατιωτικούς ή πολιτικούς αξιωματούχους και γαιοκτήμονες, ήταν οι απόψεις του για τα κοινωνικά ζητήματα. Καταδίκασε ανοιχτά σαν το μεγαλύτερο κακό την αδικία και την ανισότητα. Σαν το μεγαλύτερο έγκλημα την συσσώρευση πλούτου που είχε ως αποτέλεσμα τη δυστυχία των πολλών. Η γη έπρεπε να ανήκει σ' ολόκληρη την κοινότητα, να είναι ιδιοκτησία όλων των καλλιεργητών, ανεξάρτητα από το θρήσκευμα ή την καταγωγή τους: και των Χριστιανών και των Μουσουλμάνων. Ζητούσε την εφαρμογή κομμουνιστικών αρχών χωρίς κανένα περιορισμό. Μιλούσε όχι μονάχα για «κοινοκτημοσύνη», αλλά και για «ακτημοσύνη».

Όλα έπρεπε να ανήκουν σε όλους... «πλην των γυναικών τα λοιπά άπαντα κοινά. Και τροφάς και ενδύματα και ζεύγη και αρούρας». Το ότι ο Δούκας (βυζαντινός συγγραφέας που έγραψε την ιστορία της περιόδου 1341-1362) μιλάει για «ζεύγη» (ζώα για όργωμα) και «αρούρας» δηλαδή χωράφια, δείχνει πως ο χαρακτήρας του κινήματος ήταν κατά κύριο λόγο αγροτικός. Πραγματικά, τα πολεμικά γεγονότα που ακολούθησαν το ένα το άλλο, οι κατακτήσεις και οι λεηλασίες, είχαν βυθίσει στην έσχατη φτώχεια τους ντόπιους αγροτικούς πληθυσμούς, Χριστιανούς και εξισλαμισμένους. Σ' αυτούς προσθέτονταν οι χιλιάδες πολεμιστές του Ισλάμ, που όταν σπερούσαν τη λεία του πολέμου, κυκλοφορούσαν ανέσπιοι και στερημένοι από τα στοιχειώδη της διαβίωσης. Σ' αυτούς λοιπόν τους ανθρώπους, που ζητούσαν μια ήσυχη ζωή, ψωμί και μια θέση κάτω από τον ήλιο, απευθύνονταν τα κηρύγματα των νέων μεταρρυθμιστών και έπεφταν σαν βροχή στον ξεραμένο τόπο. «...Εγώ τον σον οίκον ως εμόν, συ δε τον εμόν ως σον, πλην του θήλεος μέρους».

Η νέα κατάσταση επικράτησε σε πολλές περιοχές της Δυτικής και Β.Δ. Μικράς Ασίας καθώς και σε Ευρωπαϊκές περιοχές. Οι μεγάλοι γαιοκτήμονες εί-

Ο Τούρκος ποιητής Ναζίμ Χικμέτ που ύμνησε με το έπος του τη ζωή του Σεΐχη Μπεντρεντίν.

χαν καθεί από το πρόσωπο της γης και αυτή απέδιδε τους καρπούς της στους καινούριους νοικοκυραίους, που ήταν οι ίδιοι οι καλλιεργητές.

Πώς ζούσαν άραγε οι αδερφωμένοι μέσα στις κοινότητες τους χωρικοί; Προσκολλημένοι στα χωράφια τους, στα κοπάδια, περνούσαν τις μέρες τους ειρηνικά χωρίς το φόβο να τους αρπάξει τον καρπό του μόχθου ο σιφλικός ή ο οποιοσδήποτε αφέντης και σφετεριστής. Η αγωνία για το αύριο είχε εκλείψει. Παλιά, όποιος έμενε χωρίς ζωή ήταν καταδικασμένος σε θάνατο από την πείνα. Τώρα η ζωή έδινε ελπίδες.

Θα προκαλούσε ασφαλώς δραματικές εντυπώσεις η απεικόνιση της ζωής σ'αυτή την κοινωνία, που δεν υπήρξε ουτοπία, αλλά πραγματικότητα.

Όμως τα νέα έφταναν στην αυλή του Μωάμεθ Α' και στους ανώτερους κληρικούς, που έβλεπαν να φεύγει το έδαφος κάτω από τα πόδια τους. Οι ειδήσεις για το καινούριο αυτό καθεστώς, που είχε καταργήσει γαιοκτήμονες, μπάμπες, πασάδες και κάθε λογής επίσημους μουφτήδες και ουλεμάδες, διαδέχονταν η μια την άλλη και προκαλούσαν φρίκη τα έργα των «απίστων». Ο σουλτάνος αργά και επίμονα ετοιμάζε την τρομερή εκδίκηση. Η επιβολή του

δεν ήταν εύκολη, γιατί οι εχθροί του ήταν αποφασισμένοι να υπερασπιστούν με αυτοθυσία τις κατακτήσεις τους.

Ετοίμασε λοιπόν πολυάριθμο στρατό και άρχισε την επίθεση. Οι μάχες ήταν σκληρές. Ενωμένοι σαν μια γροθιά οι επαναστάτες πολέμησαν ηρωικά.

Η αντίστασή τους άφησε εποχή και αναφέρεται με κατάπληξη σε κείμενα της εποχής. Από τους νεότερους ο Σεφαρεττίν αναφέρει: «...Ο Μουσταφά (Μπέρκλουτζε) μετά του στρατού του συγκροτημένου εκ των απίστων οπαδών του και αριθμούντος δέκα χιλιάδας άνδρας, εξήλθεν εναντίον του πρίγκιπος... δια της βοήθειας του θεού ενικήθησαν τα στρατεύματα των απίστων...»

Ο Ναζίμ Χικμέτ στο μεγάλο του έργο για τον αγαπημένο του Σεΐχη Μπεντρεντίν λέγει πως από τους 10.000 πολεμιστές χάθηκαν οι οκτώ. Η συνέχεια είναι γνωστή. Ακολούθησε η άγρια καταστολή φέρνει στο νου τους 6.000 σταυρωμένους της επανάστασης του Σπάρτακου το 71 π.Χ.

Ο Μουσταφά Μπέρκλουτζε έπεσε στα χέρια του Μωάμεθ Α' και θανατώθηκε με φριχτό τρόπο στην Έφεσο, αφού πρώτα είδε να σφαγιάζονται μπροστά του οι πιστοί οπαδοί του. Την ίδια τύχη είχε και ο τρίτος σημαντικός παράγο-

ντας του κινήματος, Τορλάκ Κεμάλ, για τον οποίο υποτιμητικά αναφέρουν οι σύγχρονες πηγές πως ήταν Εβραίος «εξωμότης», πράγμα που σημαίνει πως και Εβραίοι συμμετείχαν στην επανάσταση, όπως τονίζει και ο Ναζίμ Χικμέτ, όταν μιλάει για «Οβραίους εσνάφηδες», αγωνιστές.

Ακολούθησε η καταδίωξη του Μπεντρεντίν που βρισκόταν στις ευρωπαϊκές επαρχίες με πολυάριθμους οπαδούς του. Πιάστηκε από πράκτορες του σουλτανικού στρατού που είχαν εισχωρήσει στις γραμμές του υποκρινόμενοι τους επαναστάτες. Απαχονίστηκε στην πόλη των Σερρών το 1420. Είναι η πιθανότερη χρονολογία του θανάτου του κατά τον ST. SHAW. Το 1418 και το 1416 που αναφέρονται από άλλες πηγές δεν ανταποκρίνονται στην εξέλιξη των γεγονότων και των μαχών.

Μετά τη φοβερή καταστολή ο Μωάμεθ Α' έδωσε πάλι γη στους προηγούμενους ιδιοκτήτες και το 1421 πέθανε αφήνοντας το όνομα πως «υπηρέτησε θερμώς τα γράμματα και τας τέχνες...»

Αυτό ήταν το τέλος της ιστορίας αυτής που της δώσαμε τον τίτλο «Ξεχασμένη κοινωνική επανάσταση», γιατί είναι δύσκολο να πληροφορηθεί κανείς ικανοποιητικά ψάχνοντας στην ελληνική βιβλιογραφία. Οι περισσότερες εγκυκλοπαίδειες δεν αναφέρουν καθόλου τον Μπεντρεντίν. Μερικές αναφέρουν συνοπτικά το σοβαρό αυτό ιστορικό γεγονός σαν ένα επεισόδιο της διαμάχης των απογόνων του Βαγιαζίτ.

Ας ελπίσουμε πως ειδικοί ερευνητές θα δείξουν την απαραίτητη ευαισθησία, για να παρουσιάσουν ένα ολοκληρωμένο έργο για το ζήτημα αυτό αντλώντας πληροφορίες από δυσπρόσιτα κείμενα, σε τουρκική κυρίως γλώσσα, και να παρουσιάσουν μια ολοκληρωμένη εικόνα της ιδιόμορφης αυτής κοινωνικής επανάστασης, που αγνόησε πριν από 600 σχεδόν χρόνια θρησκευτικές και φυλετικές διακρίσεις. ■

Στενήμαχος 1920.
Γενική εικόνα της πόλης με το μεγάλο ποτάμι.

ΣΤΕΝΗΜΑΧΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΥΛΙΑΣ

Γράφει ο Γράφει ο Κων/νος Γκλαβένος, Καθηγητής Φιλολόγος

Είκοσι χιλιόμετρα Ν.Α. της Φιλιππούπολης και 80 χλμ. βόρεια της Ξάνθης, στην περιοχή της Ν.Δ. Βουλγαρίας, βρίσκεται ο Στενήμαχος¹, πόλη ελληνικότατη και ακμαιότατη μέχρι το 1925. Οι Βούλγαροι το 1933 μετονόμασαν την πόλη Ασένοβγκραντ, προς τιμήν του τσάρου Ασέν, που κυριάρχησε στα μέρη εκείνα για μικρό χρονικό διάστημα.

Μέχρι τα ανθελληνικά γεγονότα του 1906, οπότε ο ανθρωπός Ελληνισμός της Βόρειας Θράκης δέχθηκε καίριο πλήγμα, όλα έγιναν βουλγαρικά και σταμάτησε ουσί-

αστικά κάθε οικονομική και πολιτιστική δραστηριότητα των Ελλήνων, ο Στενήμαχος αριθμούσε 13.000 κατοίκους, που στη συντριπτική πλειοψηφία τους ήταν

Έλληνες. Μετά το 1906 άρχισε αθρόα η μετανάστευση των Ελλήνων, κυρίως προς την Ελλάδα, την Κων/πολη και την Οδησό. Το 1925, με την εκούσια ανταλλαγή

των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας, οι Έλληνες εγκατέλειψαν τις πατρογονικές εστίες της Ανατ. Ρωμυλίας, εκεί όπου είχαν ριζώσει από τα πανάρχαια χρόνια και ζήτησαν θαλπωρή και αγάπη από τη μητέρα πατρίδα.

Η γενική εικόνα της πόλης
Ο Στενήμαχος ήταν κτισμένος αμφιθεατρικά στις βόρειες πλαγιές της Ροδόπης, σε υψόμετρο 250 περίπου μέτρων. Μεγάλο ποτάμι, παραπόταμος του Έβρου, χώριζε την πόλη σε δύο σημαντικούς συνοικισμούς. Αριστερά ήταν ο Στενήμαχος, ο μεγαλύτερος και αρχαιότερος συνοικισμός, με αμιγή ελληνικό πληθυσμό, και 4 ενορίες: του αγίου Νικολάου, της αγίας Μαρίας, του αγίου Βασιλείου και της Παναγίας Μεσοχώρας. Δεξιά του ποταμού υπήρχε ο Αμπέλιнос, με αμιγή, επίσης, ελληνικό πληθυσμό. Ο Αμπέλιнос, συνοικίστηκε αργότερα, πιθανόν τον 16ο αι. Εδώ υπήρχαν αμπελόφυτες εκτάσεις και η ενασχόληση με την αμπελουργία έγινε αιτία να αναπτυχθεί σιγά-σιγά ο νέος συνοικισμός. Οι ενορίες ήταν τρεις: του αγίου Γεωργίου, της αγίας Παρασκευής και της Παναγίας Φανερωμένης.

Στις παρυφές της πόλης, δεξιά του ποταμού, προς την απλόχωρη πεδιάδα της Φιλιπούπολης, υπήρχε τρίτος μικρός συνοικισμός, το Τσιπροχώρι. Στο Τσιπροχώρι (χώρος αρχικά όπου απέθεται οι Στενημαχίτες τα τσίπουρά τους, τα υπολείμματα από τα στέμφυλα, μετά την απόσταξή τους) κατοικούσαν Πομάκοι, Βούλγαροι, Αρμένιοι και λίγοι Εβραίοι.

Οι κάτοικοι των τριών συνοικισμών, μέχρι της ανακνήξεως της Ανατολικής Ρωμυλίας το 1878, εξέλεγαν δια βοής χωριστούς άρχοντες, τους τσορμπατζήδες (προεστώτες), οι οποίοι διοικούσαν συλλογικά και με τρόπο ολιγαρχικό την πόλη, φρόντιζαν για τα κοινά και απολάμβαναν τη γενική εκτίμηση των πολιτών. Κατά το α' μισό του 19ου αι. οικογένειες προυχόντων με κύρος και υπόληψη ήταν οι εξής: Μεζεβίρη, Καλαμάντη, Μάρδα, Χ' Χρυσάφι, Τσούντα και Λούση ή Σλούση (με ρίζες και καταγωγή από τη Νάουσα). Κατά το β' μισό του 19ου αι. και στις αρχές του 20ού ξεχώρισαν επιπλέον οι οικογένειες: Δοξιάδη, Πεντοβέλη, Επιτρόπου, Δημητριάδη, Αλαβέρα, Νικογλου, Αντωνιάδη και Αβράσογλου.

Μετά την πολιτειακή αλλαγή του 1878, όταν ιδρύθηκε η Ανατολική Ρωμυλία, οι τσορμπατζήδες καταργήθηκαν και εκλεγόταν έκτοτε δήμαρχος, πάντοτε Έλληνας. Πρώτος δήμαρχος Στενημάχου εκλέχτηκε ο ισχυρός πολιτικός άνδρας Αθανάσιος Επιτρόπου, απόφοιτος Φιλοσοφικής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σε καιρούς χαλεπούς

Προπύργιο του Ελληνισμού στο χώρο της Βόρειας Θράκης
Δόξας λαμπρής ενδιαίτημα.
Λαβωματιά στην ιστορική μνήμη
Από την Ορφική Γη στην ερατεινή Ημαθία.

υπερασπίστηκε σθεναρά τα συμφέροντα των συμπατριωτών του απέναντι στους Βούλγαρους.

Ένα χιλιόμετρο νότια του Στενημάχου, πάνω σε ένα κατακόρυφο πρόβουνο, που θυμίζει βράχια των Μετεώρων, υπήρχε κάστρο βυζαντινό, ο περίφημος «Καλές» κτίσμα του Ιουστινιανού. Σήμερα διακρίνονται τα ερείπια τετραπλεύρου πύργου και σώζεται η περίφημη εκκλησία της Παναγίας, κτίσμα των Παλαιολόγων. Επειδή η πόλη ήταν ατείχιστη, είναι βέβαιο ότι ο πληθυσμός της, σε περίπτωση κινδύνου, θα κατέφευγε στο κάστρο.

Ακολουθώντας τον ρου του ποταμού προς το εσωτερικό της μαγευτικής Ροδόπης, 10 χιλίομ. νότια, μέσα σε μια ειδυλλιακή και κατάφυτη περιοχή, βρίσκεται το περίφημο μοναστήρι Μπάτσκοβο, κτίσμα του Αλεξίου Α' Κομνηνού (1081-1118). Το μοναστήρι αυτό, πατριαρχικό και σταυροπηγιακό, κατέστη με την πάροδο του χρόνου μέγα θρησκευτικό και πνευματικό κέντρο του Ελληνισμού της Θράκης και η αίγλη του ήταν αξεπέραστη.

Οι Βούλγαροι το πήραν βίαια το 1893, έδωξαν τους Έλληνες και εγκατέστησαν βούλγαρους μοναχούς, πιστούς στην Εξαρχία. Σήμερα το Μπάτσκοβο θεωρείται το πιο αξιόλογο μοναστήρι της Βουλγαρίας μετά τη Ρίλα, διασώζει θαυμάσιες αγιογραφίες και ψηφιδωτά βυζαντινών χρόνων με ελληνικές επιγραφές και είναι πόλος έλξης πολλών επισκεπτών. Η κυριότερη ασχολία των Στενημαχιτών ήταν η αμπελουργία.

Σημείωση: Από το πλήθος των ιστορικών στοιχείων που συνθέτουν την χιλιόχρονη ιστορική φυσιογνωμία της πόλης, επέλεξα τα πιο σημαντικά και αντιπροσωπευτικά, ώστε ο αναγνώστης να μπορεί να αντιληφθεί τη γενική εικόνα της πόλης και τη διαχρονική εξέλιξη των γεγονότων.

Κατάφυτες με αμπέλια ήταν οι εύφορες πλαγιές της Ροδόπης. Οι Στενημαχίτες είχαν στην κατοχή τους μεγάλες ιδιόκτητες εκτάσεις, παράγαγαν κρασί εξαιρετικής ποιότητας, που ήταν περιζήτητο σε όλη τη Βουλγαρία, στην Κων/πολη, στις παρευξείνιες χώρες και σε όλα τα μικρασιατικά παράλια. Η παράδοση θέλει τα κλήματά τους να τα έχουν προμηθευτεί από το Μπορντώ της Γαλλίας, με πιο ονομαστές ποικιλίες, το μαυρούδι,

οι οποίες διασώζουν και σήμερα ακόμη τις ελληνικές επιγραφές τους. Παρά την επίμονη (ενίοτε την λυσσαλέα) προσπάθεια των Βουλγάρων να εκβουλγαρίσουν κάθε τι ελληνικό, οι κατάγραφες, ακόμη και σήμερα, εκκλησίες με ελληνικά ονόματα, ύμνους και αφιερωματικές επιγραφές, τούς διαψεύδουν. Πολλά εξωκλήσια όπως ο Αν-Γιάννης, κτίστηκαν στα βυζαντινά χρόνια και ορισμένα ήταν θεμελιωμένα στα ερείπια

ανήκαν στην εύπορη τάξη, ήταν στολισμένα με κάδρα από ελληνικά τοπία, αρχαιολογικά μνημεία, ήρωες της ελληνικής ιστορίας. Οι ίδιοι έδωσαν «βροντερό παρόν» σε κάθε προσκλητήριο του έθνους, σε όλους τους μεγάλους επικούς αγώνες της πατρίδας μας, από την Επανάσταση του 1821 μέχρι τη Μικρασιατική καταστροφή.

Ο Γάλλος αρχαιολόγος Dumont, που επισκέφθηκε την πόλη το 1868 γράφει²: «Ο Στενήμαχος που αριθ-

αριστερά: Το Μπάτοκοβο μοναστήρι, όπως είναι σήμερα.
δεξιά: Στα παπτήρια. Εποχή του τρύγου.

το σενζώ, το ροζακί, το μοσχάτο, τα παμίτια.

Η θρησκευτική ζωή των κατοίκων της πόλης ήταν έντονη. Ήταν ευλαβέστατοι, τηρούσαν τις θρησκευτικές παραδόσεις, φρόντιζαν για τα ιερά τους προσκυνήματα, για τις εκκλησίες και για τα αναρίθμητα εξωκλήσια, 40 περίπου τον αριθμό, στις βουνοπλαγιές της Ροδόπης. Οι εκκλησίες ήταν ιστορημένες με θαυμάσιες αγιογραφίες από Έλληνες αγιογράφους,

αρχαίων ναών. Γενικά η ευρύτερη περιοχή Στενημάχου και Φιλιππούπολης αποπνέει έντονα τη βυζαντινή παράδοση.

Η εθνική ζωή των Στενημαχιτών

Οι Στενημαχίτες είχαν πάντα ελληνική εθνική συνείδηση και υψηλότατο εθνικό φρόνημα, το οποίο διατήρησαν αλώβητο μέχρι τον ξεριζωμό τους από τη γενέθλια γη τους. Τα σπίτια, ιδίως αυτών που

μεί 15 χιλιάδες ψυχών, κατοικείται αποκλειστικά από Έλληνες. Ούτε οι Τούρκοι, ούτε οι Βούλγαροι μπόρεσαν να εγκατασταθούν στην πόλη».

Ο καθηγητής της Ιστορίας του Εθνικού Πανεπιστημίου Αθηνών Παύλος Καρολίδης, που περιηγήθηκε τη Β.Θράκη το 1902 γράφει³: «Από Φιλιππουπόλεως μεταβαίνω μεν εφ' αμάξης έως 21/2 ωρών, εις την εν λαμπρά, γραφικωτάτη και γοπητικωτάτη θέσει παρά τους πρόποδας της Ροδόπης κειμένην

ελληνικωτά την πόλιν Στενήμαχον. Η πόλις καθ' ολοκληρίαν είναι ελληνική. Ανά τας οδούς της πόλεως ουδεμίαν άλλην τις ακούει γλώσσαν ή καθαρανελληνικήν. Ένδοθι των οικιών ευρίσκει τις ελληνικήν φιλοκαλίαν, κομψότητα και κοσμιότητα, ευγένειαν ήθους και ζωηρότητα πνεύματος. Αλλ' εκείνο, όπερ προ πάντων εκπλήσσει, είναι το ζωηρότατον εθνικόν πνεύμα των Στενημαχιτών. Ο συναναστρεφόμενος εν Στενημάχω, εν

μαχον μετά των Αθηνών. Είναι δε και άλλως η ελληνική κοινωνία του Στενημάχου λίαν πεπολιτισμένη. Εν τη μικρά ταύτη πόλει ευρίσκει τις επιστήμονας μορφωθέντας και εν Αθήναις και εν Ευρώπη. Και η παιδευσις η ελληνική είναι λίαν ακμαία, ιδίως εν ταις πολλαίς τάξεσι του παρθεναγωγείου διδάσκουσι δώδεκα διδασκάλισσαι και ευτυχώς πάσαι εντόπιαι».

Όλα μέσα στην πόλη ήταν ελληνικά. Μαγαζιά, εκκλησίες, σχο-

κη, αναγνωστήριο, τελειότατο γυμναστήριο και ορχήστρα από 40 μουσικά όργανα. Οι θαυμάσιες συναυλίες του Συλλόγου, μουσικοφιλολογικές εσπερίδες και χοροί, παραστάσεις ελληνικών δραματικών έργων, όχι μόνο ψυχαγωγούσαν αλλά και τόνωναν παράλληλα το ελληνικό εθνικό αίσθημα.

Στην αρχή του 20ού αι. λειτουργούσε στον Στενήμαχο μία τετρατάξια ελληνική κεντρική σχολή ανωτέρου επιπέδου, 2 ελληνικά

αριστερά: Στενήμαχος. Αρχές του 20ού αιώνα. Έμποροι αγοράζουν κουκούλια.
δεξιά: 1900. Χαρούμενες συντροφιάς.

οιωδήποτε ομίλω, νομίζει ότι ευρίσκεται μάλλον εν τινι προαστείω των Αθηνών ή εν τη βορεία ταύτη άκρα του Ελληνισμού. Οι Στενημαχίται δεικνύουσι διαφέρον περί τα της Ελλάδος και τα των Αθηνών έτι υπό εθνικηνέποψιν τοσοούτον, όσον και οι Αθηναίοι. Ο δεσμός ο ισχυρός είναι καθαρώς πνευματικός: φοιτηταί, επιστήμονες, στρατιώται υπηρετήσαντες εν τω ελληνικό στρατώ, αποτελούσι τον δεσμόν τον συνδέοντα τον Στενή-

λεία, εργαστήρια, γλώσσα, χοροί, εκδηλώσεις, ήθη και έθιμα. Η πολυσχιδής εθνική και κοινωφελής εργασία που επιτελούνταν κατά τα τελευταία έτη ήταν ολοφάνερη, όχι μόνο από τη λειτουργία των καλά οργανωμένων σχολείων, αλλά και από το πλήθος των φιλανθρωπικών σωματείων και των πολιτιστικών συλλόγων.

Από το 1903 λειτουργούσε άρτια οργανωμένος Ελληνικός Φιλαρμονικός Σύλλογος, με βιβλιοθή-

αστικά σχολεία, 2 αλληλοδιδασκικά, 1 παρθεναγωγείο, 3 νηπιαγωγεία. Σ' αυτά τα σχολεία φοιτούσαν περίπου 1400 ελληνόπουλα. Μετά τις εγκύκλιες σπουδές αρκετοί νέοι συνέχιζαν τη φοίτησή τους στα περίφημα Ζαρίφεια Διδασκαλεία της Φιλιππούπολης, δωρεά του Κωνσταντινουπολίτη εθνικού ευεργέτη Γεωργίου Ζαρίφη, (1806-1884), που θεωρούνταν ισότιμα με την Παιδαγωγική Ακαδημία της Ελλάδας. Οι απόφοιτοι των

αριστερά: Χρήστος Τσουντας, Αρχαιολόγος, καθηγητής πανεπιστημίου Αθηνών (Στενήμαχος 1857 - Αθήνα 1934).
δεξιά: Βενιζέλος, Μοργκεντάου και Δοξιάδης μπροστά στο Ζάππειο από αριστερά προς τα δεξιά (National Geographic).

Ζαριφείων, άριστα καταρτισμένοι, διορίζονταν σαν δάσκαλοι σε ελληνικά σχολεία της Θράκης. Ο Στενήμαχος ανέδειξε πλήθος επιστημόνων, γιατρών, φιλόλογων, μηχανικών, γεωπόνων, στρατιωτικών, καλλιτεχνών, ευεργετών.

Από το πλήθος των επιφανών ανδρών της πόλης επιλέγω να παρουσιάσω τρεις:

Απόστολος Δοξιάδης (Στενήμαχος Ανατ. Ρωμ. 1874-Αθήνα 1942). Επιφανής γιατρός και πολιτικός, ο τελευταίος πρόεδρος της Ελληνικής Κοινότητας Στενημάχου. Σπούδασε στα Ζαρίφεια Διδασκαλεία και ιατρική στο πανεπιστήμιο της Βιέννης. Ασκήθηκε στα νοσοκομεία Βερολίνου, Παρισίων και Ζυρίχης. Γύρισε στον Στενήμαχο και εργάστηκε σαν γιατρός μέχρι το 1915, οπότε καταδιώχθηκε από τους Βούλγαρους σαν ένοχος εσχάτης προδοσίας. Δραπέτευσε με την οικογένειά του και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, ασκώντας την ιατρική. Στενός φίλος και συνεργάτης του Ελευθερίου

Βενιζέλου. Διετέλεσε υπουργός επί κυβερνήσεων Κροκιδά, Γονατά και Βενιζέλου. Το 1922 ίδρυσε το «Υπουργείον Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως» και το 1928 διοργάνωσε το νεοσύστατο Υφυπουργείο Υγιεινής και το συνέδεσε με το αντίστοιχο τμήμα Υγιεινής της Κοινωνίας των Εθνών.

Τα παιδιά του (όλα γεννημένα στον Στενήμαχο), Θωμάς και Σπύρος αναδείχθηκαν κορυφαίοι γιατροί, ενώ ο άλλος γιός του Κων/νος, ονομαστός αρχιτέκτων και πολεοδόμος διεθνούς κύρους, ανέλαβε το σχεδιασμό πολλών πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου.

Χρήστος Τσουντας, Αρχαιολόγος, καθηγητής πανεπιστημίου Αθηνών (Στενήμαχος 1857-Αθήνα 1934). Σπούδασε ελληνική φιλολογία και αρχαιολογία στη Γερμανία. Διορίστηκε καθηγητής στα Ζαρίφεια Διδασκαλεία της Φιλιππούπολης. Το 1904 διορίστηκε τακτικός καθηγητής της αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Δίδαξε ιστορία της αρ-

χαιάς ελληνικής τέχνης και επιγραφική. Έκανε υποδειγματικές ανασκαφές στο Σέσκλο και Διμήνι της Θεσσαλίας, στις Κυκλάδες, Μυκίνες και Σπάρτη. Θεωρείται στην Ελλάδα ο θεμελιωτής της αρχαιολογικής επιστήμης και το επιστημονικό και ανασκαφικό του έργο είναι πρότυπο για τους αρχαιολόγους. Το σύγγραμμά του «Ιστορία της αρχαίας ελληνικής τέχνης» εξακολουθεί και σήμερα ακόμη να θεωρείται αξεπέραστο επιστημονικώς.

Χρυσοβέργης Γεωργίου, Εθνικός Ευεργέτης (Στενήμαχος 1825-Κων/πολη 1899). Εγκαταστάθηκε σε νεαρή ηλικία στην Κων/πολη, την οποία έκανε κέντρο των επιχειρηματικών του δραστηριοτήτων. Διέθετε μεγάλο τοιφλίκι στην Ανατ. Θράκη και πολλά οικόματα στις όχθες του Βοσπόρου και του Πέραν, από την ενοικίαση των οποίων εισέπραττε πολλές χιλιάδες γρόσια. Διέθεσε την αμύθητη περιουσία του σε ευαγή ιδρύματα και σχολεία της πατρίδας του,

αριστερά: Ο ανιάρτης επίσκοπος Κίτρος Νικόλαος Λούσης εκ Στεννήμαχου.
δεξιά: Χρυσοβέργης Γεωργίου, Εθνικός Ευεργέτης (Στενήμαχος 1825 - Κων/πολη 1899).

στην ανέγερση εκκλησιών στην Κων/πολη, σε σχολεία και φιλανθρωπικά ιδρύματα της Κων/πολης, κυρίως όμως ενίσχυσε με τεράστια χρηματικά ποσά το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Πέθανε στις 25 Αυγούστου 1899 και σαν μέγας εκκλησιαστικός ευεργέτης, ετάφη, τιμής ένεκεν, στο Μπαλουκλή, στον ιδιαίτερο χώρο ταφής των πατριαρχών, απέναντι από τον τάφο του πατριάρχη Ιωακείμ του Γ'.

Ιστορική αναδρομή

Διάχυτη ήταν η άποψη μεταξύ των λογίων του Στεννήμαχου ότι ήταν απόγονοι Ιώνων και μάλιστα των Ιστιαίων της Β. Εύβοιας. Ο Περικλής, όταν κατέλαβε την Ιστιαία, ανάγκασε 6000 κληρούχους να μεταναστεύσουν στα παράλια της Θράκης. Οι μισοί από αυτούς εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Ξάνθης και οι άλλοι, αφού διέσχισαν την οροσειρά της Ροδόπης, ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στο χώρο αυτό που ασφαλώς είχε πολλά πλεονεκτήματα. Έμμετρο σι-

κούργημα πάνω από το υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου του αστικού σχολείου Στεννήμαχου έλεγε:

*Κι οι δικοί μας οι προπάτορες,
σας αφήκαν την πατρίδα,
των Χαρίτων την εστία, αχ!*

*Την γην την Ελληνίδα
εδώ είπον με στενήν μάχην τους
βαρβάρους να εξώσουν,
και εκ ταύτης τον Στενήμαχον
εξής να στερεώσουν.*

*Ανεγείρουν ευθύς πλέον,
λαμπρόν τούτο το σχολείον
ν' αποδείξουν ότι τρέφουν
το αρχαίον μεγαλείον.*

Η εγκατάσταση των Ελλήνων στη θρακική ενδοχώρα, όπου ολόγυρα υπήρχαν οι πολεμόχαροι Θράκες, ικανότατοι ιππείς και άριστα εξασκημένοι στον πόλεμο, ασφαλώς δεν ήταν αναίμακτη, ούτε εύκολη. Και η ετυμολογία της λέξης Στενήμαχος – στενός+μάχομαι υπονοεί μάχη σε στενωπούς⁴. Ασφαλώς Στεννημαχίτης είναι ο μαχόμενος σε στενές διαβάσεις, ο κλεισουράρχης.

Παράλληλα τα πάμπολλα αρχαιο-

λογικά ευρήματα μέσα στην πόλη και ολόγυρα από αυτή, νομίσματα, αγάλματα, επιτύμβιες στήλες, θεμελιώσεις οικιών, φανερώνουν την αρχαία ελληνική καταγωγή και εύκλεια της πόλης.

Το 342 π.Χ. ο Φίλιππος Β' εκστρατεύοντας κατά των Σκυθών, ιδρύει τη Φιλιππούπολη, πάνω στο λόφο Ευμολπιάδος και έτσι ενισχύεται η ελληνική παρουσία στην ευρύτερη περιοχή. Ο τόπος αργότερα γνώρισε τη ρωμαϊκή κατάκτηση (129 π.Χ.) και τη βυζαντινή κυριαρχία.

Στα βυζαντινά χρόνια η Θράκη ανήκε στο θέμα της Μακεδονίας, ήταν πλήρως εξελληνισμένη και για 10 περίπου αιώνες αποτέλεσε το στήριγμα και τον κορμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Κάθε φορά που έπεφτε στα χέρια αλλοφύλων, κινδύνευε άμεσα και η υπόσταση της Βασιλεύουσας. Γι' αυτό ο Ιουστινιανός, όπως μας πληροφορεί ο ιστορικός Προκόπιος⁵, ίδρυσε πάνω στη Ροδόπη, σε στρατηγικά σημεία, ισχυρά φρούρια με αμυντική διάταξη.

Φωτογραφία αδημοσίευτη που εικονίζει τρεις Στενιμαχίτες Μακεδονομάχους στη λίμνη των Γιαννιτσών, πιθανότατα παλικάρια του καπετάν Άγρα. Τα ονόματά τους, γραμμένα με μολύβι μαύρο, μόλις διακρίνονται, καθώς η ιδιόχειρη γραφή ξεθώριασε: «Από τες καλύβες του Βάλτου των Γενιτσών, δι' ενθύμιον της δράσης μας κατά των βουλγάρων κομπιαιζίδων: Νικόλαος Πεντοβέλης, Αλέξανδρος Σιφαλέρας, Γεώργιος Παπαθεοφίλου».

Ένα από αυτά ήταν το φρούριο Στενιμάχου.

Στα χρόνια της βασιλείας του Κων/νου Δ' Πωγωνάτου (668-685 μ.Χ.) κάνουν την εμφάνισή τους για πρώτη φορά οι Βούλγαροι, φινομογγολικής καταγωγής, περνούν το Δούναβη το 679 με αρχηγό τον Ασπαρούχ και εγκαθίστανται στη Β. Βουλγαρία από τον Αίμο μέχρι τον Δούναβη. Βυζαντινοί και Βούλγαροι θα εμπλακούν αργότερα σε ατέλειωτους και αιματηρούς πολέμους και ανάμεσά τους θα ξεσπάσει έχθρα και μίσος φοβερό.

Ο Στενίμαχος πάντως είναι βυζαντινή κώμη, η οποία αναπτύχθηκε στα ερείπια αρχαίου θρακοελληνικού οικισμού, του οποίου αγνοούμε το όνομα, τη μορφή και την έκταση. Θα πρέπει ο αρχικός πυρήνας της μεσοβυζαντινής πό-

λης να σχηματίστηκε από οικογένειες βυζαντινών στρατιωτών, που εγκαταστάθηκαν στο φρούριο του Στενιμάχου και είχαν σκοπό να φυλάγουν τις στενές διαβάσεις και τα στρατηγικά σημεία της Ροδόπης. Το βέβαιο είναι ότι οι πρώτοι κάτοικοι της πόλης ήταν Έλληνες.

1083 μ.Χ.: Για πρώτη φορά το όνομα Στενίμαχος (στα βυζαντινά χρόνια επικρατεί το -ι- αντί του -η-) αναφέρεται σαν χωριουδάκι το 1083 μ.Χ. στο Τυπικό του μοναστηριού του Μπατοκόβου⁶. Ο Στενίμαχος δωρήθηκε από τον κτήτορα της μονής, Γρηγόριο Πακουριανό τον Ίβηρα, μεγάλο Δομέστικο της Δύσης και στενό φίλο του αυτοκράτορα Αλεξίου Α' του Κομνηνού, σαν κληροδότημα στη δικαιοδοσία του μεγάλου μοναστηριού. Ο Γρηγόριος Πακουριανός στο Τυπικό της Μονής ανα-

φέρει: «Προς τούτοις δέδωκα και το παρακείμενοναυτοίς χωρίον, το επωνομαζόμενον Στενίμαχος, συν τοις παρ' εμού κτισθείσιν εν αυτόδυσικάστροις». Στα χρόνια των αυτοκρατόρων Κομνηνών και Αγγέλων το χωριουδάκι μεγάλωσε και έγινε πρωτεύουσα επαρχίας.

1199 μ.Χ. Αυτοκράτορας του Βυζαντίου ο Αλέξιος Γ' Άγγελος: Οι Βούλγαροι παραβαίνουν τη συμφωνία και κυριεύουν βυζαντινά εδάφη. Ο ίδιος ο αυτοκράτορας οδήγησε το βυζαντινό στρατό και ανέκτισε το φρούριο Στενιμάχου. «Τω τοι και την στρατιάν αναλαβών και την Φιλίππου επαρχίαν καταλαβών περί το φρούριον στρατοπεδεύεται τον Στενίμαχον, εις ο πολλοί των βαρβάρων συνέφυγον, και διειληφώς αυτό τοις στρατεύμασιν εξείλε τε κατά κράτος και τους ενόντας νηδραποδίοατο».⁷

Χάρτης της Ανατολικής Ρωμυλίας.

Μετάφραση: *Κι ο ίδιος τότε (ο Αλέξιος Γ' Άγγελος) αφού οδήγησε το στρατεύματά του, κυριεύσε την επαρχία της Φιλιππούπολης και στρατοπέδευσε γύρω από το φρούριο του Στενιμάχου, στο οποίο κατέφυγαν πολλοί από τους βαρβάρους. Κι αφού το κυριεύσε και το εκπόρθησε με τα στρατεύματά του ολοκληρωτικά, όσοι ήταν έγκλειστοι στο φρούριο τους αιχμαλώτισε.*

1205-1206 Φραγκοκρατία: Φράγκοι ιππότες, με αρχηγό τον Renierde Tritt κλεισμένοι στο δυσπρόσβατο φρούριο Στενιμάχου, υπομένουν για 13 μήνες την ασφυκτική πολιορκία των Βουλγάρων, που έχουν αρχηγό τον διαβόητο Ιωαννίτη (Σκυλογιάννη). Οι ιππότες ευρισκόμενοι σε δυσχερή θέση –αποκομμένοι εντελώς και μη έχοντες επαφή με την Κων/πολη– αναγκάστηκαν να φάνε ακόμα και τα άλογά τους. Ο ιππότης Γοδεφρείδος με

το εκστρατευτικό του σώμα, αφού διέσχισε την εχθρική χώρα από την Ανδριανούπολη με μύριους κινδύνους, έφθασε στο φρούριο και τους απελευθέρωσε.⁸

1256 μ.Χ. Ο αυτοκράτορας του βασιλείου της Νίκαιας Θεόδωρος Δούκας Λάσκαρις ο 2ος ανακαταλαμβάνει τη Ροδόπη με όλα τα οχυρά της φρούρια. «Αλλά και ο βασιλεύς τον περί αυτόν συναθροίσας στρατόν περί τα εν Ροδόπη άσπη κεχώρηκε και είλε μεν Περισιτίζαν τοις μηχανήμασι και μετ' αυτήν τον Στενίμαχον και επί τούτοις τον Κρυζιμόν, οχυρώτατα ταύτα πάντα και εις πρόσωπον κείμενα του της Ροδόπης όρους και τα οπίσω πάντα φυλάττοντα».⁹

Το έτος 1363 ο Λαλασαχίν πασάς, ένας από τους τρεις μεγάλους στρατηγούς του σουλτάνου Μουράτ του Α' (1360-1389) κυριεύει τον Στενίμαχο και αρχίζει η μακρά περίοδος της σκλαβιάς. Η

θηρσοκεία, όμως, η παιδεία, το οργανωμένο κοινοτικό σύστημα, διατήρησαν αναλλοίωτη την εθνική συνείδηση των Ελλήνων, σ' αυτές τις εσχατιές του Ελληνισμού παρά τα σκληρά μέτρα των Τούρκων, με την πολιτική των εκτοπισμών, των σφαγών και των δημεύσεων.

Η νεότερη περίοδος της ιστορίας του Στενιμάχου

(Για τα νεότερα πλέον χρόνια εύχρηστος είναι ο τύπος της λέξης Στενήμαχος, με -n- αντί του -i-). Από το 1821, όταν απλώθηκε ουρανομήκης η φλόγα της Ελληνικής Επανάστασης και συνήγειρε τις καρδιές των Ελλήνων, μέχρι τη Μικρασιατική καταστροφή, οι Στενημαχίτες προσέτρεξαν αυθόρμητα και έλαβαν μέρος με απaráμιλλο πρωισμόσε όλους τους μεγάλους επικούς αγώνες του Έθνους. Θα αρκεσθούμε σε δύο μόνο πτυχές της νεότερης

ιστορίας μας. Το έτος 1878, όταν ο Ελληνισμός δεχόταν καίριο πλήγμα με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, η οποία δημιουργούσε τη Μεγάλη Βουλγαρία σε βάρος των अपαράγραπτων εθνικών μας δικαίων, τότε ο Στεννημαχίτης Νικόλαος Λούσης, επίσκοπος Κίτρους Πιερίας, ενθουσιώδης και ασυμβίβαστος, ύψωσε τη σημαία της Ελευθερίας στον Όλυμπο και σαν αρχηγός πολυάριθμου επαναστατικού σώματος αγωνίστηκε γενναϊότητα κατά των Τούρκων στις υπώρειες του Ολύμπου. Και η μεν επανάσταση εξέπνευσε, είχε, όμως, σπουδαία πλεονεκτήματα για τον Ελληνισμό, γιατί με τη συνθήκη του Βερολίνου παραχωρήθηκαν αναίμακτα στην Ελλάδα η Θεσσαλία και τμήμα της Ηπείρου. Ο Λούσης, βαθύτατα πικραμένος για την αποτυχία της Επανάστασης και σχεδόν ξεχασμένος από όλους, πέθανε το 1882 στην Αθήνα σε ηλικία 42 ετών. Όπως συνήθως συμβαίνει στην Ελλάδα, η αναγνώριση ήλθε μετά θάνατον. Στην κηδεία του παραβρέθηκε σύσσωμη η πολιτική ηγεσία με επικεφαλής τον πρωθυπουργό Χ.Τρικούπη, όλες οι αρχές και πλήθος κόσμου, ενώ στον νεκρό αποδόθηκαν τιμές υποστρατήγου.¹⁰

Κορυφαία όμως, σελίδα στην ιστορία του Στεννημάχου υπήρξε ο Μακεδονικός αγώνας. Εικάζεται ότι μετά τα ανθελληνικά γεγονότα του 1906, όπου καταλύθηκαν βίαια τα προνόμια και η αυτονομία των Ελλήνων της Βουλγαρίας, πλήθος Στεννημαχιτών εμφορούμενοι από πατριδολατρικά αισθήματα κατέφυγαν στην πολύπαθη Μακεδονία και αγωνίστηκαν με πάθος κατά των βουλγάρων κομιτατζήδων.

Ο Ανδρέας Μακούλης, οπλαρχηγός Α' τάξεως, επικεφαλής ιδίου

Ο σιδηροδρομικός σταθμός της Νάουσας στις αρχές του 20ού αιώνα.

σώματος, έδρασε στην περιφέρεια Σερρών και σκοτώθηκε στις 14-7-1907 στο χωριό Δοβίστα των Σερρών. Άξιος μνείας και επαίνου είναι ο φιλόλογος Κων/νος Αβράσογλου, που διηύθυνε σαν μυστικός πράκτορας το εθνικό κέντρο Γευγελής-Βογδάντοης.

Από το βιβλίο της Πηνελόπης Δέλια «Στα Μυστικά του Βάλτου» αντλούμε τις εξής πληροφορίες¹¹: «Εννιά μόνον άντρες έμειναν του Άγρα για να βαστάξουν την οχυρωμένη καλύβα Κούγκα. Όποιος ήθελε μεγαλύτερη ασφάλεια, είπε ο Αρχηγός, μπορούσε να φύγει ευθύς για τις ασφαλέστερες Κάτω Καλύβες. Κανένας, όμως, δεν έφυγε. Εύζωνοι από την παλιά Ελλάδα, Κρητικοί, Στεννημαχίτες παλικάρια, όλοι σαν ένας άντρας πετάχτηκαν ηλεκτρισμένοι, μαζεύτηκαν γύρω στον Αρχηγό τους. - Μαζί σου καπετάνιε. Όλοι θα μείνουμε.»

Σε πολλές σελίδες του ίδιου βιβλίου μνημονεύεται ο δυνατός, παράτολμος και θηριώδης Μανόλης ο Στεννημαχίτης¹², με λόγια πολύ

κολακευτικά. Με τη δράση του έγινε το φόβητρο των Βουλγάρων.

Τα ανθελληνικά γεγονότα του 1906. Η κατάλυση των ελληνικών κοινοτήτων

Το 1885 οι Βούλγαροι κατέλυσαν την αυτόνομη επαρχία της Ανατολικής Ρωμυλίας (ή Βόρειας Θράκης) και την ενσωμάτωσαν πραξικοπηματικά στη νεοσύστατη Ηγεμονία της Βουλγαρίας¹³. Οι διάσπαρτες, όμως, ελληνικές κοινότητες στο χώρο της Βόρειας Θράκης εξακολούθησαν να ακμάζουν για 20 ακόμη χρόνια. Το 1906 οι Βούλγαροι, όταν είδαν ότι χάνουν το παιχνίδι στον Μακεδονικό Αγώνα, στράφηκαν από αντίδραση, με πρωτοφανές εκδικητικό μίσος, κατά των Ελληνικών πόλεων και τις κατέστρεψαν. Όλο το καλοκαίρι του 1906 έκαιγαν, σκότωναν, δήμευαν περιουσίες, εκτόπιζαν.

Η αρχή έγινε από την ελληνικότετη παραλιακή πόλη του Ευξείνου Πόντου, τη Βάρνα, και ακολούθησαν η Αγαθούπολη, ο

Στενημαχίτες και Ναουσαίοι μπροστά από το κυλικείο του Μικρόπουλου. Στο ακορντεόν ο Θόδωρος Γκαντίδης. Το πανώ αναγράφει: «Εστιάτοριον Μικρόπουλου». (Φωτ. Τάσου Μπίλη).

Πύργος, η Μεσημβρία, η Σωζόπολη, το Καβακλή, η Περιστερά, η Φιλιπούπολη, ο Στενήμαχος και τελευταία η Αγκιάλος, που παραδόθηκε στις φλόγες. Οι παραλιακές πόλεις του Ευξείνου Πόντου ήταν αποικίες της Μιλήτου από τον 7ο π.Χ. αι.

Τα γεγονότα στον Στενήμαχο

Οι μαρτυρίες πολλών γερόντων που έζησαν τις φρικαλεότητες των Βουλγάρων μας δίνουν μια σαφή εικόνα των δραματικών γεγονότων. «Την Κυριακή, 23 Ιουλίου 1906 έγινε μεγάλο κακό στον Στενήμαχο. Από μέρες έφταναν πληροφορίες από τη Φιλιπούπολη ότι οι Βούλγαροι θα προκαλέσουν έκτροπα σε βάρος των φιλήσυχων Στενημαχιτών. Μάταια ο Πρόεδρος της Ελληνικής Κοινότητας κ. Δοξιάδης ζητούσε επίμονα από τις Βουλγαρικές Αρχές να προστατευθούν οι περιουσίες των Ελλήνων και να αποφευχθούν τα έκτροπα. Την Κυριακή, 23 Ιουλίου, οι Βούλ-

γαροι, μέσα σε ένα κλίμα πρωτοφανούς έντασης, απαίτησαν να ανοίξει η εκκλησία της Αγίας Τριάδας και να γίνει η Λειτουργία στη βουλγαρική γλώσσα. Όπως και έγινε. Όλοι πίστευαν ότι έτσι θα κατευναστούν τα πνεύματα. Μετά τη λειτουργία, άτακτα στίφη φανατισμένων βουλγάρων τραμπούκων χωρικών που ήρθαν για λεηλασία, οπλισμένοι κομιτατζήδες με ρόπαλα και τσεκούρια, αλλά και επίσημοι καθοδηγητές του κράτους με λάβαρα και σημαίες, έξαλλοι, αγριωποί, μαινόμενοι και ωρνώμενοι, ξεχύθηκαν με αλαλαγμούς στους δρόμους της πόλης και έκαναν κάθε είδους βιαιότητες και βανδαλισμούς. Κακοποίησαν γέροντες και παιδιά, έβαλαν φωτιά σε σπίτια ελληνικά, έσπασαν προθήκες και τζάμια ελληνικών καταστημάτων αρπάζοντας τις περιουσίες τους, άνοιξαν τα βαρέλια και το κρασί έτρεχε ποτάμι στους δρόμους, κατέστρεψαν τα ελληνικά σχολεία και έκαψαν τα διδακτικά βιβλία».

Από κει και πέρα έσβησε καθετί

ελληνικό στην πόλη. Οι εκκλησίες έγιναν βουλγαρικές, αφού διώχθηκαν οι Έλληνες ιερείς, και τα Ελληνόπουλα από το Σεπτέμβριο του 1906, υποχρεώθηκαν να φοιτούν σε βουλγαρικά πλέον σχολεία και να διδάσκονται μόνο τη βουλγαρική. Η χρήση της ελληνικής γλώσσας απαγορεύτηκε δια νόμου. Η κυβέρνηση Θεοτόκη και το Οικουμενικό Πατριαρχείο διαμαρτυρήθηκαν εντονότατα στις Μεγάλες Δυνάμεις, αλλά μάταια. Μια ακόμα χαμένη πατρίδα, πολύ πιο πρώιμα από τις άλλες, έκλεισε τον ιστορικό της βίο.

Η ανταλλαγή των πληθυσμών. Στο Χαρμάνκιοϊ Θεσσαλονίκης

Έτσι ο Ελληνισμός έμεινε για πολλά χρόνια σε υπνώτουσα κατάσταση. Το 1919 ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Ελευθέριος Βενιζέλος με τη συνθήκη του Νεϊγύ, 14/27 Νοεμβρίου 1919, αφού ρύθμισε συνοριακές διαφορές με τη Βουλγαρία, πρότεινε και έγινε αποδεκτό από βουλγαρικής πλευράς η εκούσια ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ των δύο χωρών. Το 1925, όταν ολοκληρώθηκαν οι διαπραγματεύσεις, οι Έλληνες της Βόρειας Θράκης, άφησαν με πόνο ψυχής τη γενέθλια γη τους, εκεί όπου είχαν ριζώσει για χιλιάδες χρόνια αναπτύσσοντας ένα υψηλό επίπεδο πολιτισμού, και κατέφυγαν σαν πρόσφυγες στη Μητέρα Πατρίδα. Έζησαν ένα χρόνο εξαθλιωμένοι, μέσα σε αντίσκηνα στον προσφυγικό καταυλισμό του Χαρμάνκιοϊ Θεσσαλονίκης (όρια Ευόσμου και Κορδελιού), όπου ο μανιασμένος Βαρδάρης παρέσυρε, μέσα στο καταχείμωνο, σκηνές και παραπήγματα.

Την Άνοιξη του 1926 έμαθαν από

Βλάχους κυρατζήδες ότι πουλιέται ένα χωριό κοντά στη Νάουσα, το Χωροπάνι, διότι οι Βλάχοι κάτοικοί του αποφάσισαν να μεταναστεύσουν στη Ρουμανία. Επιτροπή γερόντων Στενημαχιτών προέκρινε το χωριό σαν κατάλληλο τόπο εγκατάστασης, διότι παρουσίαζε πολλά πλεονεκτήματα. Έτσι, μέχρι να ολοκληρωθούν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ της ΕΑΠ (Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων) και των Βλάχων, νομίμων κατοίκων του Χωροπανίου, οι Στενημαχίτες έμειναν προσωρινά, άλλον ένα χρόνο στις παράγκες του Σταθμού της Νάουσας.

1929. Το πρώτο καφενείο του χωριού.

Στις Παράγκες του Σταθμού

Οι ξύλινες αυτές παράγκες, που παρουσίαζαν εικόνα εγκατάλειψης, υπήρχαν ήδη μερικές δεκαετίες πριν, αλλά πολλές είχαν υποστεί μεγάλες φθορές και άλλες είχαν καταρρεύσει. Έγιναν από τη Γαλλική Εταιρεία που κατασκεύασε τη σιδηροδρομική γραμμή για τη στέγαση του προσωπικού της. Συγκεκριμένα, η Τράπεζα της Στουτγάρδης, ως εντολοδόχος της Ντόϊτσε Μπάνκ, ανέθεσε την κατασκευή της γραμμής Θεσσαλονίκης - Έδεσσας το 1892 σε γαλλική εργοληπτική εταιρεία με επικεφαλής μηχανικό τον Philippe Vitalli¹⁴.

Το κυλικείο του Σταθμού το διαχειριζόταν τότε ο Κώστας Μικρόπουλος από τη Νάουσα. Το δραματικό περιστατικό (τις λεπτομέρειες του οποίου σκόπιμα αποσιωπώ), που σημειώθηκε αναπάντεχα το καλοκαίρι του 1926 μέσα στο κυλικείο με την προκλητική στάση κάποιων Ναουσαίων απέναντι στους Στενημαχίτες ήρθε να επιβεβαιώσει αυτό που έγινε αντιληπτό 4 χρόνια πριν με τον ερχομό των Ποντίων προσφύγων:

ότι βαθιά αντίθεση μεταξύ γηγενών και προσφύγων εντοπιζόταν σε όλα τα επίπεδα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής, όπου εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες, διότι η κοινωνική τους αφομοίωση και η αποδοχή τους δεν έμοιαζε καθόλου εύκολη.

Το περιστατικό, όμως, εδώ ήταν μεμονωμένο, γρήγορα οι σχέσεις αποκαταστάθηκαν, το επεισόδιο ξεχάστηκε, οι Στενημαχίτες ανέπτυξαν φιλικότερες σχέσεις με τους Ναουσαίους και υπήρχε αμοιβαία εκτίμηση¹⁵. Οι άριστες αυτές σχέσεις διατηρούνται μέχρι σήμερα. Σε αντίθεση με τα χωριά του Κάμπου, όπου οι αντιθέσεις γηγενών και προσφύγων εξακολούθησαν να υποβόσκουν για αρκετές δεκαετίες. Ο πόλεμος του Σαράντα, που ένωσε τους Έλληνες σε μια κοινή πανεθνική προσπάθεια, ήρθε να αμβλύνει κάπως αυτές τις διαφορές.

Η εγκατάσταση στο Χωροπάνι
Την Άνοιξη του 1927, 100 οικογένειες Στενημαχιτών¹⁶ εγκατα-

στάθηκαν στο Χωροπάνι, όταν ο κύριος όγκος των Βλάχων κατοίκων του (ήταν όλοι Αρβαντιτόβλαχοι, οι περισσότεροι από το Άνω Σέλι και ορισμένες συγγενικές τους οικογένειες από την Ντόλιανη=Κουμαριά, το Ντραζίλοβο=Μεταμόρφωση, το Άνω Γραμματικό, την Φέτιτσα=Πολλά Νερά, και τα Καλύβια της Παπαδιάς) αναχώρησε για την Δοβρουτσά της Ρουμανίας¹⁷.

Μέγιστη βοήθεια πρόσφερε στους Στενημαχίτες ο εξαίρετος δήμαρχος της Νάουσας Γεώργιος (Τζιων) Περδικάρης, ο οποίος γενικότερα βοήθησε το προσφυγικό στοιχείο. Με τη βοήθειά του πολλοί Στενημαχίτες έπιασαν δουλειά στα εργοστάσια Λαναρά, στο Φυτώριο Αμερικανικής Αμπέλου (μεταγ. Ι.Φ.Δ.) και στη νεοσύστατη φάρμα Λαναρά-Πεχλιβάνου δίπλα στους αδελφούς Κάρλο και Φραγκίσκο Βιγκάτο, οι οποίοι το 1935 οργάνωσαν στη Φάρμα τον πρώτο συστηματικό οπωρώνα.

Ο Τζιων Περδικάρης συνδέθηκε φιλικά ιδιαίτερα με τις οικογένει-

ες Κουμπατή και Σταμάτη, με τη συντροφιά των οποίων έβγαινε συχνά για κυνήγι. Όταν περνούσε από τους δρόμους του χωριού, όλοι οι Στενιμαχίτες σηκώνονταν ευγενικά για να τιμήσουν τον εξέχοντα δήμαρχο. Η δε μνήμη του παραμένει και σήμερα ακόμη ανεξίτηλη, καθώς οι γέροντες, οι πολύ ηλικιωμένοι, αναφέρουν στα καθημέρια με σεβασμό το όνομά του. Τα πρώτα χρόνια ήταν πολύ δύσκολα για τους Στενιμαχίτες. Έπρεπε να ανασυντάξουν τις δυνάμεις τους, να συνηθίσουν στο νέο περιβάλλον, να αρχίσουν μια καινούρια ζωή. Και τα κατάφεραν. Εδώ στο Χωροπάνι, στον αγιασμένο τόπο, που η φύση σκόρπισε απλόχερα μύριες χάρες κι ομορφιές, οι παππούδες μας απλώθηκαν με τον καιρό, προσαρμοσμένοι στις νέες κοινωνικές συνθήκες. Έφτιαξαν προκοπή. Ζώντας αρμονικά, χωρίς προστριβές, με τους τραχείς Βλάχους τσελιγκάδες, άρχοντες του λόγγου κι αφέντες των βου-

ών, ήρθαν σε συνάφεια με γειτονικά χωριά και πόλεις.

Με πιο ξεκάθαρο μυαλό και πιο φιλτραρισμένη γνώση των θεμάτων, ιδιαίτερα της αμπελουργίας, δούλεψαν με μόχθο καλά το εύφορο κορμί της γης, μοίρασαν τις δουλειές τους αρμονικά στις τέσσερις εποχές του χρόνου. Στα σπιτικά τους χέρια το αλέτρι και η τσάπα έγιναν πειθήνια όργανα. Σκάβοντας και καλλιεργώντας τα χέρσα χωράφια, τα πρώτα αμπέλια, θερίζοντας κάθε φορά μέσα στο λιοπύρι τα χρυσοπόρφυρα στάχυα, σκούπιζαν καρτερικά στα πρόσωπά τους τον ιδρώτα κι οραματιζόνταν μια νέα ζωή. Και η γη η καρποδότρα τους χάριζε απλόχερα τις πρώτες σοδειές, επιβραβεύοντας τον κόπο τους.

Κι αν η θύμηση του νου γύριζε κάθε τόσο ευλαβικά, ασυναίσθητα στη γενέθλια γη που τους γαλούχησε, στην αλυσμένη πατρίδα, μέσα από ένα νοερό ταξίδι μνήμης, που σημάδεψε για πάντα τους Στενιμαχίτες, ο πόνος βουβός

για τ' αγιασμένα κείνα χώματα, η σύσπαση του προσώπου τους, τα βουρκωμένα μάτια των γερόντων, μετουσίωσαν τον άρρηκτο δεσμό τους με «την πατρίδα» (όπως την αποκαλούσαν) σε ένα όραμα νέας πορείας με θέληση για ζωή, για δημιουργικό ξεκίνημα. Κι αυτή η προσαρμογή αποτελούσε για τις νεότερες γενιές το καλύτερο μάθημα εθνικής αυτογνωσίας.

Ο παππούς και η γιαγιά δεν αξιώθηκαν να ξαναδούν την αλυσμένη πατρίδα, την πόλη την τρισένδοξη, μόνο που το λαχταρούσαν. Πέθαναν με τον ίδιο καιρό. Το 1997 όμως, όταν επισκέφθηκα για πρώτη φορά τον Στενήμαχο Ανατ. Ρωμυλίας, πραγματοποιώντας ιερό ευλαβικό προσκύνημα στην γενέτειρα παππούδων και γονέων, πήρα με συγκίνηση λίγο χώμα από την αυλή του σπιτιού τους και το εναπόθεσα στον τάφο τους, «ως γαίαν ελαφράν και στοργικήν».

Έτσι έπρεπε να γίνει.

Ήταν ένα χρέος. ■

Σημειώσεις - Παραπομπές

1. Το όνομα της πόλης από τα βυζαντινά χρόνια εκφέρεται σε αρσενικό γένος. Κάθε εκφορά σε διαφορετικό γένος είναι λαθεμένη.
2. Alb. Dumont: "Souvenirs de la Roumelie". Αρχείο Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού, τόμος 10ος σελ.103.
3. Π. Κορολίδου: «Η Ανατολική Ρωμυλία και ο Ελληνισμός» Αθήναι 1903, σελ. 55.
4. Στενός+μόχομαι= Στενήμαχος. Για την ετυμολογία της λέξης και τα προβλήματα που ανακύπτουν από τη σύνθεση των δύο συνθετικών πειστικές απόψεις παραθέτουν: α) Κοσμάς-Μυρτίλος Αποστολίδης «Ο Στενήμαχος» κεφ.2, σελ.4-11 Αθήνα 1962. β) Μανώλης Βαλασμάδης: Στενήμαχος: Ορθογραφία και γένος Εφημ. «Νέοι Καιροί» Σάββατο 3/1/1998.
5. Προκοπίου: «Περί κτισμάτων» IV Γεωργιάδης. Βιβλιοθήκη των Ελλήνων Αθήναι 1996 σελ. 323-324.
6. Τυπικόν Μονής Βατακόβου, συνταχθέν υπό του ιδρυτού της Γρηγορίου Πακουριανού. Έκδ. S.KauchtschischwillThbilissis 1963 κεφ.β' §2. Αντίγραφο του Τυπικού της Μονής φυλάσσεται στο Σπουδαστήριο Μεσαιωνικής και Βυζαντ. Ιστορίας του Α.Π.Θ., όπου και μελετήθηκε.
7. Νικίτα του Χωνιάτου: «Χρονική Διήγησις» III, κεφ.4 σελ.518 εκδ.Βerlin 1975.
8. Ville-Hardouin: «La Conquete de Constantinople». Τόμος II, σελ.436-440, Paris 1961.
9. Γεωργίου Ακροπολίτου: «Χρονική Συγγραφή». § 57, εκδ. Κανάκη, Αθήνα 2003, σελ.190.
10. Εφημ. «Αιών» 29 Ιουλίου 1882, αρ.3891 και «Εφημερίς» αρ.181, 30 Ιουλίου 1882.
11. Π.Σ.Δέλτα: «Στα Μυστικά του Βάλτου» σελ.173 και σελ. 275-317 εκδ.Εστίας. Αθήνα 1961 4η έκδοση.
12. Σύμφωνα με νεότερα ιστορικά στοιχεία το πλήρες όνομά του ήταν Μανώλης Βέτσουλου.

13. Στις 19 Φεβρουαρίου - 3 Μαρτίου 1878 με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου δημιουργείται υδροκέφαλη Βουλγαρία σε βάρος των ελληνικών εθνικών συμφερόντων. Τον ίδιο χρόνο, όμως, με τη συνθήκη του Βερολίνου, 1/13 Ιουλίου 1878, οι Μεγάλες Δυνάμεις αναθεωρούν τα σχέδιά τους, περιορίζουν την έκταση της Βουλγαρικής Ηγεμονίας και για να εμποδίσουν παντελώς την κάθοδο της Ρωσίας στο Αιγαίο, δημιουργούν σαν ανάχωμα την Ανατολική Ρωμυλία στο νότιο τμήμα της Βουλγαρίας με σχετική αυτονομία. Στην Ανατ. Ρωμυλία υπήρχαν 3 εθνότητες, η Ελληνική, η Βουλγαρική και η Τουρκική. Επικρατέστερο φυλετικό στοιχείο ήταν το Ελληνικό. Οι Έλληνες αναθάρρυσαν και πρόσμεναν την Ένωση με την Μητέρα Ελλάδα. Το 1885, όμως, οι Βούλγαροι κατέλυσαν πραξικοπηματικά την Ανατ. Ρωμυλία και την ενσωμάτωσαν στη Βουλγαρία. 7 μόνο χρόνια έζησε αυτοτελής, αλλά ο όρος «Ανατ. Ρωμυλία» επιζεί στις μέρες μας σε χορούς, τραγούδια και παραδόσεις.
14. «Νιδούστα» τεύχος 101, σελ. 22, άρθρο του κ. Γιάννη Καρατσιώλη.
15. Το λυπηρό αυτό περιστατικό μέσα στο κυλικείο, ανέφερε πολλές φορές με πικρία ο προσφάτως θανάσιμος σε μεγάλη ηλικία, θείος εκ μητρός, Παναγιώτης Κουμπατής, ο οποίος έλαβε μέρος στη δραματική συμπλοκή.
16. Από το σύνολο των οικογενειών που εγκαταστάθηκαν στο Χαρμάνκιοϊ 100 μόνο οικογένειες Στενιμαχιτών ήρθαν στο Χωροπάνι. Οι υπόλοιπες οικογένειες πήγαν σε διάφορα μέρη, στη Γουμένισσα, στη Δράμα, στη Θέρμη (Σέδες), στη Βέροια, στη Θεσσαλονίκη, Αθήνα και ο μεγαλύτερος αριθμός πήγε στο Κιλκίς.
17. Τους Βλάχους από την Ελλάδα, η Ρουμανική Κυβέρνηση εγκατέστησε αρχικά στη Δοβρουτσά, μια περιοχή διαφιλονικούμενη με τη Βουλγαρία. Η Ρουμανία αργότερα, όταν η Δοβρουτσά παροχωρήθηκε στη Βουλγαρία, τους εγκατέστησε στην περιοχή της Κωσταντζας όπου εξακολουθούν να ζουν μέχρι σήμερα.

ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ ΜΑΣ Η ΑΡΑΠΙΤΣΑ

Γράφει ο Μανώλης Βαλοαμίδης, Φιλολόγος-ιστορικός ερευνητής

Η πόλη της Νάουσας, από τη γέννησή της στην αρχαιότητα και καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξής της μέχρι σήμερα, κοσμεύεται με διάφορα τιμητικά επίθετα. Θα πρέπει εξ αρχής να διευκρινίσω ότι θεωρώ πως οι πόλεις Νάουσα και Μίεζα είναι συνέχεια η μία της άλλης. Στον ίδιο τόπο κτισμένες, κοινή ιστορία, το ίδιο ποτάμι. χαμηλά στη θάλασσα η μια, ένα πλάτωμα πιο ψηλά προς το βουνό η άλλη, με ενδιάμεσους παλιούς οικισμούς.

Ενιαία η περιοχή φιλοδωρήθηκε κατά καιρούς με κοσμητικούς προσδιορισμούς όπως: Γη του Μίδα, Κήποι του Μίδα, Τόπος μυθικών βασιλέων, Μίεζα: Τόπος Στρυμόνος ή Στρυμόνιο, Τόπος των νερών, Ποταμός Σωτήρ, Τόπος ημαθόεις (τόπος με αμμουδιές), Ερα-

τεινή Ημαθία, Τόπος ή κήπος των ρόδων, Νάουσα: Ελεύθερη Μητρόπολη των Χριστιανών της εντεύθεν του Αξιού Μακεδονίας, «Περίφημος πόλις», Πόλη του Κρασιού, Πόλη των Μπατανιών, Πόλη των αλευρόμυλων, Πόλη των σουσαμόμυλων, Πόλη Βιομηχανική,

Τόπος του μήλου και του ροδάκινου, Πόλη αφνειός, Πόλη γενναίων ανδρών, Άπαρτο κάστρο, Πόλη μαρτυρική, Πόλη Ηρωική, Ιστορική πόλη. Είκοσι δύο τιμητικοί τίτλοι για μια περιοχή, μια πόλη, έναν τόπο είναι κάτι ξεχωριστό, αν όχι μοναδικό.

Στο όγδοο βιβλίο του ο Ηρόδοτος^[1], αναφέρει ότι κάποτε κατέλαβαν τη γη του Μίδα οι Τημενίδες. Κατοίκησαν, λέει, κοντά στους κήπους του Μίδα, σ' αυτούς που φυτρώνουν μόνο τους τριαντάφυλλα με εξήντα φύλλα το καθένα, που ξεπερνούν σε ευωδιά όλα τα άλλα^[2]. Και συνεχίζει ο Ηρόδοτος: Πάνω από αυτούς βρίσκεται το βουνό Βέρμιο, απάτητο από τον αδιάκοπο χειμώνα που επικρατεί εκεί πάνω. Ενδιαφέρουσα είναι η πληροφορία του Ηροδότου και για το ρόλο του ποταμού που προστάτευσε τους Τημενίδες. Σε αυτόν τον ποταμό ως σωτήρα έκαναν θυσίες οι απόγονοι των Τημενιδών. Αν είναι το δικό μας ποτάμι δεν είναι σαφές, κωρούν ενστάσεις.

Στον Στέφανο Βυζάντιο διαβάζουμε: Τόπος Στρυμόνος ή Στρυμόνιον και Μίεζα από το όνομα της πρώτης κόρης του μυθικού Μακεδόνα βασιλιά, του Βέρπητα. «*Βέρης γαρ τρεις εγέννησε, Μίεζαν, Βέρροιαν, Όλγανον αφ'ών ποταμός επώνυμος, και πόλις Βέρροια και τόπος Στρυμόνος*^[3]». Η Μίεζα λοιπόν πόλη μυθική είναι πανάρχαια πόλη κήπων, νερών, έδρα βασιλέων.

Πάμε στον Όμηρο: Τόπος Ημαθίαις - Ημαθία και μάλιστα Ερατεινή, χάρις στα νερά και τους κήπους της, το βουνό, τις αμμουδιές και τη θάλασσά της, αξιέραστος, αξιαγάπητος τόπος. Τον προσέχουν θεοί, θεές, νύμφες, την θωπεύουν ο αέρας του βουνού και η αύρα της θάλασσας. Ο χαρακτηρισμός ερατεινή^[4] απαντάται στην Ιλιάδα, όπου περιγράφεται το εναέριο ταξίδι της Ήρας από την Πιερία, μέσω της

Ημαθίας για τη Λήμνο με προορισμό την Τροία. Στο ταξίδι αυτό στάθηκε, σίγουρα, ο Αριστοτέλης, στη διδασκαλία της Ιλιάδας στη Σχολή του Νυμφαίου της Μίεζας, στον Περίπατο, για πολλούς λόγους. Και ο Αλέξανδρος, και αυτός, που είχε την Ιλιάδα, την εκ του νάρθηκος, δώρο προσωπικό του Αριστοτέλη, συντροφιά καθημερινή στην εκστρατεία του, στάθηκε πολλές φορές νοσταλγικά, γυρνώντας τη σκέψη του πίσω, στη ζωή στον «Περίπατο», στις ομορφιές της Πατρίδας του.

Σ' αυτόν τον τόπο αναπτύσσεται στις αρχές του ΙΕ' αιώνα η νέα πόλη, η σημερινή Νάουσα. Οι πηγές του ποταμού συνδέονται με τον νέο οικισμό. Νέοι μύθοι, γνωστοί σε όλους, νέες προσπάθειες οργάνωσης της πόλης, η οποία έτσι πως εξελίσσεται γρήγορα, αναφέρεται και αυτή με επαινετικούς χαρακτηρισμούς.

Ο Εβλιγιά Τσελεπή την θαυμάζει για την οργάνωση της ζωής της, την κίνηση, την αγορά, τους νέους και τις ασχολίες των κατοίκων της, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η καλλιέργεια των ρόδων, των τριαντάφυλλων, στους ονομαστούς ροδώνες της περιοχής. Πόλη λοιπόν των ρόδων η Νάουσα. Γκιουλ μπαχτσές, υπό την προστασία της Βαλτινέ Χανούμ^[5].

Ο Πουκεβίλ αποκαλεί τη Νάουσα Ελεύθερη Μητρόπολη των Χριστιανών της εντεύθεν του Αξιού Μακεδονίας, ενώ σε ενεπίγραφη πλάκα^[6], η Νάουσα αναγράφεται ως «περίφημος πόλις».

Οι ετικέτες εξ' άλλου της εισφοράς των κρασάδων της Νάουσας στην Κοινότητα για τη μισθοδοσία του προσωπικού

των σχολείων ταξίδευαν με τα βαρέλια του κρασιού ή και με ασκιά σε διάφορα μέρη του κόσμου και διαφήμιζαν την πόλη ως πόλη του οίνου.

Άλλες δραστηριότητες της πόλης για αυτήν και την περιοχή της είναι τα μπατάνια. Ήταν σε διάταξη από την μια και την άλλη όχθη κατά μήκος του ποταμού. Οι μύλοι της για το αλεύρι από σιτάρι, καλαμπόκι και κριθάρι και το λάδι, μέσα στην πόλη ήταν υδρόμυλοι^[7]. Τους σπασαμόμυλους, τους πρόλαβα. Μικρά, τότε, δοκιμάζαμε τη ζεστή κούσπα. Η ιστορία με την ριζοκαλλιέργεια μοιάζει για κινέζικη, αλλά για μια μακρά περίοδο ήταν Ναουσαϊκή υπόθεση, πριν τη δενδροκαλλιέργεια.

Ο γνωστός καθηγητής της νεώτερης Ιστορίας του Ελληνισμού κ. Αθανάσιος Καραθανάσης αποκαλεί τη Νάουσα «αφνειό», πλούσια πόλη και πόλη με γενναίους άνδρες. Η λέξη αφνειός σημαίνει την ευημερούσα πόλη και η προσθήκη με γενναίους άνδρες σημαίνει όχι τρυφηλή πόλη, αλλά πόλη με γενναίους, ελεύθερους πολίτες.

Στα χρόνια του Αλή πασά ήταν τόσο πλούσια η πόλη, ώστε η πολυετής προσπάθεια του να την κατακτήσει τον οδήγησε στην εκτροπή των νερών του ποταμού που διαρρέει την πόλη. Χωρίς το νερό σταμάτησαν τα πάντα στη Νάουσα, ώπου βρέθηκε λύση. Κατασκευάστηκε υπόγεια σήραγγα και αμβλύθηκε το πρόβλημα. Ξεδίψασαν ζώα και άνθρωποι.

Η μεγάλη δόξα της Νάουσας είναι το ολοκαύτωμά της. Το ποτάμι δέχτηκε και κάλυψε στα αφρισμένα του νερά

Σημείωμα Σύνταξης: Μια ενδιαφέρουσα ημερίδα «για το ποτάμι μας την Αράπιτσα» διοργάνωσε την Κυριακή 9/12/2013 η Εταιρεία για τη Μελέτη της Ιστορίας της Νάουσας και της περιοχής «Ο Αριστοτέλης», στην Εορτία Μουσών. Ομιλητές ήταν οι κ. Μανώλης Βαλοσαμίδης, ο οποίος αναφέρθηκε στην ιστορία της πόλης και της περιοχής σε σχέση με το ποτάμι, ο κ. Νίκος Κύρου, γεωλόγος, ο οποίος ανέλυσε από γεωλογική άποψη τη μορφολογία της περιοχής και το είδος των πηγών που σχηματίζει το ποτάμι μας και ο κ. Αλέξανδρος Οικονόμου, αρχιτέκτων, ο οποίος παρουσίασε τις αρχές για τη σύνταξη ενός ολοκληρωμένου προγράμματος ανάδειξης και αξιοποίησης της Αράπιτσας. Στη συνέχεια δημοσιεύονται οι πλήρεις εισηγήσεις για το ενδιαφέρον αυτό θέμα.

τις αγέρωχες, περήφανες εκείνες γυναίκες που προτίμησαν το θάνατο από την ατίμωση. Το μπρούτζινο σύμπλεγμα στους Σντουμπάνους, έργο της αείμνηστης Κατερίνας Χαλεπά, διαιωνίζει τη θυσία των. Το ποτάμι δέχτηκε το αίμα τόσων μαρτύρων και έβαψε κόκκινα τα νερά του μέχρι τον κάμπο. Το ποτάμι κάποιους τους φύλαξε στους κόρφους του. Το ποτάμι είδε να γκρεμίζονται την κατάγραφη Εκκλησιά της Υπαπαντής, και δέχτηκε τον εσωτερικό αγιογραφικό της διάκοσμο στην κοίτη του. Μικρό κομμάτι αυτού του διακόσμου η Παναγία του Γκέκα.

Ανοιχτό βιβλίο ιστορίας το ποτάμι. Του οφείλει η Νάουσα πολλά. Όλα τα γεννάει το ποτάμι. Τα γεννάει ή τα τίκτει; Εδώ έχουμε ένα πρόβλημα.

Όλα τα ποτάμια είναι αρσενικού γένους. Είναι γονιμοποιή της γης. Πώς και ονομάστηκε το ποτάμι μας με όνομα γένους θηλυκού, είναι απορίας άξιο. Είναι μαύρα τα νερά από τη βλάστηση στις κοίτες του ποταμού και παρόχθια. Δεν έχω αντίρρηση. Και άλλα νερά και ποτάμια δίνουν την εντύπωση ότι τα νερά τους είναι μαύρα, αλλά τα ονόματά τους είναι αρσενικά: Μέλας, Αράπης ή Καράσού στα Τουρκικά, ο Στρυμόνας.

Αυτό σημαίνει ότι η Αράπιτσα στο παρελθόν είχε άλλο όνομα, αρσενικό.

Τρία ονόματα παίζουν. Ιστορικά το ποτάμι λεγόταν Στρυμών, Στρυμόνιον, όπως και η πόλη. Θα πρέπει να δεχτούμε ότι το πρώτο όνομα ήταν Στρυμών. Να σημειώσουμε ότι το ποτάμι προσωποποιήθηκε και λατρεύτηκε ως θεός, με το όνομα Όλγανος. Να και το δεύτερο όνομα. Προτομή μάλιστα του Όλγανου βρέθηκε στον Κοπανό^[8]. Προφανώς υπήρξε και τόπος λατρείας. Ότι το νερό είναι θείο δώρο δεν το αμφισβητεί κανένας. Η λέξη νάμα είναι ομιλητική. «*Νάμα Πλούτωνος πόρου*». «*Κασταλίας (πηγής) νάμα*». Είναι το φυσικό νερό, αλλά είναι και κάτι άλλο, υπερβατικό, που προέρχεται από τον

Θεό, προστατεύεται από τον Θεό και προστατεύει τον άνθρωπο. Από εδώ και οι καθαρμοί στην αρχαιότητα και οι σημερινοί αγιασμοί, τα Ιορδάνεια νάματα και το βάπτισμα δι' ύδατος και Πνεύματος^[9]. Και είναι άξιο παρατήρησης ότι μπορεί να χάθηκαν τα αρχαία ιερά μαζί και το όνομα Όλγανος, κτίστηκαν όμως καινούρια ιερά με όνομα αγίου που έχει σχέση με τα νερά, του Αγίου Νικολάου. Έχουμε τον απάνω Άγιο Νικόλαο, τον κάτω Άγιο Νικόλαο και το Παλιοκλήσι με το όνομα Άγιος Νικόλαος, που ανασκάφτηκε πρόσφατα και είναι μεγάλος Ναός του Ε' μ.Χ. αιώνα^[10].

Η ετυμολογία του Όλγανος δεν είναι δύσκολη. Αν και παίδεψε πολλούς. Η λέξη είναι σύνθετη από το ΟΛ και ΓΑΝΟΣ. Το δεύτερο συνθετικό, το ουσιαστικό γάνος, σημαίνει λάμψη, στιλπνότητα, ακτινοβολία και συνδέεται με τα νερά, όταν είναι καθαρά, «*στίλβον ύδωρ*», και με ποτάμια με καθαρά νερά, όπως ο Ασωπός. «*Ασωπού σε δέξεται γάνος*»^[11]. Τι τον κάναμε τον Ασωπό σήμερα, ξεχάστε το. Το ρήμα από το οποίο προέρχεται η λέξη ΓΑΝΟΣ είναι το γανώω και κάπου γανάω και σημαίνει κάνω κάτι να λάμψει. Μπορεί να αναφέρεται στα όπλα, τα λάφυρα, τα κοσμήματα, το κρασί, το μέλι, το νερό. Διαβάζω από την Ιλιάδα: «*Και κόρυβες και θώρηκες λαμπρώς γανώνωντες*» είναι τα λάμποντα όπλα, περικεφαλαίες και θώρακες. Ο Αισχύλος μας μιλάει για «*μάκαρας θεούς γανώνωντες*», είναι οι μακάριοι θεοί στην λαμπρότητά τους. Ο Πλούταρχος αναφέρεται σε ειδικούς οι οποίοι ήσαν «*των αγαλμάτων επιλαίνοντες και γανούντες*», είναι αυτοί που καθιστούν τα αγάλματα λεία και στίλβοντα. Η λέξη φτάνει μέχρι σε εμάς και έχουμε το γανώνω και τον γανωτή. Η φωνή του από τα παιδικά μου χρόνια ηχεί ακόμη στα αφτιά μου. «*Μπακίρια γανώνω. Ο Γανωτζής*».

Το πρώτο συνθετικό της λέξης Όλγανος, το ΟΛ, σημαίνει την ολότητα. Π.

χ. βίος, όλβιος. Άργυρος, ολάργυρος. Αναφερόμαστε σε κάτι που εξ ολοκλήρου είναι ασπασμένο. Όλγανος λοιπόν είναι ο ολόλαμπρος^[12].

Το τρίτο όνομα, που παίζει, και ως προς τον χρόνο είναι ασαφές, προϋπήρχε ή και συνυπήρχε με το Στρυμών και το Όλγανος, είναι το όνομα Αστραίος. Το όνομα Αστραίος είναι συνώνυμο του Όλγανος. Έχει σχέση και αυτό με την λαμπρότητα, με το φώς. Άστρο λαμπρό τους οδηγεί. Είναι και το φως των αστέρων λαμπρό. Το όνομα Αστραίος αναφέρεται από πολλούς συγγραφείς και είναι ποταμός της Μακεδονίας αταύτιστος. Ποιος είναι αυτός ο ποταμός;

Είχα από παλιά μια πληροφόρηση ότι ήρθε στη Νάουσα να ψαρέψει πέστροφες στον Άγιο Νικόλα ένας Εγγλέζος, με τη μέθοδο, θα έλεγα, του μπουμπουρα. Παιδιά παίζαμε με τον μπουμπουρα, που δεμένος από τα πόδια πετούσε γύρω μας. Ο Άγγλος στις ιδιαίτερες συζητήσεις του μιλούσε για διάστικτη πολύχρωμη πέστροφα και ονόμαζε την Αράπιτσα Αστραίο. Αυτά έλεγε και ακόμη, όλα τα στήριζε στους αρχαίους δικούς μας συγγραφείς.

Ο Αστραίος, μυθολογικός γίγαντας και όνομα κάποιου ποταμού της Μακεδονίας προς την πλευρά μας, δεν είχε ταυτιστεί γεωγραφικά με την Αράπιτσα. Συγγραφείς που μιλούν για τον Αστραίο είναι οι: Ησίοδος (Θεογονία), Ψευδο-Απολλόδωρος (Βιβλιοθήκη), Άρατος (Φαινόμενα), Οβίδιος (Μεταμορφώσεις), Νόνος (Διονυσιακά) και εξειδικευμένα για ποταμό ο Αιλιανός^[13] μιλάει για τον ποταμό Αστραίο και τον τοποθετεί μεταξύ Βεροίας και Θεσσαλονίκης. Αυτή η τοποθέτηση οδήγησε άλλους να ταυτίσουν τον Αστραίο με τον Αξιό^[14], άλλους με τον Αλιάκμονα^[15]. Ο Ν. Oberhammer τοποθετεί τον Αστραίο πέραν του Αλιάκμονα, προς τα βόρεια, στον ποταμό Κοτίχα, που είναι, όπως γράφει, βορειότερη υδάτινη περιοχή του Αλιάκμονα^[16].

Ο Αιλιανός μας αφηγείται ότι «στον ποταμό κατοικεί ένα πολύχρωμο ψάρι που τρέφεται από ένα έντομο που λέγεται *Hiruris*^[17]. Για την αλιεία αυτού του ψαριού οι ψαράδες δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν το ίδιο το έντομο, διότι με το άγγιγμα χάνεται η λάμψη του και έτσι γίνεται ακατάλληλο. Οπότε σκέφτηκαν να χρησιμοποιήσουν για τη σύλληψή του κάποιο δόλωμα, που να μοιάζει στη μορφή και το χρώμα με το πραγματικό έντομο. Φαίνεται ότι πρόκειται για μια Λιβελούλα^[18], από αυτές που σε διάφορες ποικιλίες βρίσκονται σε αφθονία στους πρόποδες του Βερμίου».

Είναι γνωστό ότι η Αράπιτσα είχε πέστροφα από παλιά, πριν την ανακάλυψη της ιχθυοκαλλιέργειας και πριν την κατασκευή στον Άγιο Νικόλα των γνωστών εκτροφείων πέστροφας^[19]. Υπογραμμίζω από τον Αιλιανό την τοποθέτηση της όλης δράσης της αλιείας της πέστροφας του Αστραίου ποταμού στους πρόποδες του Βερμίου. Μπορεί λοιπόν να είναι ο ποταμός αυτός της μυθικής εποχής, ο Αστραίος, η σημερινή Αράπιτσα;

Απάντηση: Ναι, αδιαφιλονίκητα, για

τον πρόσθετο λόγο, ότι η Θεσσαλονίκη, στα χρόνια του Αιλιανού (Ρωμαϊκά), επικοινωνούσε με τη Βέροια μέσω Πέλλας. Αυτόν τον δρόμο ακολούθησε και ο Απόστολος Παύλος.

Έχουμε λοιπόν ένα ποτάμι ιστορικό. Μπορεί, ίσως, να μην είναι το ποτάμι ο σωτήρας των Τημενιδών, βέβαιο είναι ότι στην αρχαιότητα λατρεύονταν, είναι όμως η κατά τη μεσημβρία τάφρος, το ανάχωμα, τείχος και οχύρωμα, πού κατέστησε την Πόλη άπαρτο κάστρο στους κατά του Αλή πασά των Ιωαννίνων Αγώνες της. Θα πρέπει να θυμηθούμε ότι ούτε ο Εριν αγάς Λουμπούτ μπόρεσε να μπει από την πλευρά της Αράπιτσας στην πόλη, αν και ανέβασε στρατεύματά του μέχρι τον μονακό πλάτανο από την πλευρά της παλιόστρατας με πολλές απώλειες.

Αγαπητοί, έχουμε ένα ποτάμι θείο δώρο, Αμαλθείας κέρας, στο οποίο σφείλουμε την κατά καιρούς ύπαρξη, ανάπτυξη, τον πλούτο και τη φήμη της πόλης μας. Έχω δυο ερωτήσεις για τη σημερινή μας συντροφιά.

Ερώτηση πρώτη: Έχουμε συνειδητοποιήσει ότι χωρίς αυτό το ποτάμι δεν

μπορούμε να ζήσουμε;

Ερώτηση δεύτερη: Πώς το αντιμετωπίσαμε και πώς το αντιμετωπίζουμε αυτό το ποτάμι;

Φοβάμαι ότι μπαίνω στα χωράφια των συνομιλητών μου. Το θέμα μου με υποχρεώνει να δω την Αράπιτσα μόνο ιστορικά. Αφήνω τα ερωτήματα μετέωρα. Θα κλείσω με ένα περιστατικό.

Καθηγητής του Σχολείου μου γίνεται καθηγητής Πανεπιστημίου στην έδρα της Υδραυλικής. Το όνομά του ήταν Βασίλης Δερμίσης. Το χαρήκαμε όλοι. Μετά από χρόνια ήρθε στη Νάουσα και πήγαμε στον Άγιο Νικόλα για ένα κρασί. Εκεί που τρώγαμε άρχισαν να σκάζουν φουρνέλα. «*Τι γίνεται;*» μου λέγει. Του είπα ότι «*ο Δήμος ανοίγει δρόμο για το εκτροφείο θηραμάτων πάνω από τις πηγές.*» Δήμαρχος ο Φιλώτας. Είδα τον Δερμίση να κλωμιάζει. «*Θα χάσετε το νερό,*» μου λέει. Να μην τα πολυλογώ. Ο δρόμος σταμάτησε. Φαντάστηκα όμως για μια στιγμή τη Νάουσα χωρίς την Αράπιτσα ή τον Όλγανο ή τον Αστραίο, χωρίς το ποτάμι της, όπως και αν το ονομάσουμε...

Κρανίου τόπος. ■

Υποσημειώσεις

[1] 138.

[2] Επίσης σ' αυτούς τους κήπους, όπως λένε οι Μακεδόνες, γράφει ο Ηρόδοτος, πιάστηκε ο Σειληνός.

[3] Η ρίζα της λέξης στρυμών συναντάται σε πολλές Ευρωπαϊκές γλώσσες. Στρυμ σημαίνει νερά που τρέχουν, άφθονα νερά.

[4] Ραψωδία Ξ, 226.

[5] Η Νάουσα είναι προμηθεύτρια του παλαιοτού σε προσόψια και αρώματα.

[6] Υπήρχε στην αυλή του Α' Δημοτικού Σχολείου στη Νάουσα

[7] Ανταποδίδοντας επίσκεψη Γάλλων στα πλαίσια μορφωτικών ανταλλαγών βρεθήκαμε στη Βρετάνη της Γαλλίας. Εμείς τους είχαμε πάει εδώ στις αρχαιότητες μας, αυτοί μας πήγαν εκεί σε έναν μύλο. Αυτό είχαν, αυτό μας έδειξαν. Για να μη τους αδικώ, μας έδειξαν και τους Ντολμέν. Dolmen Gate.

[8] Σήμερα κοσμεύει το Μουσείο της Βέροιας.

[9] Και μεταφορικά: «τους μελιρρύτους ποταμούς της σοφίας, τους την κτίσινπάσαν θεογνωσίας ΝΑΜΑΣΙΝ καταρδεύσαντες». Το νόμα από το νάω, από όπου και η μετοχή νάουσα.

[10] Το όνομα του Ναού Αγίου Νικόλαος σώθηκε στην Ιστορία της πόλεως των Πλατοριδών - Στουγιαννάκων. Τρεις Αγιοκίθαδες σε μια περιοχή δείχνουν την αξία του τόπου και των νερών της.

[11] Ευρ. Ικ. 1150. σ.Ε.Β. Σε τέτοια ποτάμια γίνονταν και οι καθαρμοί. Ο άνθρωπος επιζητεί την καθαρότητα. Θέλει να λάμψει και εξωτερικά και εσωτερικά. Και στη σημερινή θρησκεία λέμε «Χιτών μοιπαράσχοι φωτεινόν» και «λάμπρυνόν μου την στολήν της ψυχής».

[12] Υπάρχει και διαφορετική άποψη, που έχει διατυπωθεί, ότι ετυμολογικά το Όλγανος προέρχεται από το ρήμα έλκω και το ουσιαστικό ολκή. Και συσχετίζεται με το ότι ο ποταμός μεταφέρει λασιάζει στη διάρκεια καταρρακτωδών βροχών. Νοηματικά είμαστε στον αντίποδα.

[13] Στο περί ζώνων ιδιότητος κεφ. XV.

[14] Βλ. Gottlieb FriedrichTafel «De Salonika eiuscque agro geografiko», Berlin 1839.

[15] Βλ. Leake, Travel in Northern Greece III 292.

[16] Αναφορά στον AdolfHermanStruk, μετάφραση του Βεροιώτη γιατρού Γ. Πράπα, έκδοση του «ΛΑΟΥ» της Βέροιας.

[17] Ιππουρίς, φυτό, φύτεται στις όχθες της Αράπιτσας. Προσομοιάζει με ουρά ολόγου. Έντομο Hiruris μου είναι άγνωστο.

[18] Λιβελούλα: έντομο με λεπτό σώμα με μεγάλο λεπτοϋμένωδη φτερά.

[19] Όλοι, οι παλιοί, το γνωρίζουμε ότι υπήρχε εγχώρια πέστροφα και οι ψαράδες της με υπομονή πολλή ψάρευαν με το καλάμι. Εμείς μικρά πιάνουμε καραβίδες. Μεγάλοι, σε κτήμα της Πλακίενιας, σε στάσιμο νερό από τις υπερχειλίσσεις πλαινίου υδραύλακα, είδα να κολυμπάνε δεκάδες μικρές καραβίδες (πριν 40 χρόνια). Όταν τα νερά ήταν ελεύθερα, κρύα και διαυγή η πέστροφα έφτανε να κολυμπάει ακόμη και σε ρυακία του κάμπου. Ο φίλος Ηλίας Αλιτζανίδης έγραψε ένα αξιόλογο βιβλίο για το Λευκάδια, πρόσφατη έκδοση του συλλόγου του τα Ανθέμια. Στη σελίδα 17 γράφει: «Το χωριό περιβάλλεται από ποτάμια και πολλά νερά, τα οποία ήταν καθαρά και πλούσια σε ψάρια και καραβίδες». Μιλάει για τα χρόνια της εγκατάστασης των Ποντίων στο χωριό.

ΑΡΑΠΙΤΣΑ: Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

(ΓΕΩΛΟΓΙΑ, ΥΔΡΟΓΕΩΛΟΓΙΑ, ΒΟΤΑΝΙΚΗ)

Ο ποταμός Αράπιτσα πηγάζει στους πρόποδες του Βερμίου, διαρρέει την πόλη της Νάουσας και εκβάλλει στην αποστραγγιστική τάφρο 66, στον κάμπο του διευρυμένου Δήμου. Είναι στενά συνδεδεμένος με την ιστορία, την οικονομία και την κοινωνική ζωή της Νάουσας.

*Γράφει ο
Νικόλαος Κύρου,
Γεωλόγος*

Τα νερά της Αράπιτσας προέρχονται από την αποστράγγιση του υδροφόρου συστήματος του Άνω Βερμίου. Διαπερνούν τις ρωγμές του εδάφους και εισέρχονται σε υπόγεια σπήλαια, αγωγούς και λεκάνες (καρστ) του βουνού και αναβλύζουν στις πηγές του Αγίου Νικολάου (καρστικές πηγές).

Γεωλογία Άνω Βερμίου

Το Άνω Βέρμιο αποτελεί το όριο μεταξύ των λεκανών της Κεντρικής Μακεδονίας (Ανατολικά) και της Δυτικής Μακεδονίας (Δυτικά). Έχει διάταξη ΒΔ – ΝΑ με υψηλότερη κορυφή το Τσανακσί (2.052μ.). Βρίσκεται στο όριο των

ζωνών Αξίου και Πελαγονικής και δομείται από τους εξής γεωλογικούς σχηματισμούς:

ΠΕΛΑΓΩΝΙΚΗ ΖΩΝΗ

1. Ανθρακικά πετρώματα (μάρμαρα κλπ.), ηλικίας Τριαδικού – Ιουρασικού (πριν 200 εκ. χρόνια).
2. Οφειόλιθοι με τα ιζήματά τους
3. Επικλυσιγενή ιζήματα ηλικίας Μέσου – άνω Κρητιδικού (πριν 100 εκ. χρόνια) (ασβεστόλιθοι, φλύσχης)

Πάνω από τους σχηματισμούς αυτούς επωθούνται σχηματισμοί της ΖΩΝΗΣ ΑΞΙΟΥ (Τεκτονικό κάλυμμα):

1. Κροκαλοπαγής βάση ηλικίας Κενομανίου – Τουρνώιου (πριν περίπου 100 εκ. χρόνια).
2. Ασβεστολιθικός ορίζοντας Άνω Κρητιδικού (πριν περίπου 70-100 εκ. χρόνια)
3. Φλύσχης (ψαμμίτες, κροκαλοπαγή, ψαμμιτικοί ασβεστόλιθοι, ασβεστοσχιστόλιθοι), Άνω Μαιστριχίου-Κάτω Παλαιοκαίνου (πριν 70 εκ. χρόνια).

Καρστικό υδροφόρο σύστημα πηγών Αγίου Νικολάου

Το καρστικό υδροφόρο σύστημα των πηγών της Αράπιτσας αναπτύσσεται μέσα στη μάζα των ανθρακικών σχηματισμών του τεκτονικού καλύμματος του Άνω Βερμίου. Οι πηγές εκδηλώνονται στην επαφή των ανωκρητιδικών

ασβεστολίθων και της κροκαλοπαγούς βάσης του τεκτονικού καλύμματος του Άνω Βερμίου με το τεκτονικό λέπι του Αγίου Νικολάου. Θεωρούνται πηγές υπερχειλίσσης.

Οι πηγές

Βρίσκονται 3 χλμ. ΝΔ της Νάουσας στο Δημοτικό Δάσος του Αγίου Νικολάου, σε υψόμετρο περίπου 500 μ. Το μέτωπο πηγών έχει αμφιθεατρική διάταξη και μήκος 30 μ.

Ελάχιστη παροχή: 1,25 m³/sec.

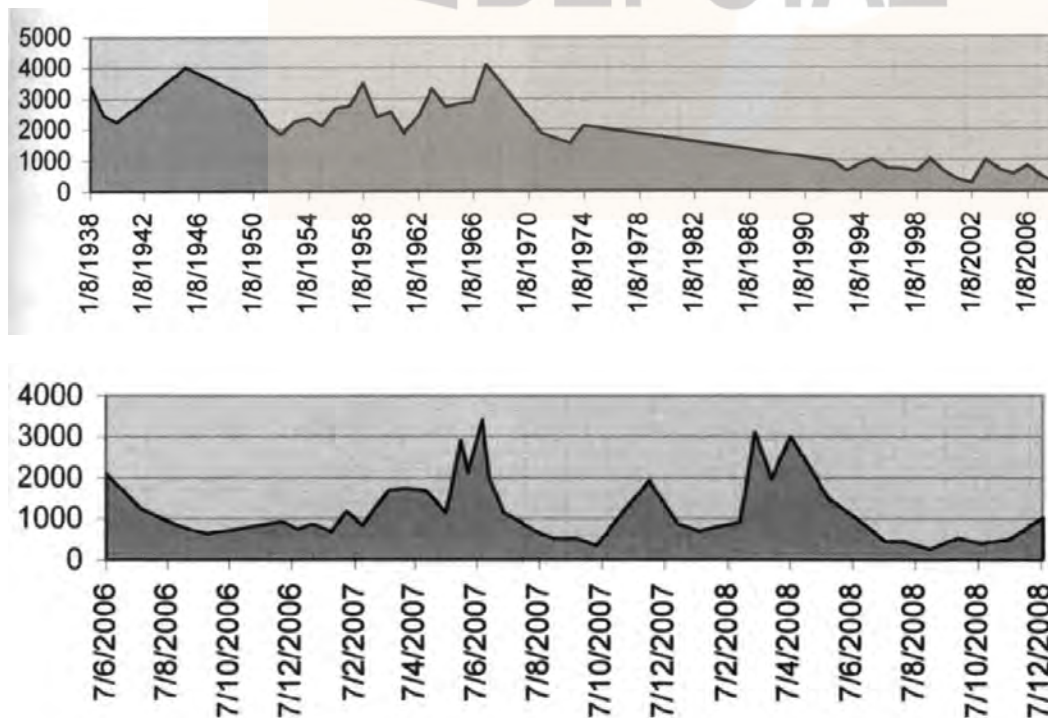
Μέγιστη παροχή: 2,4 m³/sec. Στη γύρω περιοχή υπάρχουν πολυάριθμες μικρές πηγές.

Οι πηγές της Αράπιτσας είναι οι σημαντικότερες καρστικές πηγές του ελληνικού χώρου. Αποστραγγίζουν το υδροφόρο σύστημα του Άνω Βερμίου.

Στο Ανατολικό Βέρμιο έχουν καταμετρηθεί περισσότερες από 70 πηγές.

Παροχή πηγών Αράπιτσας

Όπως φαίνεται στα σχετικά διαγράμματα παρακάτω με τα στοιχεία που πήραμε από τον ΤΟΕΒ Νάουσας, η παροχή των πηγών τα τελευταία χρόνια μειώνεται. Αυτό οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, όπως το κλίμα (η ελάττωση στον βροχοπτώσεων), η διεύρυνση των καρστικών σχηματισμών και η μεταφορά του νερού σε άλλ-

Διαγράμματα παροχής των πηγών του ποταμού σε Lt/sec

...τα νερά προέρχονται από την αποστράγγιση του υδροφόρου συστήματος του Άνω Βερμίου, διαπερνούν τις ρωγμές του εδάφους και εισέρχονται σε υπόγεια σπήλαια...

λες διόδους κλπ.

Η μείωση της παροχής των πηγών σε συνδυασμό με την υπεράντληση των νερών της Αράπιτσας για την κάλυψη των αναγκών ύδρευσης της πόλης και άρδευσης των γεωργικών εκτάσεων οδηγεί στη δραματική πτώση της στάθμης του ποταμού, κυρίως τους άnuδρους θερινούς μήνες, η οποία μπορεί να έχει συνέπειες στην υδρόβια πανίδα (ψάρια, αρθρόποδα κλπ.) και στην παρόχθια βλάστηση. Το πρόβλημα καθίσταται σοβαρότερο, διότι το μεγαλύτερο μέρος των νερών διοχετεύεται σε αγωγούς, οι οποίοι ξεκινούν από σημεία που βρίσκονται πολύ κοντά στις πηγές.

Η πορεία του ποταμού

Η Αράπιτσα μετά τις πηγές, διασχίζει το Δημοτικό δάσος του Αγίου Νικολάου και κατόπιν την πόλη της Νάουσας δημιουργώντας με την διάβρωση βαθύ φαράγγι. Στη συνέχεια εγκαταλείπει την πόλη, περνώντας δίπλα από το Δημοτικό πάρκο Κιόσκι και κατηφορίζει προς την περιοχή του Κοπανού, αφού περάσει κοντά από τα ερείπια της Σχολής του Αριστοτέλους.

Τελικά εκβάλλει στην τάφρο 66, η οποία με τη σειρά της διοχετεύει τα νερά της στον ποταμό Αλιάκμονα. Η διαδρομή της Αράπιτσας γίνεται πάνω σε πετρώματα τραβερτίνη ηλικίας Βιλλοφράγκιου (πριν περίπου 900.000 χρόνια) και κοντά στην εκβολή της σε σύγχρονες προσχώσεις

ηλικίας Ολόκαινου (πριν 20.000 χρόνια) και κορήματα ηλικίας Βουρμίου (πριν 100.000 χρόνια). Στη διαδρομή του ποταμού σχηματίζονται σημαντικοί καταρράκτες. Μέσα στην πόλη της Νάουσας βρίσκεται ο ιστορικός καταρράκτης των Στουμπάνων, όπου θυσιάστηκαν οι Ναουσαίες στην επανάσταση του 1822. Στην έξοδο της πόλης, δίπλα από το Κιόσκι, βρίσκεται ο καταρράκτης του Καστανιώτη και στην πορεία προς τη Σχολή του Αριστοτέλη ο καταρράκτης Μπαχούτσι.

Στην περιοχή της Σχολής του Αριστοτέλη ο ποταμός εμπλουτίζεται με τα νερά από τις πηγές Ισβόρια. Το μήκος του ποταμού είναι περίπου 10 χιλιόμετρα.

Χημική σύσταση των νερών της Αράπιτσας

Το νερό της Αράπιτσας, στην περιοχή των πηγών έχει ΡΗ ελαφρά αλκαλικό, ιδιαίτερη ευχάριστη και δροσερή γεύση και σχετικά μεγάλη συγκέντρωση ιόντων ασβεστίου και μαγνησίου (σκληρό νερό). Προς τις εκβολές του ποταμού παρατηρείται ρύπανση, η οποία οφείλεται στα λύματα αποχετεύσεων οικισμών και γεωργικών καλλιεργειών (φυτοφάρμακα, λιπάσματα κλπ.). Όμως γενικά τα νερά της Αράπιτσας είναι καθαρά.

Εκβολές του ποταμού

Η Αράπιτσα εκβάλλει στην τάφρο 66. Πρόκειται

...το νερό στις πηγές έχει ΡΗ ελαφρά αλκαλικό, ιδιαίτερη ευχάριστη και δροσερή γεύση και σχετικά μεγάλη συγκέντρωση ασβεστίου και μαγνησίου (σκληρό νερό)...

για ένα κανάλι που κατασκευάστηκε μετά την αποξήρανση της λίμνης των Γιαννιτών για να αποστραγγίζει τα νερά της περιοχής.

Δυστυχώς το κανάλι αυτό εμφανίζει έντονο πρόβλημα ρύπανσης, κυρίως την εποχή του καλοκαιριού εξαιτίας των λυμάτων, τα οποία προέρχονται από γεωργικές καλλιέργειες, κτηνοτροφικές μονάδες, μαρμαροβιομηχανίες κονσερβοποιείες και άλλες βιομηχανίες των Νομών Πέλλας και Ημαθίας. Εμφανίζονται φαινόμενα ευτροφισμού με συνέπεια τον θάνατο πολλών ψαριών από έλλειψη οξυγόνου.

Βλάστηση – πανίδα

Πλούσια είναι η βλάστηση που αναπτύσσεται στις όχθες της Αράπιτσας. Στην περιοχή των πηγών, στο άλσος του Αγίου Νικολάου, κυριαρχούν τα πλατάνια.

Επίσης συναντούμε πολλά υδρόφιλα δένδρα, θάμνους και ποώδη φυτά, όπως συκιές, ιτιές, αρκουδοπούρναρα, ακακίες, μελικουκίες, φλα-

μουριές, φουντουκίες, καρυδιές, κλιματσίδες, λυκίσκους, αγριοτριανταφυλλίες, αγριομυρτιές, αγριολίτσες, πρίμουλες, βάλσαμο, βατομουριές, βιολέττες, δάφνες, δενδρομολόχες, δροκοντιές, εκουιζέτα, καμπανούλες, καπνόχορτα, αγριοκαρότο, κυκλάμινα, λάπαθα, ραδίκια, πεντάνευρα, σαμπούκους, ταραξάκο, τσουκνίδες, περδικάκια, φυσαλίδες, χελιδόνιο, περικοκλάδες, φτέρες, μέντα, χαμομήλι, κισσούς, τις περίφημες μαλαγκούτες κλπ.

Από τα ψάρια που ζουν στα νερά του ποταμού σε μεγαλύτερους πληθυσμούς συναντούμε την πέστροφα. Επίσης παλαιότερα υπήρχαν και αρκετές караβίδες, οι οποίες όμως σιγά – σιγά εξαφανίζονται κυρίως λόγω της παράνομης αλιείας. Στα ρυάκια που υπάρχουν κοντά στις πηγές συναντούμε πολλούς μικρούς υδρόβιους οργανισμούς, όπως γαστερόποδα, κολεόπτερα, δίπτερα εφημερόπτερα κλπ., ορισμένα από τα οποία αποτελούν βιοδείκτες καθαριότητας των νερών. **■**

...από τα ψάρια που ζουν στα νερά του ποταμού συναντούμε την πέστροφα. Επίσης παλαιότερα υπήρχαν και αρκετές караβίδες, οι οποίες όμως σιγά σιγά εξαφανίζονται...

Βιβλιογραφία

1. Γεωλογικός χάρτης ΙΓΜΕ, φύλλο Βέροια (1982)
2. Πρακτικά 2ου Υδρογεωλογικού Συνεδρίου (1993)
3. Αγιανικόλας και Αράπιτσα. Έκδοση Ομάδας Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης 3ου Γυμνασίου Νάουσας (2005)
4. ΤΟΕΒ Νάουσας

ΙΔΕΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΓΙΑ ΕΝΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ «ΑΡΑΠΙΤΣΑ»

Γράφει ο Αλέξανδρος Γ. Οικονόμου, Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ-Πολυεodόμος

Η Αράπιτσα, το ποτάμι της Νάουσας, ενώ συνδέθηκε εξ αρχής με την ίδια τη ζωή της πόλης, με την ίδρυσή και της παραπέρα εξέλιξή της στην ιστορία, ενώ απετέλεσε τον ουσιαστικό λόγο της εντυπωσιακής της ανάπτυξης ανά τους αιώνες, είτε ως πηγή ύδρευσης και άρδευσης για τους κατοίκους και τις καλλιέργειές τους, είτε ως δωρεάν πηγή ενέργειας για τις βιομηχανίες της, υπήρξε ανέκαθεν «κλειστός» χώρος για τη ζωή της πόλης κατά το μεγαλύτερο μήκος του, με τις όχθες του να έχουν ένα ιδιωτικό χαρακτήρα, ως προέκταση των παρόχθιων ιδιοκτησιών. Τόσο στα τμήματά του μέσα στα όρια του αστικού ιστού, όσο και στα εκτός πόλης κομμάτια του, από τον Άγιο Νικόλα μέχρι τα εργοστάσια στους Στουμπάνους και από το Κιόσκι μέχρι τον κάμπο.

Μόλις την τελευταία εικοσιπενταετία το τμήμα εντός πόλεως άρχισε σταδιακά να εντάσσεται στον αστικό ιστό, με την αναγκαστική εφαρμογή του μεταπολεμικού Σχεδίου Πόλεως, που προβλέπει την απόδοση των οχθών του στα κοινόχρηστα τμήματα του οικισμού, εμπλουτίζοντας το δίκτυο πεζοδρόμων καθώς και την συνολική επιφάνεια αστικού πρασίνου που διαθέτει η πόλη μας.

Η απόδοση των οχθών στον αστικό ιστό και στην ελεύθερη χρήση των πολιτών έγινε με πολύ μεγάλη δυσκολία και χάρη στις ακούραστες προσπάθειες κάποιων ανθρώπων, με βασικό πρωταγωνιστή τον μακαρίτη πια Δήμαρχο Δημήτρη Βλάχο, που πίστεψαν στο όλο εγχείρημα και οραματίστηκαν τις δυνατότητες που προσφέρει για την ανάπτυξη της πόλης.

Δυστυχώς, ακόμη και σήμερα το έργο αυτό παραμένει ανολοκλήρωτο, μια που ακόμα υπάρχουν τμήματα στις όχθες του ποταμού που δεν είναι προσπελάσιμα από το κοινό, παραμένοντας «δέσμια» των παρόχθιων ιδιοκτησιών. Το ίδιο βέβαια ισχύει και για το σύνολο του μήκους του ποταμού στη διαδρομή του έξω από τα όρια του οικιστικού πλέγματος της πόλης.

Οι παρακάτω σκέψεις αφορούν σε μια πρώτη προσέγγιση του θέματος της σύνταξης ενός Ολοκληρωμένου Σχεδίου Εξυγίανσης, Ανάδειξης και Αξιοποίησης του ποταμού Αράπιτσα, κυρίως στο τμήμα του που διασχίζει την πόλη, και αποτελεί τον μεγάλο εν δυνάμει αναπτυξιακό άξονα, που συνδέει την περιοχή του Άλσους του Αγίου Νικολάου με την περιοχή των Ισβορίων (Σχολή Αριστοτέλους) και Λευκαδίων – Κοπανού (αρχαιολογική περιοχή).

Σε ευρύτερη κλίμακα, ένα τέτοιο σχέδιο πρέπει να περιλαμβάνει και προτάσεις για τα τμήματα του ποταμού έξω από τη πόλη, και μάλιστα ξεχωριστά για το πρώτο τμήμα Άγιος Νικόλας-Νάουσα και ξεχωριστά για τα

τμήματα μετά την πόλη (εργοστάσιο Μπίλη-καταρράκτης Μοσκόκι και από κει και πέρα, μέχρι την περιοχή των αρχαιοτήτων στα Λευκάδια).

Ταυτόχρονα οφείλει να συμπεριλάβει τον αναπτυξιακό άξονα της ανατολικής παρειάς της πόλης που περιλαμβάνει τις εγκαταστάσεις του συγκροτήματος Λόγγου-Τουρπάλη, το Δημοτικό πάρκο και τα πρανή του, το εργοστάσιο Μπίλη-Τσίτση και ενδεχομένως τις εγκαταστάσεις του πρώην Κανναβουργείου (νυν ιδιοκτησία Βάνη), καθώς και τον περίπατο μέχρι το «Σπήλαιο».

Βασικός στόχος θα πρέπει να είναι η δημιουργία στους άξονες αυτούς πλέγματος υπηρεσιών υψηλού επιπέδου που θα δημιουργήσουν σοβαρές «εισροές» στην οικονομία, αλλά και στον καθημερινό πολιτισμό της πόλης. Ως τέτοιες θεωρούνται ο λεγόμενος ειδικός τουρισμός (συνεδριακός, πολιτιστικός, αθλητικός κλπ) όπως και η ανάπτυξη ειδικών δραστηριοτήτων (ερευνητικά, εκπαιδευτικά κλπ προγράμματα).

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί ένα ιδιαίτερο είδος τουρισμού. Αποτελεί το καλύτερο μέσο για την αντιμετώπιση της εποχικότητας του τουριστικού

...δυστυχώς, ακόμη και σήμερα το έργο αυτό παραμένει ανολοκλήρωτο, μια που ακόμα υπάρχουν τμήματα στις όχθες του ποταμού που δεν είναι προσπελάσιμα από το κοινό, παραμένοντας «δέσμια» των παρόχθιων ιδιοκτησιών, ενώ το ίδιο ισχύει και για το σύνολο του μήκους του ποταμού στη διαδρομή του...

ρεύματος και συμβάλει στην καλύτερη χρονική κατανομή του. Αυτό σημαίνει αυξημένα έσοδα καθ' όλο τον χρόνο και μεγαλύτερη εισροή Ξένου συναλλάγματος για την χώρα ή τον τόπο υποδοχής.

Επιδιώκει την ενεργοποίηση του νεότερου πληθυσμού στην οικονομική ζωή του τόπου μέσω της δημιουργίας ευκαιριών και την ευαισθητοποίησή του στην διατήρηση και ανάπτυξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, όχι θεωρητικά, αλλά σε ενεργή δράση, στην ανάδειξη της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας, με στόχο η περιοχή να γίνει πόλος έλξης και να φέρει υγιή ανάπτυξη.

Έτσι η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να συμβάλει σε οικονομικά και κοινωνικά οφέλη για την τοπική κοινωνία με:

- την αύξηση της απασχόλησης,
- τη δημιουργία μικρομεσαίων επιχειρήσεων.
- τη δημιουργία απαραίτητων υπηρεσιών
- την ανύψωση του πολιτιστικού επιπέδου.
- τη βελτίωση του τοπικού περιβάλλοντος

και να αποτελέσει ένα εργαλείο για την αξιοποίηση της πολιτιστικής παράδοσης και παραγωγής ενός τόπου. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη σύμπλευση του οικονομικού (επιχειρηματικού και εμπορικού) δυναμικού, αλλά και του πολιτιστικού και καλλιτεχνικού δυναμικού μιας περιοχής μέσα από κοινούς στόχους και οράματα.

Ο πολιτιστικός τουρισμός συνδυάζεται πολύ καλά με άλλες εναλλακτικές μορφές τουρισμού υπαίθρου και συνεισφέρει στη δημιουργία ενός ελκυστικού διαφοροποιημένου τουριστικού προϊόντος. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι πολιτιστικό τουρισμό έχουμε όταν ο επισκέπτης θέλει να κατανοήσει και να εκτιμήσει τον βασικό χαρακτήρα ενός τόπου και τον πολιτισμό του ως σύνολο, όταν θέλει να νιώσει την

ιστορία του. Είναι αυτός που θέλει να αισθανθεί ότι ζει μέσα σε έναν άλλο πολιτισμό, που θέλει την εμπειρία μιας πολιτιστικής «περιπέτειας». Έτσι, ενδι-αφέρεται για:

- την ιστορία, την αρχαιολογία και τα μνημεία
- τις τέχνες και την αρχιτεκτονική
- τον τρόπο ζωής των κατοίκων της περιοχής, τα ήθη και έθιμα
- το φαγητό, το κρασί και την τοπική παραγωγή
- την κοινωνική, οικονομική και πολι-τική δομή
- τη μορφολογία της περιοχής
- τα διάφορα φρεσιβάλ πανηγύρια και εκδηλώσεις

Για τις περισσότερες περιοχές, ο πολι-τιστικός τουρισμός αποτελεί ένα μόνο στοιχείο ενός ευρύτερου πλέγματος, στο οποίο εντάσσονται και άλλες δρα-στηριότητες, όπως μακρινοί περίπατοι, φυσιολατρικός αθλητισμός κλπ. Ανα-δεικνύει την τοπική ταυτότητα στο σύνολό της, μαζί με την αξιοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος και των υπολοίπων ιδιαίτερων χαρακτηριστι-κών της κάθε περιοχής.

Οι υποδομές του πολιτιστικού τουρισμού

Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρι-σμού δεν μπορεί να γίνει απλώς με πρωτοβουλία κάποιων επιχειρημα-τιών του τουρισμού που σχεδιάζουν μεμονωμένες δραστηριότητες. Απαιτεί τη συνεργασία του δημόσιου με τον ιδιωτικό τομέα σε τοπική βάση. Απαι-τεί έναν οργανωμένο σχεδιασμό από την κοινότητα με ενεργοποίηση όλων των τοπικών παραγόντων. Ο σχεδια-σμός αυτός, όμως, μπορεί και πρέπει να ενισχυθεί κεντρικά από τους κρατι-κούς φορείς, ιδιαίτερα στην παραγωγή πολιτιστικών τουριστικών προϊόντων.

Βασικά εργαλεία για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού είναι οι νέες τεχνολογίες. Με σχετικά μικρό κόστος μπορούν να χρησιμοποιηθούν

πολύ αποτελεσματικά σε όλα τα στάδια του σχεδιασμού: από την προβολή του τύπου για την προσέλκυση τουριστών μέχρι την παρουσίαση της πολιτιστικής κληρονομιάς και μέχρι την κατασκευή πολιτιστικών τουριστικών προϊόντων και την τοπική παραγωγή.

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΝΑΟΥΣΑ

Σε σχέση με τα παραπάνω η Νάουσα και η περιοχή της διαθέτει ένα τερά-

πολιτιστικοί της φορείς, αποτελούν ένα ευρύτατο πεδίο δράσης για την δημιουργία και ανάπτυξη ρεύματος πολιτιστικού τουρισμού προς όφελος των κατοίκων της στα δύσκολα χρόνια που διάγουμε.

Ένα **Ολοκληρωμένο Σχέδιο Εξυγι-ανσης, Ανάδειξης και Αξιοποίησης του Ποταμού «Αράπιτσα»** θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη διάφορους πα-ράγοντες και να κινείται σε διάφορα επίπεδα, ώστε οι παρεμβάσεις που θα προταθούν:

Τα αποτελέσματα από λειτουργική και αισθητική άποψη των μέχρι τώρα επεμβάσεων για την ανάπλαση του ποταμού δεν κρίθηκαν ιδιαίτερα επιτυχημένα

στιο απόθεμα ενδιαφερόντων που θα μπορούσαν να ενταχθούν σχηματικά στα λεγόμενα «πολιτιστικά προϊόντα». Απ' τη μια μεριά η πλούσια αρχαιολο-γική αλλά και η νεώτερη παραδοσιακή και βιομηχανική της κληρονομιά, που μέχρι σήμερα δεν είναι σχεδόν καθό-λου αξιοποιημένα, απ' την άλλη το εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον, σε συν-δυασμό με τις σύγχρονες πολιτιστικές δραστηριότητες που αναπτύσσουν οι

1. Να είναι συμβατές από πολεοδομική πρώτα άποψη, και να υπηρετούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις σύγχρονες ανάγκες της πόλης σε χώρους και αστι-κό εξοπλισμό, τόσο στις περιοχές άμε-σης γεινίασης με το ποτάμι, όσο και σε ευρύτερη περιφέρεια, επιπέδου πόλης.
2. Θα πρέπει να αποβλέπουν στην προστασία του μοναδικού φυσικού περιβάλλοντος, την βελτίωση της ει-κόνας του και την αποκατάσταση κατά

το δυνατόν της ποιότητας των νερών, της πανίδας και της χλωρίδας του, όπως και η απόδοση του σημαντικού αυτού χώρου πρασίνου στην πόλη, και η σύνδεσή του με τους άλλους οργανωμένους τέτοιους χώρους, και κυρίως με το δημοτικό πάρκο.

3. Θα πρέπει να συντείνουν στην διάσωση, ανάδειξη και εν τέλει αξιοποίηση με διάφορους τρόπους που ο σύγχρονος διεπιστημονικός τομέας της βιομηχανικής αρχαιολογίας αποδέχεται και προτείνει, των προβιομηχανι-

κο τουρισμό και την αναψυχή.

Με βάση το παραπάνω σκεπτικό, το **Ολοκληρωμένο Σχέδιο θα πρέπει να λάβει υπόψη του:**

Α. Τις μεγάλες εκτάσεις των βιομηχανικών συγκροτημάτων που σήμερα «σχολάζουν» (ΥΦΕΝ, ΠΕΛΛΑ-ΟΛΥΜΠΟΣ) και να προτείνει χρήσεις για τους χώρους αυτούς που να εξυπηρετούν τις ανάγκες της πόλης σε υποδομές, αλλά και την οικονομία της, στον τομέα των υπηρεσιών κυρίως.

τεχνητών φραγμάτων), όπου μπορούν να δημιουργηθούν και περιοχές ανάπλασης και εμπλουτισμού της πανίδας. Θα πρέπει να μελετηθούν τρόποι βελτίωσης της εικόνας των υφισταμένων γεφυρών και ιδιαίτερα της μεγάλης γέφυρας των Στουμπάνων, που δεσπόζει κυριολεκτικά στο εξαιρετικής ομορφιάς τοπίο και το «υποτάσσει», όπως επίσης και της ανάδειξης της μοναδικής παλιάς λίθινης τοξωτής γέφυρας που υπάρχει στην οδό Νοσοκομείου. Για την περιοχή αυτή έχει προταθεί η κατασκευή νέας οδογέφυρας σε απόσταση από την υφιστάμενη, η αφαίρεση των μεταλλικών πεζογεφυρών και η απόδοση στην κοινή θέα της παλιάς τοξωτής γέφυρας, η οποία θα χρησιμοποιείται πλέον μόνον ως πεζογέφυρα.

Γ. Οι προβιομηχανικές εγκαταστάσεις που διασώζονται σε κτίρια που βρίσκονται κατά μήκος του ποταμού θα πρέπει να μελετηθούν ως σύνολο και ν' αποτελέσουν ένα πόλο ιδιαίτερου μουσειακού, αλλά και εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος, σε σχέση με την χρησιμοποίηση των υδάτων στην κίνηση αυτών των εγκαταστάσεων. Ο Μύλος Ματθαίου, οι σπασμόμυλοι Ράιου, Ράγγα και Μάκη, οι υδροκόπανοι στα «Μπατάνια» αποτελούν μαζί με άλλα ανάλογα κτίσματα και εγκαταστάσεις ένα πολύ αξιόλογο σύνολο βιομηχανικής αρχαιολογίας, και η αποκατάσταση και ανάδειξή τους αποτελεί «εκ των ουκ άνευ» του συνολικού σχεδίου αξιοποίησης του ποταμού.

Δ. Τέλος, ανάμεσα στις υπηρεσίες που μπορούν να προβλεφθούν κατά μήκος των οχθών του ποταμού συγκαταλέγονται αφ' ενός υπηρεσίες αναψυκής (μικρές ταβέρνες, ουζερί κλπ) συμβατές όμως με την κύρια λειτουργία της κατοικίας, εργαστήρια και πωλητήρια ειδών λαϊκής τέχνης, κτίρια που στεγάζουν πολιτιστικούς και κοινωνικούς φορείς και συλλόγους, όπως επίσης και μικροί, υψηλού ποιοτικού επιπέδου, Ξενώνες οικογενειακού χαρα-

Πρόταση για δημιουργία δύο πεζοδρόμων-ποδηλατοδρόμων εκατέρωθεν και κατά μήκος των οχθών της Αράπιτσας, από τον Άγιο Νικόλαο έως την πόλη.

κών και βιομηχανικών εγκαταστάσεων που βρίσκονται κατανεμημένες κατά μήκος του και αποτελούν ένα σύνολο, ίσως χωρίς άλλο ανάλογο στα ελληνικά αστικά κέντρα.

4. Θα πρέπει τέλος να προβλεφθούν στον άξονα αυτό μια σειρά υπηρεσίες υψηλού επιπέδου που θα δημιουργήσουν σοβαρές «εισορές» στην οικονομία, αλλά και στον καθημερινό πολιτισμό της πόλης, με κύριο αντικείμενο

Β. Θα πρέπει να περιγράψει επεμβάσεις εξυγίανσης, καθαρισμού και ανάδειξης με κατάλληλο φωτισμό της κοίτης και των οχθών του ίδιου του ποταμού, να προτείνει την απόλυτη προστασία των περισσότερο «άγριων» τμημάτων του (για παράδειγμα στα σημεία των μεγάλων φυσικών καταρρακτών του) και τον εμπλουτισμό με περισσότερο νερό άλλων, πιο προσιτών σημείων (για παράδειγμα στις περιοχές των υφισταμένων

κτήρια, ενταγμένα κατά προτίμηση σε παραδοσιακά, διατηρητέα κτίρια. Εξυπακούεται ότι ιδιαίτερη βαρύτητα θα πρέπει να δοθεί στις διαμορφώσεις των κοινοχρήστων χώρων (πεζόδρομοι, πλατειούλες, καθιστικά κλπ), στην προσπελασιμότητά τους από ΑΜΚ και στα υψηλά αισθητικά στάνταρς του εξοπλισμού τους, ώστε και από μόνοι τους να λειτουργούν ως πόλος έλξης και περιπάτου των ναουσαίων και των επισκεπτών.

Με τον τρόπο αυτό η πόλη μπορεί ν' αξιοποιήσει πολύ καλύτερα προς όφελός της το δώρο της φύσης που είναι το ποτάμι, και να αναδείξει μια μεγάλη, σχετικά πρωτότυπη θεματική ενότητα ειδικού ενδιαφέροντος για τους επισκέπτες, αλλά και τους κατοίκους της, μια και το ποτάμι αποτελεί αναπόσπαστο μέρος τόσο του εντυπωσιακού φυσικού της περιβάλλοντος, όσο και της παλιότερης, αλλά και της νεότερης ιστορίας της και της εν γένει παραδοσιακής της κληρονομιάς.

Εκείνο που θα πρέπει να επισημανθεί είναι ότι το Ολοκληρωμένο Σχέδιο οφείλει να έχει τη δυνατότητα σταδιακής και παράλληλης εφαρμογής, ώστε να είναι δυνατή η ολοκλήρωση κάποιου τμήματος, έστω και αν υπάρχουν δυσκολίες ή καθυστερήσεις στην εφαρμογή άλλων προτάσεων και προβλέψεων του συνολικού Σχεδίου. Θα πρέπει επίσης να ληφθεί πρόνοια ώστε να είναι συμβατό με την ανάπτυξη και του άλλου μεγάλου άξονα της πόλης, που διέρχεται από την ανατολική παρειά της και περιλαμβάνει το Συγκρότημα Λόγγου-Τουρπάλη, το εργοστάσιο Μπίλη, τα οικόπεδα της πρώην «ΒΕΤΛΑΝΣ», το Νοσοκομείο και το πρώην Καναβουργείο.

ΟΙ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΟΤΑΜΙ

Μέχρι σήμερα έχουν εκπονηθεί διάφορα σχέδια αξιοποίησης του ποταμού εντός πόλεως και διαμορφώσεων

στις δύο όχθες του. Ο Δήμος Νάουσας, με στόχο να εντάξει το έργο της ανάπλασης του ποταμού Αράπιτσα και των παρόχθιων εγκαταστάσεων στο ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας, με προβλεπόμενο προϋπολογισμό 2 δις δρχ., ανέθεσε, από τα μέσα του 2001, στο τμήμα Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ. ερευνητικό πρόγραμμα: «Διερεύνηση εναλλακτικών προτάσεων για την ανάπλαση της περιοχής του ποταμού Αράπιτσα στη

μέρες από πολεοδομική και αρχιτεκτονική άποψη, και ότι μάλλον επρόκειτο για «ασκήσεις επί χάρτου» επιπέδου φοιτητικών εργασιών.

Πάντως με βάση αυτές ο Δήμος ανέθεσε τα επόμενα χρόνια την εκπόνηση οριστικών μελετών σε τμήμα του ποταμού από την γέφυρα «Μπατάνια» μέχρι τον καταρράκτη του Δημοτικού πάρκου, οι οποίες ήδη έχουν ολοκληρωθεί και υλοποιηθεί στην πράξη, με όχι και τόσο καλά αποτελέσματα από λειτουρ-

Το νέο κτήριο του Κέντρου Τεκμηρίωσης Βιομηχανικής Κληρονομιάς «ΕΡΙΑ» δίπλα στη γέφυρα της Αράπιτσας

Νάουσα» και σχεδιασμό του έργου.

Η μελέτη καλύπτει όλο το μήκος του ποταμού που βρίσκεται εντός σχεδίου πόλεως, με αρχή, ανατολικά, το βιομηχανικό συγκρότημα της πρώην ΒΕΤΛΑΝΣ (ιδιοκτησία του Δήμου), και τέλος, προς τα δυτικά, την περιοχή των εργοστασίων ΠΕΛΛΑ-ΟΛΥΜΠΟΣ και της γέφυρας «Στουμπάνων» (Χώρος θυσίας). Οι προτάσεις αυτού του σχεδίου χαρακτηρίστηκαν ως μη επαρκώς τεκμηριω-

γική και αισθητική άποψη. Ελπίζουμε η συνέχιση αυτού του έργου να έχει να μας δείξει καλύτερα αποτελέσματα!

Μερικά ακόμη έργα που συνδέονται με το ποτάμι μας είναι η ανακαίνιση του συγκροτήματος των υδρομύλων Μάκη (ιδιοκτησίας Ομίλου Γενίτσαροι & Μπούλες) και Ράιου (ιδιοκτησίας Δήμου Νάουσας) και της αξιοποίησης των χώρων της πρώην ΕΡΙΑ-ΒΕΤΛΑΝΣ που είχε αποκτήσει ο Δήμος με δωρεά του

αείμνηστου Χρ. Λαναρά, με την δημιουργία του Κέντρου Τεκμηρίωσης Βιομηχανικής κληρονομιάς στο Βαφείο της πρώην ΒΕΤΛΑΝΣ και την επανάχρηση τμήματος του εργοστασίου σε πολυλειτουργικό κέντρο πολιτιστικών χρήσεων. Η χρηματοδότηση αυτών των έργων εξασφαλίστηκε μέσω του προγράμματος ΕΣΠΑ, αφού εκπονήθηκαν προηγουμένως οι απαραίτητες τεχνικές και οικονομικές μελέτες με συνεργασία της Τεχνικής υπηρεσίας του Δήμου

την αξιοποίηση των υδάτων της Αράπιτσας που συνδιοργάνωσε το ΚΠΕ με το ΕΜΠ το Νοέμβριο του 2013) είχα αναφερθεί στο υδάτινο δυναμικό της Αράπιτσας και στην εκμετάλλευσή του για παραγωγή ενέργειας τόσο από ιστορική άποψη όσο και ως μελλοντική δυνατότητα.

Η εισήγηση αυτή κατέληγε στο συμπέρασμα ότι όπως γινόταν στο παρελθόν η εκμετάλλευση των υδάτων της Αράπιτσας είτε για άμεση εξασφάλι-

των παλιών εγκαταστάσεων, αλλά να συντηρηθούν και οι νέες εγκαταστάσεις να αντιμετωπίσουν με σεβασμό αυτά τα υπολείμματα της βιομηχανικής μας κληρονομιάς!

2. Μια άλλη ιδέα που νομίζω είναι σχετικά εύκολα υλοποιήσιμη είναι η σύνδεση της περιοχής του Αγίου Νικολάου με την πόλη μέσω δύο άνετων πεζοδρόμων-ποδηλατοδρόμων που θα κατασκευαστούν κατά μήκος των οχθών του ποταμού. Τα οφέλη από μια τέτοια σύνδεση του χώρου που συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα στην περιοχή μας με τον πυρήνα της πόλης είναι νομίζω αυταπόδεικτα και δεν χρειάζεται κάποια ιδιαίτερη ανάλυση

Από την άλλη η δυνατότητα υλοποίησης αυτής της πρότασης δεν είναι κάτι ουτοπικό, αφού εκτιμάται ότι ο Δήμος θα μπορούσε να αποκτήσει τις απαραίτητες εκτάσεις είτε με δωρεάν παραχώρηση από πλευράς των παροχθίων ιδιοκτησιών είτε με απ' ευθείας αγορά, ή σε τελευταία ανάλυση, αναγκαστική απαλλοτρίωση.

Υπολογίζεται ότι μια ζώνη πλάτους 10-15 μέτρων σε κάθε όχθη, στο επίπεδο που βρίσκονται τα παρόχθια κτήματα, θα ήταν αρκετή για την δημιουργία των πεζοδρόμων - ποδηλατοδρόμων που προαναφέρθηκαν, οπότε η συνολική έκταση που απαιτείται είναι $10 \times 2000 \times 2 = 40000 \mu^2$ ή 40 στρέμματα ή μόνον 20 στρ., αν ξεκινήσει το έργο από την μία μόνο όχθη.

Από τεχνική δε άποψη, το ομαλό του εδάφους στο μεγαλύτερο μέρος της διαδρομής των πεζοδρόμων αυτών (υψίπεδα Μπλάνας-Λαζαράσκας) μπορεί να συνδυαστεί με κάποιες ειδικές κατασκευές για την παράκαμψη των δύσκολων σημείων της διαδρομής, εκεί δηλαδή που υπάρχουν απότομες και μεγάλες υψομετρικές διαφορές, στα σημεία σύνδεσής τους με τον αστικό ιστό. Όλα αυτά όμως προϋποθέτουν πολιτική βούληση και φυσικά εξειδικευμένες μελέτες! **■**

Πρόταση για κατασκευή νέας γέφυρας μεταξύ του Πολυχώρου Βέιλανς και του πάρκου, ώστε να αποκαλυφθεί και να αναδειχθεί η μοναδική λίθινη τοξωτή γέφυρα που υπάρχει!

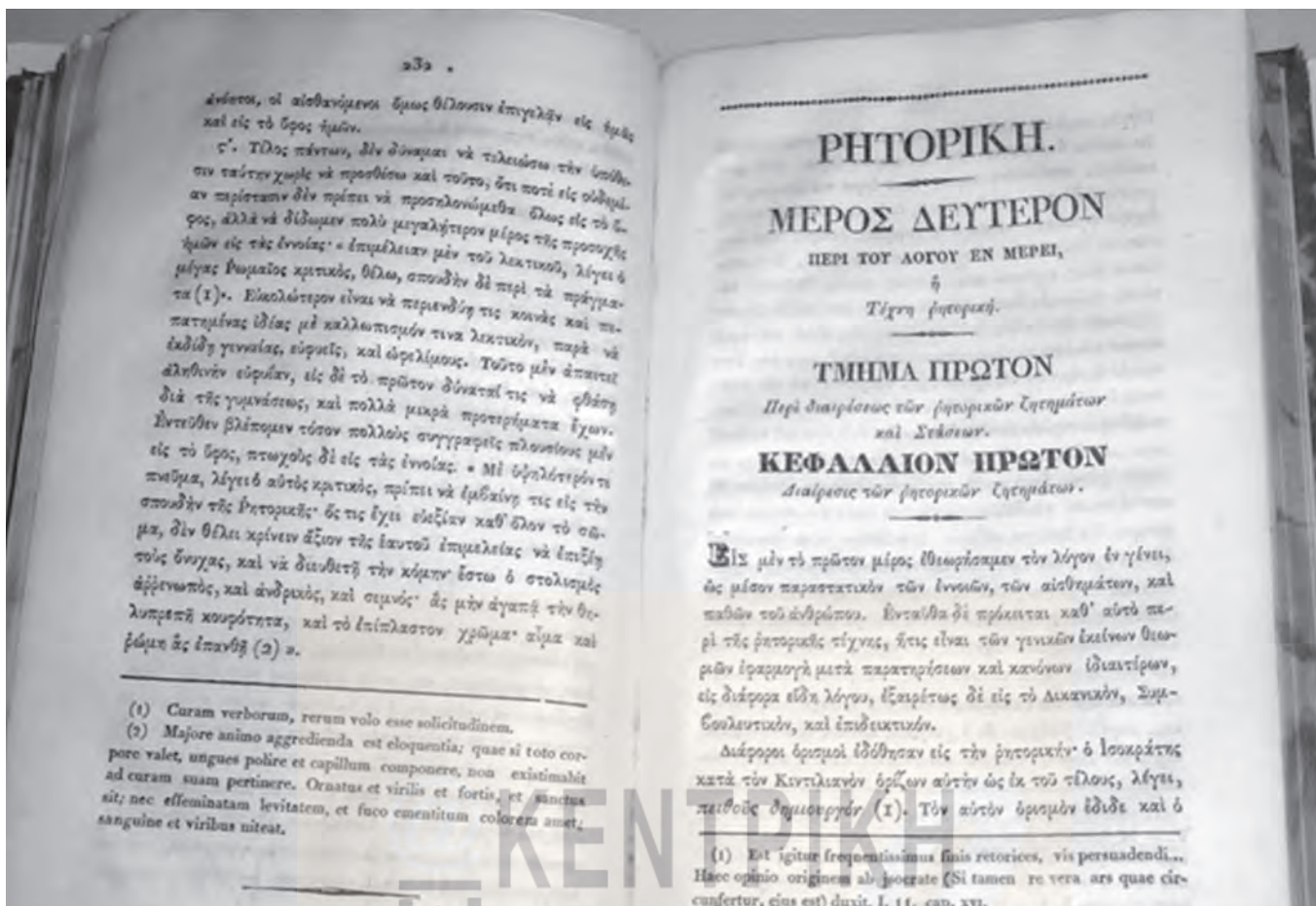
με ιδιωτικά μελετητικά γραφεία.

ΜΕΡΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

Ολοκληρώνοντας την σημερινή παρουσίαση θα ήθελα να θέσω προς συζήτηση κάποιες ιδέες σχετικά με την παραπέρα αξιοποίηση του ποταμού μας προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.

1. Σε προηγούμενη ομιλία μου σ' αυτήν εδώ την αίθουσα (ημερίδα RESTOR για

ση κίνησης είτε έμμεσα για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, είναι δυνατόν και αντίστοιχο να γίνει και στο εγγύς μέλλον προς όφελος της τοπικής κοινωνίας κατ' ευθείαν (μέσω του Δήμου) ή εκ πλαγίων (μέσω των ιδιωτών) που κατέχουν τις θέσεις αξιοποίησης του υδάτινου δυναμικού. Θα πρέπει βεβαίως να ληφθεί μέριμνα ώστε κατά την αξιοποίηση των υπάρχουσών εγκαταστάσεων να μην καταστραφούν τα ίχνη

ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ «ΤΑΞΙΔΕΥΕΙ» ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ

Γράφει η Αντωνία Ν. Χαρίση, Εκπαιδευτικός, MSc., PhD Ιστορίας- συγγραφέας

Με αφορμή την παράδοση στην Βιβλιοθήκη της Ευξείνου Λέσχης ενός παλαιότυπου τόμου που φυλάσσονταν μέχρι σήμερα στη βιβλιοθήκη του Ιου Λυκείου Νάουσας, η κ. Αντωνία Χαρίση πραγματοποίησε μια ενδιαφέρουσα έρευνα για την πορεία του βιβλίου αυτού από το τυπογραφείο μέχρι τα ράφια της ιστορικής βιβλιοθήκης της Ευξείνου Λέσχης (Βιβλιοθήκη Αργυρούπολης). Πρόκειται για το βιβλίο «ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΕΚ ΤΩΝ ΕΝΔΟΞΟΤΕΡΩΝ ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΩΝ», ΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΧΘΕΙΣΑ ΥΠΟ Ν. ΒΑΜΒΑ, ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΝ ΤΩ Β.ΘΘ. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ.

Το βιβλίο αυτό που είναι παλαιότυπο, έχει ιδιαίτερη και μοναδική αξία ιστορική, εκπαιδευτική,

λογοτεχνική και συναισθηματική, καθώς αποτελεί ιστορικό κειμήλιο μιας εποχής από την οποία έχουμε

ήδη διανύσει 173 χρόνια. Όμως τι σημαίνει παλαιότυπο; Σημαίνει ότι είναι το αρχικά τυπωμένο βιβλίο

και όχι κάποιο αντίγραφο. Η παρουσίαση του βιβλίου μπορεί να γίνει σε τέσσερα επίπεδα:

- Την αισθητική του βιβλίου και τα τεχνικά χαρακτηριστικά του.
- Το ταξίδι του στο χρόνο.
- Τα πρόσωπα που σχετίζονται μαζί του.
- Τους σκοπούς και το περιεχόμενό του.

Η αισθητική του βιβλίου και τα τεχνικά χαρακτηριστικά του

Η εξωτερική εμφάνιση του βιβλίου δεν ελκύει ιδιαίτερα τον αναγνώστη, αφού το ορθογώνιο σκληρόδετο εξώφυλλό του είναι απλό χάρτινο και με σχέδια σε απόχρωση γκριζου και μπεζ που θυμίζουν μωσαϊκό. Αυτό που τον παραπέμπει σε μια μακρινή εποχή, είναι η άκρη του, εκεί που δέονται οι σελίδες, όπου υπάρχει μια βυssινί δερμάτινη λουρίδα με καλαίσθητες μικρογραφίες σχεδίων, πάνω και κάτω από τον τίτλο και το όνομα του συγγραφέα, για να προστατεύεται τη ραφή.

Στην πρώτη εσωτερική σελίδα του βιβλίου, υπάρχουν πάλι σχέδια που θυμίζουν μωσαϊκό, μόνο που το χρώμα τώρα αλλάζει και γίνεται πράσινο. Ο χρωματικός συνδυασμός του γκρι-βυssινί του εξώφυλλου με το πράσινο του εσωφυλλου, του δίνει μια καλαίσθητη εμφάνιση.

Στην αμέσως επόμενη σελίδα, υπάρχει ο τίτλος του βιβλίου «ΡΗΤΟΡΙΚΗ» και κάτω ακριβώς η χειρόγραφη φράση-παραπομπή: «Και ήδε Αλεξάνδρου Λασκάρως».

Όμως τι σημαίνει άραγε η φράση αυτή και σε ποιον αναφέρεται;

«Και ήδε» σημαίνει «και αυτή» ή όπως θα λέγαμε σήμερα «δες», «βλέπε» και την «Αλεξάνδρου Λα-

σκάρως». Προφανώς αναφέρεται σε κάποιο βιβλίο με παρόμοιο θέμα. Ποιος είναι ο Αλέξανδρος Λάσκαρις στον οποίο αναφέρεται η παραπομπή;

Ο Λάσκαρις ήταν μια σημαντική προσωπικότητα της εποχής του βιβλίου. Υπήρξε Αρχιμανδρίτης και αρχιγραμματέας της Ιεράς Συνόδου. Υπηρέτησε ως σχολάρχης κατά τα έτη 1863-1864 στη Μεγάλη του Γένους Σχολή που ιδρύθηκε μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τον Πατριάρχη Γεννάδιο Σχολάριο, ο οποίος κάλεσε τον φιλόσοφο Ματθαίο Καμαριώτη και του ανέθεσε την ανασυγκρότηση της διαλυμένης Πατριαρχικής Ακαδημίας.

Για τον γραφέα της φράσης δεν έχουμε στοιχεία, όμως μπορούμε να κάνουμε εικασίες. Το σίγουρο είναι ότι δεν γράφτηκε από το ίδιο πρόσωπο που έγραψε το κτητορικό σημείωμα στην επομένη σελίδα,

Ο συγγραφέας της «Ρητορικής», Νεόφυτος Βάμβας (1776-1855)

αφού ο γραφικός χαρακτήρας των δύο προτάσεων είναι διαφορετικός. Θα μπορούσαμε βέβαια, να υποθέσουμε ότι αυτός που την έγραψε δεν είναι ο συγγραφέας, αφού δεν συνηθίζεται οι συγγραφείς να παραπέμπουν και μάλιστα χειρόγραφα πάνω στα έργα τους σε αντίστοιχα έργα άλλων συγγραφέων. Κατά πάσα πιθανότητα την έγραψε κάποιος «βιβλιοφύλαξ» ή κάποιος που δανείστηκε κάποια στιγμή το βιβλίο, θέλοντας με τον τρόπο αυτό να δηλώσει την ύπαρξη και άλλου βιβλίου με παρόμοιο περιεχόμενο. Δυστυχώς, όσο κι αν έψαξα δεν μπόρεσα να βρω κάποιο τέτοιο βιβλίο που να έχει συγγράψει ο Λάσκαρις, χωρίς βεβαία αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχει.

Στην επόμενη σελίδα υπάρχει μια δεύτερη χειρόγραφη φράση η οποία σίγουρα είναι προγενέστερη της χειρόγραφης φράσης της προηγούμενης σελίδας και αποτελεί κτητορικό σημείωμα:

«Τη βιβλιοθήκη αγίου Χαλδίας κ.: Γερβασίου». Λίγο πιο κάτω βρίσκεται τυπωμένος ο τίτλος του βιβλίου, το όνομα του συγγραφέα, η ιδιότητά του, η έκδοση, το τυπογραφείο και το έτος έκδοσής του. Εδώ ο τίτλος είναι ολόκληρος: «Ρητορική εκ των ενδοξοτέρων τεχνογράφων αρχαίων και νεωτέρων ερανισθείσα και συνταχθείσα υπό Ν. Βάμβας».

Καθηγητού της Φιλοσοφίας εν τω Β. Θθ. Πανεπιστημίω.

Έκδοσις Δευτέρα. Εν Αθήναις εκ της τυπογραφίας Αγγέλου Αγγελίδου, Κατά την οδόν Ερμού παρά τη Καπνικαρέα, αωμά.

Όπως συνηθίζεται και σήμερα, ο συγγραφέας για να προϊδεάσει τους αναγνώστες του σχετικά με το περιεχόμενο του βιβλίου, στο μέσο περίπου της σελίδας, έχει ένα

απόσπασμα από τον διάλογο του Πλάτωνα «Φαίδρο», που αναφέρεται στον έρωτα και τη ρητορική «Ει μιν σοι υπάρχει φύσει ρητορικῶ εἶναι, ἐσπρήτωρ ἐλλόγιμος, προσλαβώνεπιστήμην τε καὶ μελέτην* Ὅτου δ' ἂν ἐλλείπῃς τούτων, ταύτη ἀτελής ἐσθ».

«Ἄν διαθέτεις φυσικὴ εὐλωτία, θὰ γίνῃς ἀξιόλογος ῥήτορας, προσθέτοντας σ' αὐτὴν γνώση καὶ ἀσκηση. Σε οποιοδήποτε, ἂν υπολείπεσαι ἀπὸ αὐτά, αὐτὴ (δηλ. ἡ ρητορικὴ) θὰ εἶ-

τίμου χρόνου γραφῆς».

Ἡ δεύτερη ἐκδοση, κατὰ τον συγγραφέα, εἶναι τόσο διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν πρώτη που ἴσως δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχει τὸν ἴδιο τίτλο με τὴν πρώτη, ἀφοῦ ἐπεξεργάστηκε τὸ βιβλίο ὅσο μπορούσε καὶ ὅσο τὸ ἐπέτρεψε ὁ καιρὸς «Πρὸς τὸ τελειότερον». Μετὰ καὶ τὸ εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα ὑπάρχει «Πίναξ των Περιεχομένων» 6 σελίδων, ἓνα σχεδιάγραμμα σχετικὸ με τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου καὶ μία «Ἡμαρτημένων διόρθωσης».

δρομπτῶν τοῦ βιβλίου ἢ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου, χωρισμένα σε κατηγορίες με βάση τὸν τόπο διαμονῆς τους: τῶν ἐν Ἀθήναις, τῶν ἐν Ἐρμουπόλει, τῶν ἐν Τεργέστῃ, τῶν ἐν Μασσαλία, τῶν ἐν Καλαμαῖς καὶ τῶν ἐν Σμύρνῃ. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρεται ὁ Δ. Χαριάδης, ἐλληνικὸς υποπρόξενος Σμύρνης, ὁ σεβασμιότατος Ἀνδρουβίσης Προκόπιος ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁ σεβασμιότατος Ἐπίσκοπος Μεσσηνίας καὶ ἄλλοι που ἴσως νὰ ἦταν σημαίνοντα πρόσωπα τῆς ἐποχῆς.

Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῖς συμπαραστάτης τοῦ Ν. Βάμβας στὶς πρώτες τοῦ συγγραφικῆς τοῦ ἐπιδόσεις (ἀριστερὰ)
Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν διάλογο τοῦ Πλάτωνα «Φαίδρο» που ἀναφέρεται στὸν ἔρωτα καὶ τὴν ρητορικὴ (δεξιὰ)

να ἐλλειπῆς». (Πλάτ. Φαίδρος 269 d)
Ἡ ἐκδοση τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ δεύτερη, τοῦ 1841. Ὅπως μας πληροφορεῖ ὁ συγγραφέας στὸ εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα τῆς ἐπόμενης σελίδας «Πρὸς τοὺς ἀναγιγνώσκοντας», γιὰ πρώτη φορὰ τὸ βιβλίο ἐκδόθηκε «ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1813» με σκοπὸ οἱ φιλομαθεῖς φοιτητῆς νὰ λάβουν συστηματικότερη διδασκαλία τῆς Ῥητορικῆς καὶ νὰ ἀπαλλαγούν «τῆς ἐπιπόνου καὶ δαπανηρᾶς τοῦ πολυ-

Ἡ ἀρίθμηση στὴν ἀρχὴ ἀκολουθεῖ τὸ ἐλληνικὸ ἀλφάβητο. Στὴ συνέχεια ὑπάρχει κανονικὴ ἀρίθμηση σελίδων μέχρι τὸ 6, ἓνα φύλλο δίχως ἀρίθμηση καὶ στὴν συνέχεια ἡ ἀρίθμηση ἀρχίζει πάλι ἀπὸ τὸ 1 καὶ φτάνει μέχρι τὸ 395.
Ἀπὸ τὴ σελίδα 396 ἕως τὴν 400 ὑπάρχει ἓνας «Κατάλογος των συνδρομπτῶν», στὸν ὁποῖο ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν συν-

Τὸ ταξίδι τοῦ βιβλίου στο χρόνο

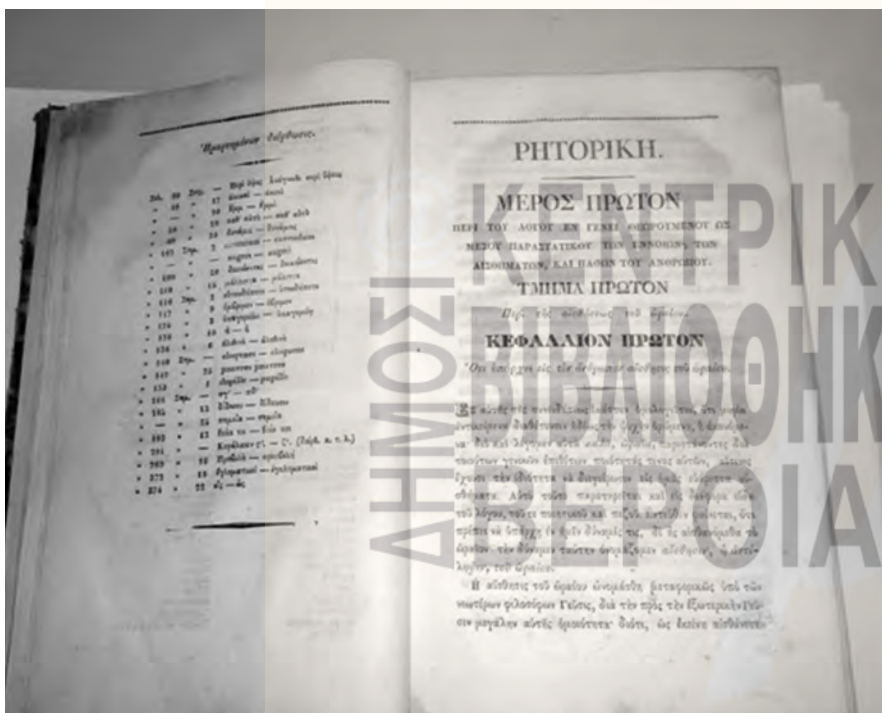
Τὸ βιβλίο αὐτὸ, ὅπως καὶ κάθε παλαιότυπο ἔχει ἓνα ἱστορία. Ἡ ἱστορία ξεκινᾷ με τὴν ἐκδόσή του καὶ φτάνει μέχρι σήμερα. Τὸ ταξίδι τοῦ μες στο χρόνο θὰ προσπαθῆσω νὰ σας το παρουσιάσω σήμερα μέσα ἀπὸ τὰ σημάδια που οἱ περιπλανήσεις ἀφήσαν πάνω του.
Στὸ ἐξώφυλλο τοῦ ξεχωρίζουν τρεῖς μικρὲς ἐτικέτες, οἱ ὁποῖες ἀντιστοι-

χούν σε τρεις επιμέρους ταξινομήσεις σε κάποιες βιβλιοθήκες. Με τελευταία αυτή που είναι η νεότερη, με αριθμό 141 και σχετίζεται, πολύ πιθανόν, με τη βιβλιοθήκη του 1ου Λυκείου Νάουσας το οποίο και επέστρεψε το συγκεκριμένο βιβλίο πίσω στη θέση του, στη συλλογή των βιβλίων της «Βιβλιοθήκης της Αργυρούπολης».

Στο εσωτερικό του υπάρχουν τρεις αριθμήσεις. Ο αριθμός 20 στο πρώτο εσώφυλλο γραμμένος διακριτικά με μολύβι και ίσως ο παλαιότερος.

Ο πρώτος, με τη σφραγίδα της Μητροπόλεως Χαλδίας, ο δεύτερος με την σφραγίδα της βιβλιοθήκης του Φροντιστηρίου Αργυρουπολιτών (διαφ. 16) και ο τρίτος με την σφραγίδα του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Ναούσης «Ο Κυριακίδης», στο καταστατικό του οποίου (άρθ. 57) Περί σφραγίδας του Συλλόγου, αναφέρεται ότι τα βιβλία σφραγίζονται με ιδιαίτερη σφραγίδα «φερούσης εν μέσσω μεντας λέξεις 'Ελληνική Δημοκρατία' γύρωθε δε τας λέξεις 'Βιβλιοθήκη

από τους σημαντικότερους Έλληνες λόγιους και είναι ένας από τους λεγόμενους «Δάσκαλους του Γένους» και εκπρόσωπος του νεοελληνικού Διαφωτισμού. Άρχισε τις σπουδές του στη γενέτειρά του, τη Χίο. Το 1791 χειροτονήθηκε ιεροδιάκονος και αφού σπούδασε στη Σίφνο, ταξίδεψε για επιπλέον σπουδές σε διάφορα μέρη. Το 1796 εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη και αργότερα έγινε δάσκαλος της οικογένειας του Γεώργιου Μαυροκορδάτου και του

«Ημερησίων διόρθωσις», μέσα από τις πρώτες σελίδες του βιβλίου (αριστερά)
 Η πρώτη τοποθέτηση του βιβλίου έγινε στη βιβλιοθήκη της Μητροπόλεως Χαλδίας, όπου Μητροπολίτης ήταν ο Γερβάσιος (δεξιά)

Ο αριθμός 816 πάνω δεξιά στην άλλη όψη του πρώτου εσώφυλλου καλλιγραφικός και ο αριθμός 353 στην επόμενη σελίδα, δίπλα στον τίτλο, γραμμένος με φούξια μπογιά, βιαστικά και με προχειρότητα που δεν σέβεται το βιβλίο.

Οι τρεις αυτοί αριθμοί μπορούμε να υποθέσουμε ότι σχετίζονται με τις τρεις σφραγίδες το αποτύπωμα των οποίων βρίσκεται πάνω του.

Ναούσης' και το έτος της ιδρύσεως 1925». Η σφραγίδα αυτή βρίσκεται και στο τέλος του βιβλίου.

Τα πρόσωπα και το βιβλίο

Συγγραφέας του βιβλίου όπως προαναφέρθηκε είναι ο Νεόφυτος Βάμβας. Όμως, ποιος είναι ο Νεόφυτος Βάμβας;

Ο Νεόφυτος Βάμβας (1776-1855) γεννήθηκε στη Χίο. Υπήρξε ένας

Κωνσταντίνου Χατζερή, διερμηνέα του Οθωμανικού στόλου.

Το 1804 δίδαξε σε οικογένειες Φαναριωτών, ενώ συμμετείχε στη σύνταξη της «Κιβωτού», ενός μεγάλου λεξικού της Ελληνικής γλώσσας και έγινε μέλος του «Μουσείου του Γένους». Το 1808 πήγε στο Παρίσι και ασχολήθηκε με τη σπουδή των θετικών επιστημών, τη φιλοσοφία και τα γράμματα. Εκεί γνώρισε τον Αδαμάντιο Κοραή, συμπατριώτη

του, Έλληνα φιλόλογο με βαθιά γνώση του ελληνικού πολιτισμού και έναν από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του νεοελληνικού διαφωτισμού, με τον οποίο ανέπτυξε σχέση στενή.

Ο Κοραΐς φρόντισε και καθοδήγησε τις σπουδές του νεαρού Βάμβα, του εξασφάλισε τα μέσα του βιοπορισμού του, του παραστάθηκε στις πρώτες συγγραφικές του επιδόσεις. Το πρωτόλειο του Βάμβα, η Ρητορική, γράφτηκε στα γόνατα του Κοραΐ.

Ο Ν. Βάμβας λίγο πριν την επανάσταση έγινε φιλικός και με την έναρξή της κατέφυγε στην Ύδρα, όπου παρότρυνε τους Ύδραίους να εκστρατεύσουν εναντίον της ιδιαίτερης πατρίδας του, της Χίου όπου υπήρχε αρκετός πλούτος με τον οποίο η επανάσταση θα ενισχύονταν οικονομικά. Όμως, η μη αίσια έκβαση της επιχείρησης έπληξε το κύρος του.

Το 1837 τοποθετήθηκε στο νεοϊδρυθέν (3 Μαΐου 1837) Πανεπιστήμιο Αθηνών, με την πρώτη ομάδα των τριάντα τεσσάρων καθηγητών, ως «τακτικός καθηγητής της φιλοσοφίας» και ανέλαβε σχολάρχης της Φιλοσοφικής Σχολής αφού «θεωρήθηκε υπερβολικά «ριζοσπάστης» για να διορισθεί στην Θεολογική. Αργότερα έγινε πρύτανης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και χειροτονήθηκε Ορθόδοξος αρχιμανδρίτης. Αξίολογη υπήρξε η συγγραφική δράση του, ενώ αποτέλεσε και τον βασικό συντελεστή της Νεοελληνικής Μετάφρασης της Αγίας Γραφής (1850), η οποία προκάλεσε μεγάλη αντίδραση και έντονες προσωπικές επιθέσεις από τους υποστηρικτές της Ορθόδοξης παράδοσης.

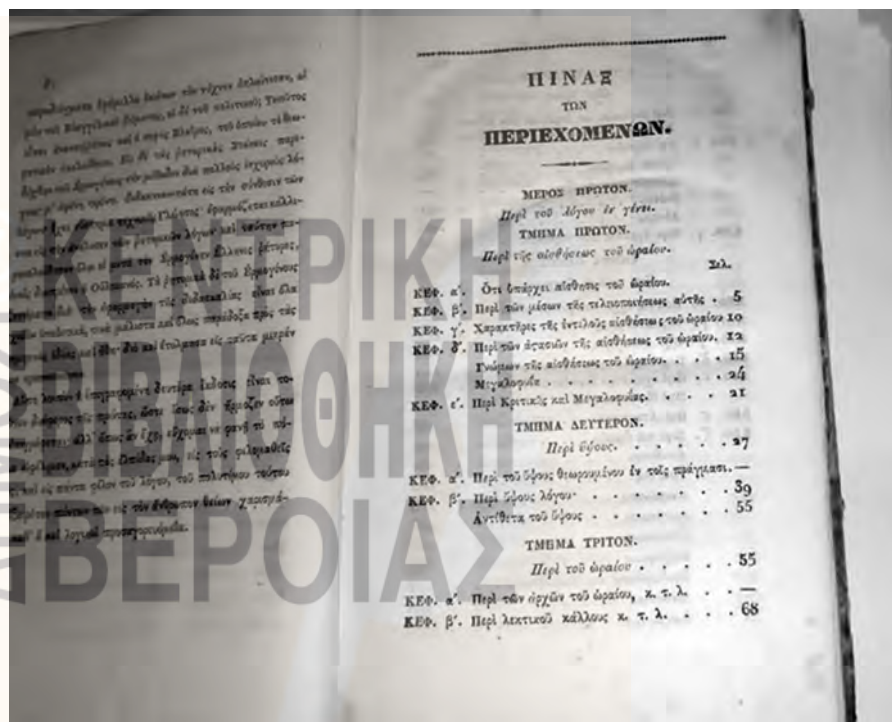
Ο ίδιος υποστήριζε ότι: «όστις εμποδίζει την μετάφραση των γραφών κλείει την Βασιλεία του

Θεού εμπροσθεν των ανθρώπων και υπόκειται εις «το Ουαί», εις το οποίο καταδίκασε ο Κύριος ημών τους Γραμματείς και Φαρισαίους».

Ένα άλλο σημαντικό πρόσωπο που άφησε τα σημάδια του στο βιβλίο, είναι ο Γερβάσιος Σουμελίτης (1820-1906). Το κτητορικό σημείωμα αποδεικνύει ότι η πρώτη τοποθέτηση του βιβλίου έγινε στα ράφια της βιβλιοθήκης της Μητροπόλεως Χαλδίας-Χαιριανών του Πόντου της οποίας Μητροπολίτης

γάστηκε με τον Γεώργιο-Παπαδόπουλο Κυριακίδη, με τον οποίο το 1875 θεμελίωσαν την οικοδομή του Φροντιστηρίου της Αργυρούπολης, το οποίο ολοκληρώθηκε το 1879. Το 1886 ανοικοδόμησε με δικές του δαπάνες το παλιό από την πολυκαιρία κτίριο της Μητρόπολης το οποίο ολοκληρώθηκε το 1888.

Το 1902, επειδή προσβλήθηκε από σοβαρή ασθένεια και επειδή φοβήθηκε ότι δεν θα προλάβει να ολοκληρώσει προς την Αργυρού-

Σελίδες του βιβλίου της Ρητορικής: «Πίναξ Περιεχομένων»

ήταν ο Γερβάσιος.

Ο Γερβάσιος γεννήθηκε το 1820 στην κωμόπολη Βαρενού. Το 1835 έγινε μοναχός στο μοναστήρι της Παναγίας Σουμελά και το 1845 πήγε στην Κωνσταντινούπολη και σπούδασε στην Θεολογική Σχολή της Χάλκης. Μετά την αποφοίτησή του το 1858 έγινε ιεροκήρυκας και το 1864, μετά το θάνατο του Μητροπολίτη Χαλδίας Θεοφίλου ανέλαβε την Μητρόπολη. Συνερ-

πολη και το ποιμνίό του τις τελευταίες του ευεργεσίες, προσκάλεσε στην Ιερή Μητρόπολη τη Δημογεροντία της Αργυρούπολης και κατά το σύστημα των προκατόχων του αρχιερέων, αφιέρωσε στον μητροπολιτικό ναό την πολυτελέστατη αρχιερατική στολή του και στο Φροντιστήριο την με πολυτελές πλαίσιο εικόνα του και την προσωπική βιβλιοθήκη του τριακοσίων τόμων. Τελικά πέθανε το 1906,

αφού προηγουμένως ανέγραψε πάνω στην επιτύμβια στήλη του: «*Ἦλθον, εἶδον και ἀπήλθον, ὅτι τα πάντα ματαιότης.*»

Ο σκοπός του βιβλίου και το περιεχόμενό του

Ο σκοπός του βιβλίου είναι εκπαιδευτικός, αφού γράφτηκε για να γνωρίσουν την **Ρητορική επιστήμη**, όσοι θα ήθελαν να ασχοληθούν με αυτή. Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη.

κτικωτάτη εις την σύνθεσιν των λόγων» και την ακολούθησαν οι μετέπειτα Έλληνες ρήτορες.

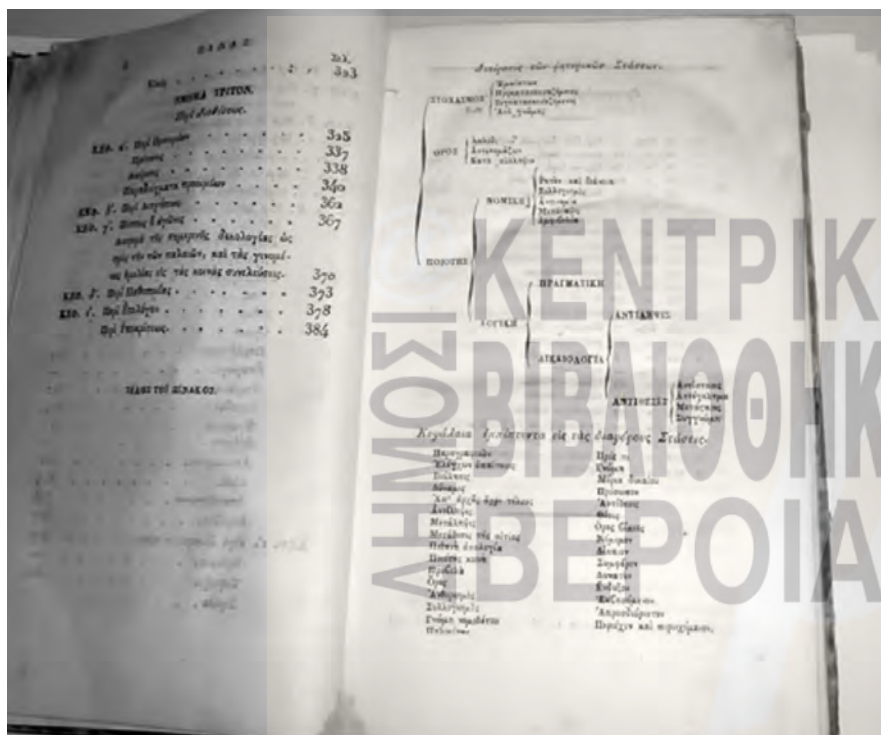
Στο μέρος αυτό αναφέρει διάφορους ορισμούς για την ρητορική όπως του Ισοκράτη ότι η ρητορική είναι «*Πειθούς δημιουργός*», του Αριστοτέλη «*ἔστω δ' η Ρητορική, δύναμις περί ἕκαστον του θεώρησαι το ενδεχόμενον ικανόν*», του Κιντιλιανού «*επιστήμην του καλώς λέγειν*» και του Πλάτωνα για τον οποίο «*ρήτορα τέλειον αποφαίνεται*

τα αναπτύξει και να τα παραστήσει, ὥστε να έχει το ζητούμενο αποτέλεσμα. Και τέλος να προφέρει το λόγο του με σχήματα πρέποντα και της φωνής και του λόγου.

Στην αρχή της μελέτης του, εκδηλώνει φανερά την αγάπη και την υπερηφάνεια του για την πατρίδα και τους προγόνους του. Ὅπως αναφέρει, η Ρητορική και η Ποιητική τέχνη, αλλά και όλες οι άλλες τέχνες του ωραίου, δημιουργήθηκαν και τελειοποιήθηκαν από τους αρχαίους Έλληνες «*εις γην λαμπράν και ωραίαν*» όπου «*ενεφάνησαν ἄνδρες σοφώτατοι και ρητορικώτατοι, οἵτινες και την θεωρίανεις πολλά φιλοσοφικώς ανέπτυξαν, και με παραδείγματα εφάμιλλα εκείνων την τέχνηνεπλούτισαν, οι μεν του ευαγγελικού βήματος οι δε του πολιτικού.*»

Για τον λόγο αυτόν, χρησιμοποιεί παραδείγματα και αναλύσεις από τον Ὅμηρο, τον Δημοσθένη, τον Ευριπίδη, τον Ισοκράτη, τον Αριστοτέλη, τον Πλάτωνα, κ.ά. Ωστόσο, σε πολλές περιπτώσεις παραπέμπει και σε Λατίνους συγγραφείς όπως τον Βιργίλιο, τον Κιντιλιανό, τον Κικέρωνα κ.ά. Πολλές επίσης είναι και οι παραπομπές του σε εδάφια της Αγίας Γραφής.

Το βιβλίο, όπως και τα υπόλοιπα βιβλία της Βιβλιοθήκης του Φροντιστηρίου της Αργυρούπολης αποτελούν για τους Έλληνες, Πόντιους και μη, αλλά και για τους επιστήμονες, κειμήλιο ανεκτίμητης αξίας. Με βάση το γεγονός, ότι μεταφέρθηκαν, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των Ποντίων προσφύγων, 6.000 τόμοι βιβλίων και σώζονται σήμερα μόλις 973 με το σημερινό, έχουμε υποχρέωση και ιερό καθήκον, να διαφυλάξουμε τα υπάρχοντα και να επαναφέρουμε όσα βρίσκονται διάσπαρτα σε άλλες βιβλιοθήκες ή προσωπικές συλλογές. ■

Σελίδες του βιβλίου της Ρητορικής: «*Διαίρεσις των ρητορικών Στάσεων*»

Το πρώτο μέρος πραγματεύεται θέματα που αφορούν στο λόγο, τον οποίο θεωρεί μέσο παραστατικό των εννοιών, των αισθημάτων και των παθών του ανθρώπου. Το μέρος αυτό βασίζεται εξ ολοκλήρου στο σοφό Βλαίρο, τον οποίο ο συγγραφέας θεωρεί «*ρήτορα ικανό*».

Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στις ρητορικές Στάσεις σύμφωνα με τον Ερμογόνη, του οποίου η μέθοδος είναι κατά τον συγγραφέα, «*διδά-*

τον έχοντα την Ρητορική να χωρίστων της αρετής.»

Με βάση την άποψη ότι κάθε ορισμός προέρχεται από την διαφορετική οπτική με την οποία την προσεγγίζει ο κάθε σοφός, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι ο ρήτορας αρχικά πρέπει να παρατηρήσει καλά την φύση του προβλήματος και να βρει τα αποδεικτικά και πειστικά επιχειρήματα. Στη συνέχεια να τα διατάξει μεθοδικά, να

«160 ...ΧΡΟΝΙΑ ΜΝΗΜΕΣ ΠΟΥ ΜΕΝΟΥΝ ΖΩΝΤΑΝΕΣ»

Επετειακή εκδήλωση για τα 160 χρόνια από την ίδρυση του ιστορικού δημοτικού σχολείου “ΤΑΛΑΚΕΙΑ” διοργάνωσε η διεύθυνση και το διδακτικό προσωπικό του σχολείου σε συνεργασία με τον σύλλογο γονέων – κηδεμόνων με το κλείσιμο της φετινής σχολικής χρονιάς. Η εκδήλωση είχε τίτλο “160 ...χρόνια μνήμες που μένουν ζωντανές” και οργανώθηκε στον προαύλειο χώρο του σχολείου με την επιμέλεια του δάσκαλου Λάζαρου Μπιλιούρη, παρουσία πλήθους κόσμου, παλιών μαθητών κυρίως, που είχαν την ευκαιρία να θυμηθούν στιγμές από τη μαθητική τους ζωή μέσα από την έκθεση φωτογραφιών που υπήρχε στο ισόγειο του κτηρίου και την προβολή αρχειακού υλικού.

*Επιμέλεια:
Αλέξανδρος Οικονόμου*

Το πρόγραμμα περιλάμβανε ιστορικά στοιχεία από την ίδρυση του σχολείου μέχρι σήμερα, έκθεση αρχειακού υλικού, συνεντεύξεις

με παλιούς δασκάλους και μαθητές, αναπαράσταση γυμναστικών επιδείξεων και χορούς από τους μικρούς μαθητές του σχολείου.

Αξίζει να αναφερθεί ότι εκτός από την έκθεση φωτογραφίας, υπήρχε στην είσοδο του κτηρίου και έκθεση με 35 βιβλία - κειμήλια που βρέθηκαν στο σχολείο, ένα από τα οποία χρονολογείται το 1822 και είναι γραμμένο στα λατινικά. Σ' αυτό δίδαξαν επιφανείς διδάσκαλοι, μεταξύ των οποίων ο Ευστάθιος Στουγιαννάκης, που έγραψε την ιστορία της Νάουσας (διετέλεσε διευθυντής του σχολείου) και ο λόγιος Σταύρος Χωνός.

Παρών στην εκδήλωση ήταν και ο συντακιούχος δάσκαλος κ. Νικόλαος Πιτάκης, που υπήρξε και αυτός επί σειρά ετών διευθυντής του σχολείου και παραχώρησε συνέντευξη στους μαθητές.

Μέσα από την εκδήλωση παρέλασαν εικόνες από την μακρόχρονη πορεία του σχολείου, που ξεκίνησε ως Αλληλοδιδασκτική Σχολή το 1854 και εξελίχθηκε από το 1929 στο σημερινό Γαλάκειο Σχολείο, χάρη στη μεγάλη δωρεά του ευεργέτη Γρηγορίου (Γαλάκη) Λόγγου. Με βάση το βιβλίο που επιμελήθηκε ο κ. Μπιλιούρης και κυκλοφόρησε με την ευκαιρία της επετείου σημειώνονται οι παρακάτω «σταθμοί» στην ιστορία του σχολείου:

Το 1848 αποφασίζεται από τον μητροπο-

λίτη Θεόκλητο, σε συνεργασία με τους δημογέροντες και τους προύχοντες της πόλης, η αναβάθμιση του κοινοτικού σχολείου που είχε κλείσει μετά την καταστροφή της πόλης το 1822. Επιλέγεται η ανέγερση σχολείου αλληλοδιδασκτικού, στο μετόχι των Ταξιαρχών. Η Εκκλησία προσέφερε το οικόπεδο, αδυνατούσε όμως να διαθέσει τα έσοδα για την ανέγερση του κτηρίου.

Η δυσκολία συγκέντρωσης του αναγκαίου ποσού δαπάνης είχε ως αποτέλεσμα την καθυστέρηση του έργου, επί τέσσερα και πλέον χρόνια. Μετά το αδιέξοδο αυτό, ο Μητροπολίτης έκανε έκκληση προς τους εγκυρότερους των πολιτών, για το όφελος που θα είχαν από την καλή οργάνωση του σχολείου και την παρότρυνση των παιδιών τους για μόρφωση. Τελικά οι προσπάθειες της Εκκλησίας απέδωσαν.

Ο φιλόμουσος Ναουσαίος Ζαφείρης Χατζηνικολάου προσέφερε το απαιτούμενο ποσό. Έδωσε 24.000 γρόσια που από τους τόκους θα εξασφαλιζόταν η ομαλή λειτουργία του σχολείου και η εξεύρεση του κατάλληλου διδασκάλου. Στη συγκέντρωση των χρημάτων συνέβαλαν και άλλοι δωρητές, όπως η Ελένη Μο-

Η κύρια όψη του σχολείου, η οποία έχει προσανατολισμό προς την οδό Χατζηκουρούτα

...επιλέγεται η ανέγερση σχολείου στο μετόχι των Ταξιαρχών. Η Εκκλησία προσέφερε το οικόπεδο, αδυνατούσε όμως να διαθέσει τα έσοδα για την ανέγερση του κτηρίου...

Πλήθος κόσμος στην επετειακή εκδήλωση στο προαύλιο του σχολείου

σοχίου. Κατασκευάζεται έτσι ένα νέο διδακτήριο με δύο αίθουσες και βοηθητικούς χώρους που στεγάζει την «Αλληλοδιδασκτική Σχολή» Νάουσας.

Το 1864 στον ίδιο χώρο ανεγέρθηκε και η Ελληνική Σχολή Ναούσης. Η σχολή κτίστηκε εξ αρχής, με τέσσερις αίθουσες, γραφείο, βιβλιοθήκη, βοηθητικούς χώρους, στη συνέχεια προστέθηκε νάρθηκας και υπόστεγος χώρος για την κάλυψη των αναγκών των μαθητών σε μέρες και περιόδους δυσμενών καιρικών συνθηκών. Η σχολή διέθετε σφραγίδα, με την επιγραφή κυκλικά, «Η ΕΝ ΝΑΟΥΣΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ». Στο μέσον απεικονίζεται ο Μεγ. Αλέξανδρος στον τύπο του Ηρακλή με την λεοντί.

Με την ολοκλήρωση της ανέγερσης της Ελληνικής Σχολής Ναούσης, ξεκίνησε μια προσπάθεια δημιουργίας βιβλιοθήκης. Συγκεντρώθηκαν στη σχολή όλα τα βιβλία της Κοινότητας, της Αλληλοδιδασκτικής Σχολής και βιβλία που βρίσκονταν στα χέρια των δασκάλων και άλλων βιβλιόφιλων της Νάουσας. Ο κατάλογος των βιβλίων σε τόμους ξεπερνά τους 140. Μερικά από τα βιβλία αυτά σώζονται μέχρι σήμερα. Άλλα πάλι έχουν δοθεί στη

βιβλιοθήκη της Ευξείνου Λέσχης Νάουσας και άλλα στη Δημοτική Βιβλιοθήκη. Κατά την περίοδο αυτή, λειτουργούν δυο σχολεία στο μετόχι των Ταξιαρχών, το Αλληλοδιδασκτικό και το Ελληνικό. Μέχρι το 1870 κυριαρχούσε μεγάλος ενθουσιασμός και καύχηση, για την πρόοδο της πόλης. Από το 1870 και εξής, η πόλη βρίσκεται σε οικονομικό διωγμό από τους Τούρκους και για πολλούς Ναουσαίους υπάρχει πρόβλημα επιβίωσης. Από το 1882 μέχρι και το 1885 λειτουργεί τετρατάξιο δημοτικό σχολείο, με διευθυντές τον Γ. Θεολόγη και αργότερα τον Θ. Τοακμάκη.

Το 1885-86 προστέθηκε και άλλη μια τάξη, η Ε' και από το 1886-87 έχουμε εξατάξιο και Α' Γυμνασίου. Το 1887-88 δημιουργείται και η Β' Γυμνασίου. Από το 1888-89, η Α' Γυμνασίου και η Β' ονομάζονται Ζ' και Η' τάξεις, επίσης δημιουργείται και η προκαταρκτική τάξη του Δημοτικού.

Το 1914-15, μετά την απελευθέρωση, το σχολείο μετονομάζεται σε Α' Πλήρες Αρρένων Ναούσης. Ιδρύεται το Β' Αρρένων, τριτάξιο στον Άγιο Μηνά, στο οποίο «μετακομίζουν» περί τους 250 μαθητές από το Α' Αρρένων. Επίσης αλλάζει και η σφραγίδα του σχολείου με τον Μ. Αλέ-

...το 1921 κτίζεται νέο διδακτήριο, το οποίο αντικαθιστά το παλιό για λόγους υγιεινής. Χτίζεται εξ ολοκλήρου με δαπάνη του ευεργέτη Γρηγορίου (Γαλάκη) Λόγγου...

Η έκθεση με παλιές φωτογραφίες και αρχαικό υλικό στους διαδρόμους του σχολείου

ξανδρο στο μέσο.

Μετά το 1915 δεν υπάρχουν οι γυμνασιακές τάξεις και η προκαταρκτική, διότι ιδρύθηκαν νηπιαγωγεία και το γυμνάσιο λειτουργούσε προσωρινά, στο αρχοντικό του λόγιου Σταύρου Χωνού.

Το 1921 κτίζεται νέο διδακτήριο, το οποίο αντικαθιστά το παλιό για λόγους υγιεινής. Χτίζεται εξ ολοκλήρου με δαπάνη του ευεργέτη Γρηγορίου (Γαλάκη) Λόγγου, ως Α' Πλήρες Σχολείο Αρρένων και μετέπειτα, το 1929, ως Γ' Δημοτικό Σχολείο, που πήρε το όνομά του, «ΓΑΛΑΚΕΙΑ».

Πρόκειται για διώροφο ορθογώνιο κτίριο, με μικρού ύψους υπόγειο, εμβαδού κάτοψης $28.3 \times 11 = 311 \mu^2$, συνολικού εμβαδού $622 \mu^2$ και συνολικού ύψους 11 μ, με τετράριχτη κεραμοσκεπή στέγη που ανακατασκευάστηκε το 1994-95, όταν και ανακαινίστηκε ολόκληρο το κτήριο. Το κτίριο διαθέτει 6 αίθουσες διδασκαλίας (ανά τρεις σε κάθε όροφο), γραφείο δασκάλων κλπ.

Μορφολογικά, η κύρια όψη του, η οποία έχει βόρειο προσανατολισμό προς την οδό Χατζηκουρκούτα, χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη μνημειώδους προστώου-εξώστου με δύο πεσσούς και δύο κυκλικής διατομής κίονες, στο οποίο οδηγεί ανοιχτό

κλιμακοστάσιο, που καταλήγει στην κύρια είσοδο του κτιρίου, η οποία όμως δεν χρησιμοποιείται σήμερα. Αντίθετα, για λόγους λειτουργικούς, χρησιμοποιείται σήμερα η δευτερεύουσα είσοδος, προς τον κυρίως αύλειο χώρο, που καταλαμβάνει την νότια πλευρά του γηπέδου.

Όλες οι όψεις διαρθρώνονται σε τρεις οριζόντιες ζώνες που χωρίζονται με προεξέχουσα ζώνη από εμφανείς πωρολίθους. Η χαμηλότερη ζώνη (υπόγειο) είναι από εμφανή ανεπίχριστη ακανόνιστη λιθοδομή, ενώ οι άλλες δύο στο ισόγειο και στον όροφο είναι επίσης από λιθοδομή, η οποία όμως είναι επιχρισμένη. Είναι χαρακτηριστική η συμμετρική διάρθρωση των ανοιγμάτων που υπάρχουν σε όλες τις όψεις, ενώ ιδιαίτερα η Βόρεια όψη ορίζεται στα άκρα, αλλά και στο ενδιάμεσο, με έξεργους εμφανείς γωνιόλιθους. Τα πλαίσια των παραθύρων και των θυρών είναι επίσης τονισμένα με εξέχοντα γείσα, με σφηνοειδείς κλείδες στη Βόρεια και πιο απλά στις υπόλοιπες όψεις. Όλα τα εξωτερικά κουφώματα είναι μεταλλικά, απλής μορφής, με καίτια. Στο μέσο του εξώστου αναγράφεται η χρονολογία εγκαινίων 1921, ενώ άνωθεν του εξώστου υπάρχει η επιγραφή «ΓΑΛΑΚΕΙΑ». ▣

...πρόκειται για διώροφο ορθογώνιο κτίριο, με μικρού ύψους υπόγειο, με κεραμοσκεπή στέγη που ανακατασκευάστηκε το 1994-95, όταν και ανακαινίστηκε ολόκληρο το κτήριο...

από αριστερά: Γρηγόρης Λιόλιος, Γιάννης Συμεωνίδης (Ταρζάν) και ο συγγραφέας Φιλώτας Αδαμίδης

«ΠΟΡΕΙΑ ΑΓΩΝΩΝ. Η ΖΩΗ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΜΑΧΗΤΗ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ»

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΟΥ ΦΙΛΩΤΑ ΑΔΑΜΙΔΗ

Πραγματοποιήθηκε την Τετάρτη 25 Ιουνίου στην αίθουσα διαλέξεων του Πολυχώρου Πολιτισμού «ΒΕΤΛΑΝΣ» η παρουσίαση του βιβλίου του συμπολίτη μας αγωνιστή της Εθνικής Αντίστασης Φιλώτα Αδαμίδα «ΠΟΡΕΙΑ ΑΓΩΝΩΝ, η ζωή και η δράση του μαχητή τεσσάρων πολέμων» που μόλις κυκλοφόρησε. Την εκδήλωση διοργάνωσε η Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος», με την φροντίδα της οποίας εκδόθηκε το βιβλίο, ενώ παρευρέθηκε και ο ηλικίας 98 ετών συγγραφέας του, μαζί με τον παλιό του συναγωνιστή κ. Γιάννη Συμεωνίδα (Ταρζάν).

Η κα Αναστασία Περισοράτη, κεντρική ομιλήτρια της εκδήλωσης, αναφέρθηκε με συντομία στην αγωνιστική δράση του Φιλώτα

Αδαμίδα, από τα νεανικά του χρόνια, τονίζοντας την ουσιαστική σημασία και συμβολή των καθημερινών ανθρώπων στην εξέλιξη

ιστορικών γεγονότων, και επίσης ότι μπορούμε και αξίζει να διδαχθούμε από τις εμπειρίες τους. «Είναι πραγματικά εντυπωσιακό

πόσο ανεξίτηλα έχουν γραφεί στη θαυμαστή πραγματικά μνήμη του συγγραφέα τα γεγονότα της ζωής του» σημείωσε η κα Περισοράτη.

«Τα παραθέτει σα να συνέβησαν χθες, παρότι ο ίδιος παραπονεύεται ότι η μνήμη του έχει αδυνατίσει. Ζωή σαν παραμύθι, και μάλιστα σαν τα παραμύθια που ο ήρωας έπρεπε να αντιμετωπίσει άπειρες και ανυπέρβλητες για τους κοινούς θνητούς δυσκολίες προκειμένου να φτάσει στο στόχο του. Τα γεγονότα και οι εμπειρίες του συγγραφέα της περιόδου από την κήρυξη του πολέμου του 1940 μέχρι και το τέλος του εμφυλίου και μετέπειτα στην Τσεχοσλοβακία ως πολιτικός πρόσφυγας, με εντυπωσιακές πολλές φορές λεπτομέρειες, περιγραφές και αναφορές σε ονόματα και ημερομηνίες, καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο τμήμα της αφήγησης. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο συγγραφέας δεν περιορίζεται απλά στην παράθεση γεγονότων βιωμάτων και καταστάσεων, αλλά προχωρεί και σε έκφραση προσωπικής κρίσης και εκτίμησης των γεγονότων και των επί μέρους περιόδων, και του αριστερού κινήματος συνολικά. Πολύτιμα εργαλεία στην προσπάθειά του να κρίνει όσο γίνεται αντικειμενικά βιοματικές καταστάσεις, η ψυχραιμία από τη χρονική απόσταση των γεγονότων και η αποκτηθείσα σοφία στα χρόνια που μεσολάβησαν».

«Όπως ξετυλίγεται το νήμα των αναμνήσεων της ζωής του συγγραφέα, διαπιστώνει ο αναγνώστης, τις τεράστιες δυνάμεις που μπορεί να έχει ένας άνθρωπος που δεν τις συνειδητοποιεί πολλές φορές παρά μόνο αν αναγκαστεί να αντιμετωπίσει ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες. Επίσης μας μένει έντονη η πικρή γεύση της φρικαλεότητας του πολέμου και δη του εμφυλίου. Τα δυσάρεστα συναισθήματα που προκαλούνται από την περιγραφή των γεγονότων και καταστάσεων, απαλύνονται εν μέρει με τη διαπίστωση, ότι ακόμη σε συνθήκες πολέμου, η ανθρωπιά και η εντιμότητα, όταν αποτελούν τις βασικές αρχές και αξίες ζωής, μπορούν να φιλτράρουν και να απαλύνουν ακόμη και τις σκληρότερες

Ο συγγραφέας υπογράφει αντίτυπα του βιβλίου

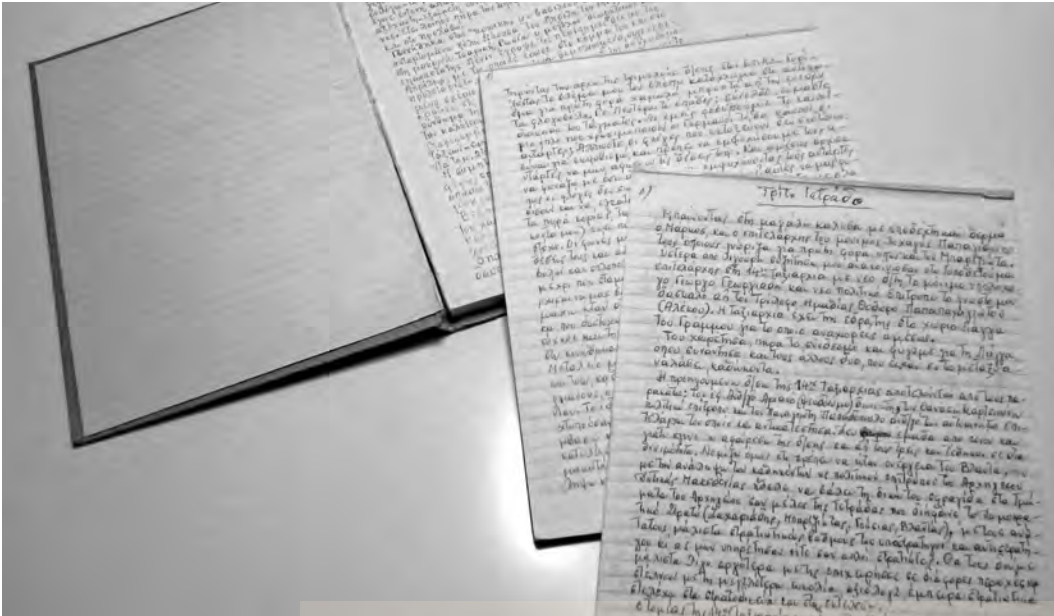
συνθήκες διαβίωσης ή να αποτελέσουν φωτεινό οδηγό για δύσκολες αποφάσεις, ενώ η ίδιες αρχές σε περίοδο ειρήνης, σε συνδυασμό με την αγάπη και εργατικότητα μπορούν να φέρουν την προσωπική και οικογενειακή ευτυχία και προκοπή ακόμη και σε αντίξοες συνθήκες».

«Σ' ευχαριστούμε κε Φιλώτα, είπε η κα Περισοράτη, απευθυνόμενη στον συγγραφέα, τόσο για τις πληροφορίες που μας δίνεις ιστορικών γεγονότων μιας πολύ σκληρής και δύσκολης περιόδου της ιστορίας μας, αλλά και για το πολύτιμο μάθημα ζωής που βγαίνει όχι μόνο από τις θετικές καταστάσεις και εμπειρίες, αλλά και από τις αρνητικές».

Στη συνέχεια ο έτερος ομιλητής της εκδήλωσης κ. Μηνάς Κόκκινος διάβασε μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα από το βιβλίο με περιγραφές ηρωικών στιγμών, αλλά και δύσκολων καταστάσεων, κομματικών διαδικασιών με διαγραφές και άλλες διώξεις του συγγραφέα, για να καταλήξει ότι ο Φιλώτας Αδαμίδης υπήρξε «ένας δογματικά αντιδογματικός, που αγωνίστηκε για τον σοσιαλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο».

Ο ίδιος ο συγγραφέας, φανερά συγκινημένος, ανέβηκε στο βήμα και ευχαρίστησε όλους όσοι συνέβαλαν στην έκδοση αυτού

...ο Φιλώτας Αδαμίδης υπήρξε «ένας δογματικά αντιδογματικός, που αγωνίστηκε για τον σοσιαλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο»...

Τα πρωτότυπα χειρόγραφα του Φιλώτα Αδαμίδη

του βιβλίου και διοργάνωσαν την σημερινή παρουσίαση καθώς και όλους όσοι τον τίμησαν με την παρουσία τους. «Γεννήθηκαν και μεγάλωσα σε μια ταραγμένη εποχή που άλλαζε ο κόσμος, με τον 1ο Παγκόσμιο Πόλεμο, την Οκτωβριανή Επανάσταση στη Ρωσία, τη Μικρασιατική καταστροφή, τη συνέχιση των πολέμων, τις δικτατορίες, την οικονομική κρίση κλπ.» σημειώνει ο ίδιος στο εξώφυλλο του βιβλίου.

«Έλαβα μέρος σε τέσσερις πολέμους: στην Αλβανία και στην Κρήτη αρχικά, στην Εθνική Αντίσταση κατά των Γερμανών στη συνέχεια και τέλος με το Δημοκρατικό στρατό στον εμφύλιο, που ήταν η χαριστική βολή στη βαριά τραυματισμένη, από τον αλβανικό πόλεμο και την κατοχή, Ελλάδα. Αυτό ήδελαν και το πέτυχαν οι μεγάλοι μας σύμμαχοι Αγγλοαμερικανοί σε συνεργασία με τους ντόπιους απόντες των Εθνικών αγώνων, αλλά και με τη βοήθεια μιας κατώτερης των περιστάσεων ηγεσίας της Αριστεράς, που είχε άγνοια ότι «πολιτική είναι η τέχνη του εφικτού». Στο ερώτημα «υπήρχε άλλη διέξοδος»; δηλώνω κατηγορηματικά πως, ύστερα απ' όσα έζησα προσωπικά και διδάχτηκα από τις εμπειρίες άλλων πρωταγωνιστών και ιστορικών, ναι, υπήρχε: ειρηνική, πολιτική, δημοκρατική, κοινοβουλευτική. Στην πολιτική μου προσφυγιά, μετά την ήττα,

σε μια από τις πιο ανεπτυγμένες χώρες του υπαρκτού τότε σοσιαλισμού, έφτιαξα τη δική μου οικογένεια και έζησα στη σύντομη, δυστυχώς, Άνοιξη της Πράγας, το σοσιαλισμό που ονειρεύτηκα. Με δημοκρατία και ελευθερία με ανθρώπινο πρόσωπο! Εύχομαι οι νεότερες γενιές να μην ξαναζήσουν τα πέτρινα χρόνια που έζησα εγώ».

Στο τέλος, ο πρώην Δήμαρχος κ. Γρηγόρης Λιόλιος, κι αυτός συναισθηματικά φορτισμένος από την όλη εκδήλωση, αναφέρθηκε με συντομία στην φιλία του με τον Φιλώτα Αδαμίδη, τον δάσκαλό του, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε, καθώς και στις τρομερές συνθήκες που δημιουργήθηκαν με τη λήξη του Εμφυλίου πολέμου που κατέστρεψαν πολλούς αγνούς αγωνιστές που είχαν την ατυχία, χωρίς να φταίνε σε τίποτα, να μπλέξουν στα δίχτυα των κομματικών εκκαθαρίσεων!

Κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης πραγματοποιήθηκε προβολή με εικόνες από την Αντίσταση κλπ. από τον κ. Πέτρο Στοϊδη, ο οποίος είχε και την επιμέλεια του όλου οπτικοακουστικού υλικού.

Παραβρέθηκε ο Δήμαρχος Νάουσας κ. Καραμπατζός, ενώ ο κ. Αδαμίδης υπέγραψε στο τέλος τα βιβλία του, τα οποία διατίθενται από τα γραφεία της Πολιτιστικής Εταιρείας Νάουσας στην συμβολική τιμή των 10€. (Τηλ. 2332029380) **■**

Στο ερώτημα «υπήρχε άλλη διέξοδος»; δηλώνω κατηγορηματικά πως ύστερα απ' όσα έζησα προσωπικά και διδάχτηκα, ναι, υπήρχε...